

ΜΕΛΕΤΗ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΠΥΡΟΒΑΣΙΑΣ ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ:

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΚΣΤΑΣΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΡΥΘΜΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

της

Λαμπρογεώργου Μαγδαληνής

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία που υποβάλλεται στο καθηγητικό σώμα για την μερική εκπλήρωση των υποχρεώσεων απόκτησης του μεταπτυχιακού τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: *Αθλητικός Τουρισμός, Οργάνωση Δρώμενων, Χορός* του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, στην ειδίκευση «Σπουδές στον Χορό»

Κομοτηνή

2021

Εγκεκριμένο από το Καθηγητικό σώμα:

1ος Επιβλέπων: Γουλμάρης Δημήτριος, Καθηγητής

2ος Επιβλέπων: Ευάγγελος Αλμπανίδης, Καθηγητής

3η Επιβλέπουσα: Πίτση Αθηνά, Ε.Ε.Π.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μαγδαληνή Λαμπρογεώργου: Μελέτη τελετουργικών πρακτικών πυροβολασίας ανά τον κόσμο:

Ο ρόλος του εκστασιασμού και της ένρυθμης κίνησης

(Με την επίβλεψη του Γουλιμάρη Δημήτριου, Καθηγητή Δ.Π.Θ.)

Η διαπολιτισμική διάχυση της τελετουργικής συμπεριφοράς σε πρακτικές πυροβολασίας ήγειρε πάντοτε ερωτήματα σχετικά με τους λόγους και τους τρόπους ύπαρξής της στις ανθρώπινες κοινωνίες. Παρά τον σημαντικό όγκο βιβλιογραφίας, το θέμα δεν έχει ακόμη μελετηθεί επαρκώς από επιστημονική άποψη και εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση για την ερευνητική κοινότητα. Στόχος της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι αφενός η ανάδειξη της τελετουργικής συμπεριφοράς κατά τη διάρκεια της πυροβολασίας σε σχέση με τα κίνητρα συμμετοχής και τη βιωμένη συλλογική ταυτότητα, αφετέρου ο ρόλος του εκστασιασμού και της ένρυθμης κίνησης. Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε αναζήτηση δημοσιεύσεων σε επιστημονικά περιοδικά, πρακτικών συνεδρίων, βιβλίων κι ερευνητικών διδακτορικών ή μεταπτυχιακών διατριβών στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα, με ημερομηνία δημοσίευσης την τελευταία τριαντακονταετία. Έλαβε χώρα σε βάσεις δεδομένων Hellenic Academic Libraries, Open University, Αποθετήριο «Κάλλιπος», JSTOR, Eduroam, Scopus, Elsevier, Science, Direct, MDPI, σε μηχανές αναζήτησης (Google Scholar, Research Gate), καθώς και σε βιβλιοθήκες (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων). Συνδυάστηκαν ως λέξεις-κλειδιά με την ενδιάμεση χρήση «και/and», «ή/or», οι λέξεις «πυροβολασία/firewalking», «ακραία τελετουργικά/extreme rituals» «έκσταση, εκστασιασμός/trance», «ένρυθμη, ρυθμική κίνηση/rhythmic movement», «ενσώματη κίνηση/embodied movement», «συγχρονική κίνηση/synchronous movement». Από την αρχική αναζήτηση της βιβλιογραφίας προέκυψαν 70 δημοσιεύματα, εκ των οποίων 30 απορρίφθηκαν λόγω χαμηλής σχετικότητας. Οι μελέτες στην ελληνική ήταν ελάχιστες σε σύγκριση με την ξενόγλωσση αγγλική βιβλιογραφία, στην οποία και βασίζεται το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας. Για την αποτελεσματικότερη οργάνωση των πηγών, αξιοποιήθηκε το πρόγραμμα Mendeley Reference Manager. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε πως α) η συμμετοχή στη δυσφορική τελετουργία έχει αφενός ως κίνητρο την εξασφάλιση ευεργετικών επιδράσεων σε ατομικό (κοινωνική αναγνώριση) και συλλογικό (ανταποδοτική προστασία) επίπεδο, αφετέρου ενισχύει την συλλογική ταυτότητα μέσω σηματοδότησης της δέσμευσης (ritual signaling), διαμόρφωσης ισχυρών συναισθηματικών δεσμών και ενδυνάμωσης της συνεργατικής και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, β) η έκσταση βιώνεται ως αίσθημα διέγερσης με καθαρτικές συνέπειες και μακροπρόθεσμα οφέλη στην ψυχολογική υγεία, λαμβάνοντας χοροθεραπευτικές διαστάσεις, γ) οι ένρυθμες κινήσεις στο εσωτερικό των τελετουργιών πυροβολασίας σχετίζονται με τον ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμός κι

εναρμόνιση), την ομαδική κάθαρση (συγχρονισμός συναισθημάτων) και μπορούν να εκληφθούν ως αισθητήρια ερεθίσματα διαχείρισης του αγχόνου τελετουργικού πλαισίου. Συμπερασματικά, στην τελετουργική πυροβασία συγκαταλέγονται γνωστικά και συμπεριφορικά παγκόσμια μοτίβα, ενώ αισθήματα διέγερσης και συγχρονική κίνηση συντελούν καθοριστικά στον συμβολικό, μετασηματιστικό και καθαρτικό χαρακτήρα επιτέλεσής της.

Λέξεις κλειδιά: ακραίες τελετουργίες, πυροβασία, τελετουργική συμπεριφορά, εκστασιασμός/έκσταση, ένρυθμη κίνηση

ABSTRACT

Magdalini Lamprogeorgou: Study of ritual practices of fire walking around the globe: The role of trance and its rhythmic movement

(Under the supervision of Dimitrios Goulimaris, Professor of Democritus University)

The intercultural spillover of ritual behaviour throughout practices of firewalking has always raised questions regarding the reasons and ways of its existence within human societies. Despite the considerable number of bibliography, the topic has not yet been sufficiently studied from a scientific point of view and remains a challenge for the research community. The goal of the current literature review is to highlight the correlation of firewalking with incentives for participation and common experiential collective identity, and the role of both trance and rhythmic movement through synopsis, archiving and segregation of findings. To achieve this end a research was carried out through books, academic writings, publications in scientific journals, symposium reports, PHD and MSc thesis in Greek and English language, all published within a time frame of the last three decades, on the databases of Hellenic Academic Libraries, Open University, Repository 'Kallipos', JSTOR, Eduroam, Scopus, Elsevier, Science Direct, Multidisciplinary Digital Publishing Institute –MDPI), Google Scholar, Research Gate, and libraries (National Hellenic Research Foundation, National Archive of PhD Theses), combining keywords of the central axes of the topic with the intermediate use of 'and' or 'or': firewalking, extreme rituals, trance, rhythmic movement, embodied movement, synchronous movement. During the early stages of bibliography 70 publications were discovered of which 30 were rejected on the basis of low relativity. It should be noted that the studies in Greek language were fewer compared to the English bibliography in which the largest part of the research is based on. For the most effective archiving of the sources the Mendeley Reference Manager was utilized. From the results it can be concluded that a) the rituals of firewalking carry social meaningfulness and that humans recreate such practices for integration or recognition within the community and to generate shared emotional experiences b) trance is experienced as a feeling of cathartic arousal and has long term positive effects in mental health, taking on dance healing forms. c) rhythmic movements at the core of firewalking practices are related to team coordination (synchronization and harmony), team catharsis(alignment of emotions) and can be perceived as emotional triggers of managing the stressful ritual framework. In conclusion, ritual firewalking consists of cognitive and behavioral universal motifs, while high arousal feelings and synchronous movement contribute decisively to the symbolic, transformative and cathartic character of its existence,

Keywords: extreme rituals, firewalking, ritualistic behavior/ritualization, trance, rhythmic movement

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Αθλητικός Τουρισμός, Οργάνωση Δρώμενων, Χορός». Την αξία της εργασίας αυτής, από άποψη χρονολογική και ανθρωπολογική μπορούν να την αποτιμήσουν οι ειδικοί. Για εμένα η αξία της έγκειται στην αγάπη μου για την ομοούσιο τριάδα κάθε λαϊκού πολιτισμού, «τραγούδι, μουσική, χορός», η οποία ως βίωμα, μέθεξη και μνήμη μου αποκαλύφθηκε σταδιακά -κι εξακολουθεί να μου αποκαλύπτεται- μέσα από μονοπάτια γνωστικά, χορευτικά, ερευνητικά.

Ό,τι άγνωστο φαντάζει γοητευτικό, έτσι και οι τελετουργικές πρακτικές πυροβολίας. Η περιέργεια, οι «μύθοι», ακόμη και οι παρεξηγήσεις που εμπριέχει το άγνωστο, εγείρουν έντονο ενδιαφέρον, επιστημονικό αναβρασμό και μια παράξενη έλξη που μπορεί να οδηγήσει σε μια εμπειρία μεγαλύτερη από την ίδια την περιέργεια που τη γέννησε.

Ως την ελάχιστη δυνατή μνεία, με την παρούσα παράγραφο οφείλω να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκπόνησή της και ιδιαίτερα: Τον κ. Γουλιμάρη Δημήτριο, που μου έκανε την τιμή να αναλάβει την καθοδήγηση της διπλωματικής εργασίας μου. Τον ευχαριστώ για την κατανόηση, για την πολύτιμη υποστήριξή του και το κλίμα συνεργασίας που διαμόρφωσε συμβάλλοντας τα μέγιστα για την κατάρτιση της διπλωματικής μου εργασίας. Μα κυρίως τον ευχαριστώ για τη συνεχή πίστη της στις δυνατότητές μου καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών. Θερμές ευχαριστίες, επίσης, στους συνεπιβλέποντες καθηγητές, κ.Αλμπανίδη Ευάγγελο και κα. Πίτση Αθηνά, για την υποστήριξη και τις παραγωγικές υποδείξεις.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συναδέλφους μου μεταπτυχιακούς φοιτητές για τις ανταλλαγές απόψεων, τις ευχάριστες στιγμές, τους δημιουργικούς και κριτικούς στοχασμούς, ακόμη κι εξ αποστάσεως.

Αφιερώνω την εργασία αυτή στη μητέρα μου, Σταυρούλα Οικονόμου, πηγή αστείρευτης εσωτερικής δύναμης, δοτικότητας και ανθρωπιάς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ2
ABSTRACT4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ7
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ9
1.1. Εννοιολογικές Οριοθετήσεις	...10
1.1.1. Ακραίες Τελετουργίες	...10
1.1.2. Πυροβασία	...10
1.1.3. Θρησκεία	...11
1.1.4. Έκσταση/ Έκτασιασμός	...12
1.1.5. Ένρυθμη κίνηση & Χορός	...14
1.2. Σκοπός της έρευνας	...15
1.3. Ερευνητικά Ερωτήματα της Έρευνας	...16
1.4. Πρακτική σημασία της έρευνας	...17
1.5. Οριοθετήσεις της έρευνας	...17
1.6. Περιορισμοί της έρευνας	...18
1.7. Λειτουργικοί ορισμοί της έρευνας	...18
II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	...20
III. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	...23
3.1. Η πυροβασία ως μορφή ακραίας τελετουργίας στο γίνεσθαι πολιτισμικών πρακτικών	...23
3.1.1. Αναστενάρια, Ελλάδα	...24
3.1.2. Κινησιολογία και Χορευτικό ρεπερτόριο στα Αναστενάρια	...28
3.1.3. Nestinarstvo, Βουλγαρία	...30
3.1.4. Κινησιολογία και Χορευτικό ρεπερτόριο στο Nestinarstvo	...32
3.1.5. Paso del Fuego y Fiestas de las Móndeidas, Ισπανία	...33
3.1.6. Theemithi Festival, Μαυρίκιος / Thaipusam Kavadi, Ινδία	...34

3.1.7. Αποτίμηση: Ομοιότητες και διαφορές στις υπό μελέτη τελετουργίες πυροβασίας	...36
3.2. Κίνητρα αναπαραγωγής τελετουργικών συμπεριφορών πυροβασίας	...39
3.3. Τελετουργική συμπεριφορά και βιωμένη συλλογική ταυτότητα	...41
3.4. Εκστασιασμός: βασικό στοιχείο της μετασχηματιστικής και συμβολικής διάστασης της πυροβασίας	...45
3.5. Εκστασιασμός και χοροθεραπευτικό καθαρτικό αίσθημα	...48
3.6. Ο ρόλος της μουσικής μεταξύ εκστασιασμού και ενσώματης κίνησης	...53
3.7. Ένρυθμη κίνηση: Αποκωδικοποίηση της ενσώματης έκφρασης	...57
3.8. Ένρυθμη τελετουργική συμπεριφορά και άγχος	...62
IV. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	...65
V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ/ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	...68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	...72

Συγκριτική μελέτη τελετουργικών πρακτικών πυροβολίας ανά τον κόσμο: Ο ρόλος του εκστασιασμού και της ένρυθμης κίνησης

Οι τελετουργίες υπήρξαν ανέκαθεν διαδεδομένη πρακτική στο πλαίσιο των θρησκευτικών συστημάτων, ωστόσο οι ρίζες τους ανάγονται στη βάση της ανθρώπινης ύπαρξης και τις πρώτες κοινωνίες του *homo sapiens* (Lang & Kundt, 2020). Γι' αυτό τον λόγο, άλλωστε, η διαπολιτισμική διάχυση της τελετουργικής συμπεριφοράς έθετε πάντοτε ερωτήματα σχετικά με την εξελικτική της προέλευση και τις πιθανές προσαρμοστικές λειτουργίες στην ανθρώπινη καταγωγή. Μια κατηγορία τελετουργικών πρακτικών με διαπολιτισμική διάχυση είναι εκείνη των ακραίων τελετουργιών (*extreme rituals*), και ιδιαίτερα της πυροβολίας (Whitehouse, 1996). Η πυροβολία ανακλύπτει από πρώιμα ιστορικά αρχεία, όπως οι περιγραφές του *Stabo* αναφερόμενες στην Ιταλία και την Καππαδοκία πριν από δύο χιλιετίες (Xygalatas, 2014). Βάσει εθνογραφικών μελετών η πυροβολία (ανα)βιώνεται και στη σύγχρονη εποχή σε διάφορα μέρη του κόσμου από συγκεκριμένες πολιτισμικές ομάδες (Xygalatas, 2014). Η ειδοποιός της διαφορά έγκειται στο βαθμό της έντασης ως προς την προσπάθεια, την ενσωμάτωση του σωματικού πόνου και την συνεπαγόμενη ταλαιπωρία (Xygalatas et al., 2013b).

Κάτω απ' την έννοια της τελετουργίας εν γένει συγκαταλέγονται γνωστικά και συμπεριφορικά παγκόσμια μοτίβα, συγχρονική κίνηση, αιτιώδεις σχέσεις και αισθήματα διέγερσης (Whitehouse & Lanman, 2014). Ειδικότερα, σχετικά με τα συμπεριφορικά και γνωστικά μοτίβα, το ενδιαφέρον εμπίπτει στα ανθρώπινα κίνητρα αναπαραγωγής τέτοιου είδους τελετουργικών συμπεριφορών, οι οποίες πέρα από τυπικότητα, ιερότητα και επαναληψιμότητα (Kertzer, 1988), παρουσιάζουν υψηλό βαθμό επικινδυνότητας, στρες και ρίσκου, ενώ σχετίζονται άμεσα με τη βιωμένη συλλογική ταυτότητα του συμμετέχοντα και την κατασκευή αυτής.

Στον μετασηματιστικό και συμβολικό χαρακτήρα της τελετουργικής πυροβολίας, τόσο ο εκστασιασμός όσο και η ένρυθμη κίνηση λαμβάνονται ως βασικά στοιχεία πραγμάτωσής της. Ο εκστασιασμός, από μέρους των κοινωνικών επιστημών, σχετίστηκε άμεσα μ' αυτό που απέδωσε ο Durkheim (1912) ως «συλλογικό αναβρασμό» (*collective effervescence*), δηλαδή «εκστατικό συναίσθημα ενθουσιασμού και ομαδικότητας βιωμένο από τους ανθρώπους που συλλογικά πραγματοποιούν ένα διεγερτικό γεγονός» (Fischer et al., 2014, σ.1). Έχει διαπιστωθεί, μάλιστα, ότι η συμμετοχή σε ένα ακραίο τελετουργικό έχει μακροπρόθεσμα θετικές επιπτώσεις στην αντιληπτή υγεία και ευεξία (Fischer et al., 2014; Xygalatas et al., 2019). Από την άλλη, είναι φανερό πως ένα μεγάλο ποσοστό τελετουργιών πυροβολίας εντάσσουν στην εσωτερική τους λειτουργία εθιμικές χορευτικές πρακτικές ή εν γένει ένρυθμες κινήσεις (Whitehouse & Lanman, 2014). Η ένρυθμη κίνηση ως η πρόσληψη του ρυθμού μέσα από τον κινητικό συντονισμό του ανθρώπινου σώματος, επιτρέπει σε ομάδες ατόμων να προσελκύσουν έναν κοινό ρυθμό

(Merker, Madison, & Eckerdal, 2009) και να διατηρήσουν κοινά κινητικά μοτίβα (McNeill, 1995). Ο αισθησιοκινητικός συγχρονισμός (*sensorimotor synchronization*), πέρα από συγχρονική κίνηση, έχει συσχετισθεί και με την διαπροσωπική συμπεριφορά και την ενίσχυση κοινωνικών δεσμών (Lang et al., 2016).

1.1. *Εννοιολογικές Οριοθετήσεις*

1.1.1. *Ακραίες Τελετουργίες* Αρχικά, η έννοια της *τελετουργίας* (*ritual*) ορίζεται γενικά ως «κάθε μορφή καθορισμένης συμπεριφοράς που επαναλαμβάνεται περιοδικά και συνδέει τις πράξεις του ατόμου ή της ομάδας με μία μεταφυσική τάξη ύπαρξης» (Erickson, 2002, σ.258). Σ' αυτήν περιέχονται συμπυκνωμένες οι αξίες του πολιτισμού και κωδικοποιείται συμβολικά η αντίληψή της ομάδας για τον κόσμο (Μάνη, 2017). Υπό την ευρεία έννοια, η λέξη 'τελετουργία, τελετουργικό' δε θα πρέπει πάντοτε να παραπέμπει σε 'έξωτικές' ή μυστικιστικές επιτελέσεις, καθώς ενυπάρχει και σε δραστηριότητες της σύγχρονης κοινωνίας και πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Γουσέτης, 2018).

Ωστόσο, η πυροβασία εντάσσεται σ' αυτό που ονομάζεται ακραίες τελετουργίες (*extreme rituals*). Οι *ακραίες τελετουργίες* ορίζονται ως πολιτισμικές πρακτικές, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τον βαθμό της έντασης της καταβεβλημένης προσπάθειας, την ενσωμάτωση του σωματικού πόνου και την επακόλουθη ταλαιπωρία. Βασικό τους χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τον Iron (2001) είναι ότι «εμπερικλείουν υψηλά κόστη, υψηλά ρίσκα αλλά όχι άμεσα προφανή οφέλη» (Xygalatas et al., 2013, σ.1602).

Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται και ο όρος «*ιεροτελεστίες τρόμου*» (*rituals of terror/dysphoric rituals*). Για τους ανθρωπολόγους ο όρος αποδίδεται κυρίως σε τελετουργίες μύησης, που σηματοδοτούν το πέρασμα από την ανήλικη στην ενήλικη ζωή. Οι τελετουργίες μύησης, αν βασίζονται σε πυροβασία, δεν αποκλείονται από το ερευνητικό μας πεδίο. Ειδοποιός τους διαφορά είναι η μη επιλογή αποφυγής της οδυνηρής δοκιμασίας από τον συμμετέχοντα, εν αντιθέσει με άλλες τελετουργικές πρακτικές όπου η εθελοντική συμμετοχή εγείρει ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον για τα κίνητρα των συμμετεχόντων (Whitehouse, 1996).

Οι πολιτισμικές πρακτικές είναι το μέσο για τη διεξαγωγή και την πραγμάτωση των τελετουργιών. Τέλος, κάθε τελετουργία, ακραία ή μη, καθορίζεται, κατά τον Bell (1997), από τις παραδόσεις μιας κοινότητας και χαρακτηρίζεται από τις έννοιες του φορμαλισμού, της παράδοσης, του αναλλοίωτου, των ιερών συμβολισμών και της επιτέλεσης (Γουσέτης, 2018).

1.1.2. *Πυροβασία* Η *πυροβασία* είναι τελετή πυρολατρική, οι απαρχές της οποίας ανάγονται σε αρχαίες τελετές, μυστήρια και πρωτόγονες φυλές. Η ανάγκη διατήρησης της

φωτιάς κατά την προϊστορική περίοδο πέρασε στους αιώνες ως τελετουργικό έθιμο, με συνέπεια «η πυρολατρεία να είναι η θρησκεία που γνώρισαν σχεδόν όλοι οι λαοί στα πρωτόγονα βήματά τους» (Κωνσταντινίδης, 2004, σ.49).

Σύμφωνα με την εγκυκλοπαίδεια Επιστημών και Θρησκειών (Encyclopedia of Sciences and Religions), η πυροβασία, ως επικίνδυνο και δαπανηρό στοιχείο συλλογικής εμπειρίας, είναι η τελετουργική πρακτική του περπατήματος με γυμνά πόδια πάνω από στη φωτιά, την καυτή χόβολη, τη στάχτη ή τις πέτρες. «Σύγχρονες τελετουργίες πυροβασίας πραγματοποιούνται σε πολλά μέρη του κόσμου, μεταξύ των οποίων Ελλάδα, Βουλγαρία, Ισπανία, Φίτζι, Νότια Αφρική, Παραγουάη, Σρι Λάνκα, Μαλαισία, Σιγκαπούρη, Μαυρίκιο, Σεϋχέλλες, Χαβάη, Ινδία, Ιαπωνία, Βραζιλία, Αϊτή και Παπούα Νέα Γουινέα» (Χυγαλάτας, 2013, σ.860). Το φαινόμενο της ακαΐας, μάλιστα, έχει προσεγγίσει διαχρονικά το ενδιαφέρον τόσο των θεωρητικών όσο και των θετικών επιστημών.

Οι μύστες της εκάστοτε παράδοσης τη συνδέουν με θεραπευτικές δυνάμεις, εξαγνισμό, οδό προς τη θέωση, δοκιμασία της πίστης ή πνευματική ένωση με το θείο (Γουσέτης, 2018). Σε ορισμένους πολιτισμούς, η πυροβασία είναι μια πράξη βαθιάς θρησκευτικής κατάνυξης, όπως τα Ανασπενάρια σε Ελλάδα και Βουλγαρία, που πραγματοποιούν αυτό το τελετουργικό προς τιμήν των αγίων Ελένης και Κωνσταντίνου (Danforth 1989; Χυγαλάτας 2012), ή το φεστιβάλ Theemithi των Ταμίλ Ινδουιστών (Fischer et al., 2014).

Ας σημειωθεί. ωστόσο, ότι σε πολλές από τις προαναφερθείσες περιοχές, οι πυροβατικές τελετουργίες δεν αναβιώνονται στο πλαίσιο του κοινοτικού βίου, αλλά έχουν περιοριστεί σε μία αναπαραγωγή προς προσέλκυση τουριστικού ενδιαφέροντος, μεταπηδώντας από την έννοια της τελετουργίας στην πράξη του θεάματος (π.χ. Vilavilaireno, νησιά Φίτζι)(Stymest, 1996).

1.1.3. Θρησκεία Αν και το τελετουργικό της πυροβασίας εμφανίζεται σε μια μεγάλη ποικιλία πλαισίων, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στο πλαίσιο των θρησκευτικών συστημάτων. Γι' αυτό τον λόγο, θεωρήθηκε σημαντικό να οριοθετηθεί η χρήση της θρησκείας ως έννοια. Στην παρούσα εργασία, η θρησκεία προσεγγίζεται κυρίως ως τελετουργία με τυπικά μοτίβα παρά ως θέμα πίστης (Γουσέτης, 2018). Εκλαμβάνεται ως έννοια πολύπλοκων συνυποδηλώσεων, η οποία δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως ένα σύστημα πεποιθήσεων ή μια ιδεολογία, αλλά ως ένα κοινωνικό φαινόμενο και ένα πολιτισμικό σύστημα, βάση κοινωνιολογικής και ανθρωπολογικής προσέγγισης.

Κατά τον Durkheim, «οι πεποιθήσεις της θρησκείας είναι συλλογικές εκπροσωπήσεις» (Γουσέτης, 2018, σ.10). Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον ορισμό του Geertz (1993) η θρησκεία δύναται να ιδωθεί ως γνώση, πίστη ή υπόθεση, και από την άλλη ως συναίσθημα ή εμπειρία βιώματος. Συγκεκριμένα, «η θρησκεία ορίζεται ως ένα σύστημα συμβόλων που δρα για την

εγκαθίδρυση ισχυρών, διάχυτων και μακράς διάρκειας διαθέσεων και κινήτρων στους ανθρώπους με τη διαμόρφωση αντιλήψεων μιας γενικής τάξης της ύπαρξης [...]» (Geertz, 1993, σ.90).

Η σχέση, επίσης, κοινωνίας-ανθρώπινης δράσης-θρησκευτικών πρακτικών μπορεί να πλαισιωθεί από τον ορισμό του Morris (2006), σύμφωνα με τον οποίο «η θρησκεία είναι ένας θεσμός, ο οποίος αποτελείται από πολιτισμικά μοτίβα τα οποία αλληλεπιδρούν με διατυπωμένα υπερφυσικά όντα και ως πολυδιάστατο κοινωνικό φαινόμενο αποτελείται από τελετουργικές πρακτικές, κώδικα ηθικής [...], μοτίβα κοινωνικών σχέσεων και ένα ήθος που θέτει το πεδίο για μια συναισθηματική ή μυστικιστική εμπειρία» (Γουσέτης, 2018, σ.13).

1.1.4. Έκσταση/ Εκστασιασμός Ο εκστασιασμός/έκσταση, στην ετυμολογική του ανάλυση σημαίνει «εκτός εαυτού» και σύμφωνα με την αρχαία γραμματεία αναφέρεται στην απομάκρυνση του νου ή του σώματος από τον κανονικό τρόπο λειτουργίας του (Versnal, n.d.). Είναι αλήθεια πως ως έννοια έχει παρεξηγηθεί αρκετά, ενώ τις περισσότερες φορές συνδέεται με καταστάσεις καταληψίας, όπου το άτομο δε θυμάται μετά το τι έχει πράξει (Παναγιωτοπούλου, Ζωγράφου, Μπουρνέλλη & Λυδάκη, 2009).

Παρόλ' αυτά, ως άμεση πτυχή της τελετουργικής συμπεριφοράς του ατόμου πρέπει να προσεγγίζεται τόσο ως έννοια της καταληψίας (possession trance), αλλαγή δηλαδή της συνειδησιακής κατάστασης του ατόμου, όσο και ως διατήρηση της συνείδησης με εκτεταμένη αίσθηση αγαλλίασης (shamanic trance), δεδομένου ότι η απουσία συνείδησης και ταυτότητας του ατόμου μπορεί να επιτρέψει μια σχέση μ' ένα πνεύμα, αλλά όχι τη καθιέρωση κοινωνικών σχέσεων (Riboli, 2000 στο Παναγιωτοπούλου και συν., 2009; Williams, 1991).

Η έννοια, λοιπόν, της trance -αναλύεται παρακάτω- σχετίζεται με δύο εκφάνσεις της θρησκείας: το σαμανισμό (shamanism) και την καταληψία (possession). Ο σαμανισμός περιλαμβάνει εκούσια έκσταση, όπου ο σαμάνος επισκέπτεται τον κόσμο των πνευμάτων με σκοπό να αποκτήσει τον έλεγχο τους. Στην καταληψία, αντίθετα, είναι τα πνεύματα που επισκέπτονται τον κόσμο των ανθρώπων. Πρόκειται για ακούσια κατάσταση έκστασης, όπου η μουσική και ο χορός λειτουργούν ως καταλύτες στην είσοδο και έξοδο του ατόμου στην κατάσταση της έκστασης (Μάρη, 2017; Παναγιωτοπούλου και συν., 2009). Κατά τον Riboli (2000) το φαινόμενο της trance είναι συνήθως συνδεδεμένο με θρησκευτικές δραστηριότητες μιας κοινότητας (Παπαπαύλου, 2013).

Σε αρκετά δημοσιεύματα οι ερευνητές κάνουν λόγο για 'high-arousal rituals', δηλαδή τελετουργίες υψηλής διέγερσης. Δεδομένου ότι πρόκειται για ένα συναίσθημα που σχετίζεται με τους καρδιακούς παλμούς, τη σωματική ένταση και καταπόνηση, καθώς και την καταστολή μνήμης, υπάγεται στην ευρύτερη έννοια της έκστασης (Xygalatas et al., 2013a). «Κατά τον Becker

(2001), η διέγερση (arousal) είναι καθαρά μια καθολική αντίδραση στη μουσική ακρόαση, η οποία συνδυασμένη με μια εστιασμένη και ενσυνείδητη προσοχή, μπορεί να συνεισφέρει σε ακραίες καταστάσεις συναισθήματος» (Ταντανόζης, 2008, σ.12). Το γεγονός αυτό συνάδει και με την εννοιολογική προσέγγιση του όρου 'trance' από τον Rouget (1985), η οποία «προκαλείται μέσω αισθητηριακής υπερδιέγερσης, χωρίς να δημιουργούνται παραισθήσεις και συνοδεύεται από την αμνησία» (Παπαπαύλου, 2013).

Γενικότερα, Ο Rouget στην προσπάθειά του να περιγράψει με ακρίβεια το φαινόμενο της έκστασης, διαφοροποιώντας το επιτελεστικό πλαίσιο και τις επιπτώσεις στη συμπεριφορά, προτείνει μια εννοιολογική διαφοροποίηση ανάμεσα στο φαινόμενο της 'trance' και στο φαινόμενο της 'ecstasy', γεγονός που θίγεται και στη μεθοδολογία της εργασίας. Παρουσιάζεται μια σύγχυση, επομένως, ως προς το εννοιολογικό πεδίο αναφοράς, καθώς δεν έχει προταθεί άλλος όρο στην ελληνική που να διαφοροποιεί αυτό που νοείται ως έκσταση στα ελληνικά και ως trance στην αγγλική βιβλιογραφία (Μάρη, 2017; Γουσέτης, 2018; Παπαπαύλου, 2013).

Ο Rouget, λοιπόν, «σχηματικά θεωρεί ότι η 'ecstasy' συνδέεται με την ακινησία, τη σιωπή και τη μοναξιά, ενώ η 'trance' με την κίνηση, τη φασαρία και την συνύπαρξη πολλών ανθρώπων» (Μάρη, 2017, σ.12; Παπαπαύλου, 2013, σ.6). Στη βάση της κίνησης, η Μάρη (2017, σ.12), υποστηρίζει ότι «συχνά χαρακτηριστικά που υποδεικνύουν εκστατική κατάσταση είναι σπασμώδεις κινήσεις, κλάμα, ρίγος, απώλεια αισθήσεων, πτώση».

Από την άλλη, Ο Durkheim θέτει το συλλογικό στοιχείο ως πρωταρχικό παράγοντα διαμόρφωσης και ενίσχυσης του εκστασιακού αισθήματος μέσω της θεωρίας του συλλογικού αναβρασμού (collective effervescence). Μάλιστα, υποστηρίζει ότι «το ίδιο το γεγονός της συγκέντρωσης είναι ένα εξαιρετικά ισχυρό διεγερτικό. Μόλις συγκεντρωθούν τα άτομα μαζί, υπάρχει ένα είδος ηλεκτρισμού που δημιουργείται από την εγγύτητά τους και αυτό τους εκτοξεύει γρήγορα σε ένα εξαιρετικό ύψος ανάτασης» (Konvalinka et al., 2011, σ. 8514).

Αναφορικά με την έκσταση και τις θεραπευτικές της ιδιότητες, η αρχή της 'κλινικής πραγματικότητας' του Kleinman (1980) βασίστηκε στην ιδέα πως για την κατανόηση του εκάστοτε συστήματος περίθαλψης, πρέπει να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους «τα συστήματα οικοδομούν τη δική τους κλινική πραγματικότητα, αναλόγως με τα θρησκευτικά συστήματα που οικοδομούν τη δική τους ιερή πραγματικότητα» (Παπαπαύλου, 2013, σ.4). Η έννοια αυτή συγκαταλέγει προσδοκίες και θεωρήσεις για την έννοια της αρρώστιας, θεραπευτικές δραστηριότητες, αξιολογήσεις του αποτελέσματος και σχέσεις θεραπευτών-ασθενών.

Συμπερασματικά, ας σημειωθεί ότι το φαινόμενο της έκστασης έχει τύχει διερεύνησης από διάφορες επιστήμες (ψυχιατρική, ψυχοφυσιολογία, νευροεπιστήμες, εθνοψυχιατρική, κ.ά.), ωστόσο εδώ δε μελετάται ως προς το κατά πόσο εμπίπτει ως συμπεριφορά στον χώρο του

φυσιολογικού ή του παθολογικού. Η έννοια πλαισιώνεται, βασισμένη σε σύγχρονες εθνογραφικές έρευνες, ως αποδομημένη έννοια του παθολογικού, ως πολιτισμική κατασκευή της ασθένειας και της υγείας, ως συσχετιζόμενος όρος με την εν-σωμάτωση (embodiment), ως μη λεκτικός τρόπος επικοινωνίας, ως χοροθεραπευτικό εργαλείο των τελετουργιών και ως όρος σε αλληλεπίδραση με τη μουσική και την ένρρυθμη κίνηση, ανατρέχοντας σε επιστημονικές προσεγγίσεις της ιατρικής ανθρωπολογίας, της ψυχολογικής ανθρωπολογίας και την εθνομουσικολογίας (Παπαπαύλου, 2013).

1.1.5. Ένρρυθμη κίνηση & Χορός Με τον όρο «ένρρυθμη κίνηση» νοείται η πρόσληψη του ρυθμού μέσα από τον κινητικό συντονισμό του ανθρώπινου σώματος. Ο ρυθμός, η μετρική οργάνωση των ήχων, είναι το βασικό στοιχείο της μουσικής που διευκολύνει τον χρονικό συντονισμό και επιτρέπει σε ομάδες ατόμων να προσελκύσουν έναν κοινό ρυθμό (Merker et al., 2009) και να διατηρήσουν κοινά κινητικά μοτίβα (McNeill, 1995). Μια τέτοια ηχοκινητική ενσωμάτωση, ή αλλιώς αισθησιοκινητικός συγχρονισμός (sensorimotor synchronization) έχει συσχετισθεί, ακόμη με την διαπροσωπική συμπεριφορά και την ενίσχυση κοινωνικών δεσμών.

Ο ορισμός που προτείνεται από τους Coreland και Cohen (1983) σημειώνει ότι ο χορός είναι «οποιοδήποτε σχέδιο, ρυθμική κίνηση στον χώρο και στον χρόνο, ενώ το μέσο του χορού περιλαμβάνει πέντε συστατικά: το σώμα, τον χώρο, τη δυναμική, τη δράση και τις σχέσεις» (Gronek, Gronek, Karpińska, Dobrzyńska & Wycichowska, 2021, σ.2). Αναλυτικότερα, ο χορός αφενός συνδέεται με την κιναισθητική του σώματος, συμπεριλαμβανομένων κινήσεων, χειρονομιών, αλμάτων, στροφών και μεταφοράς σωματικού βάρους, αφετέρου συνοδεύεται από συναισθήματα ως αποτέλεσμα έκφρασης. Σημαντικό να προστεθεί ότι το χορευτικό σώμα μπορεί να φέρει τον χορευτή πιο κοντά στη συναισθηματικότητα και ακόμη και στην πνευματικότητά του (Gronek et al., 2021).

Ο χορός, ωστόσο, δύναται να ιδωθεί και ως ένα άλλο είδος κοινωνικής συμπεριφοράς. Πλαισιώνεται με βάση την κοινωνική και θρησκευτική του διάσταση, όπως ακριβώς μελετάται από τους ερευνητές μέσα στα όρια της ανθρωπολογίας του χορού. Εκλαμβάνεται, κατά τον Lonsdale (1993) ως μια μεταφορική γλώσσα με δομή και επικοινωνιακά πρότυπα συμπεριφοράς, η οποία γίνεται ασυνείδητα κατανοητή από τα μέλη του εκάστοτε πολιτισμού (Goulimaris, Serbezis & Albanidis, 2005). Σύμφωνα με την Kaerpler (1978), ο χορός μεταξύ άλλων συστημάτων δομημένης κίνησης, αποτελεί «προϊόν δράσης και αλληλεπίδρασης» που είναι «σύστημα γνώσης κοινωνικά κατασκευασμένο» εμποτισμένο με πολιτισμικό νόημα (Paterakis & Lantzios, 2013, σ.81).

Γενικότερα, εξετάζεται ως ένας παράγοντας που βρίσκεται σε διαρκή αλληλεπίδραση με την πρόκληση και διατήρηση συναισθημάτων, ή όπως επισημαίνουν και οι Goulimaris και συν.

(2005) ως ένα μέσο που οδηγεί τον χορευτή στη συναισθηματική κλιμάκωση, περιλαμβάνει ανταγωνιστικά στοιχεία και είναι ένα είδος τελετουργικού δράματος που αντιστρέφει προσωρινά την καθημερινή κοινωνική τάξη.

Με βάση τη θεωρία του Spencer (1993) για το τι αποκαλύπτει ο χορός σύμφωνα με την τελετουργική συμπεριφορά και την κοινωνία διατυπώνονται τρεις αρχές: «Πρώτον, σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ο χορός και οι σχετικές δραστηριότητές του μπορούν να κατανοηθούν καλύτερα εξετάζοντάς τον σε ένα ευρύτερο και πιο κατάλληλο κοινωνικό πλαίσιο. Δεύτερον, είναι δύσκολο να οριστεί και να εξεταστεί ο χορός με όρους και έννοιες των δυτικών κοινωνιών και ίσως θα έπρεπε να εξεταστεί μαζί με τις τελετουργικές κινήσεις. Τρίτον, αποκαλύπτεται ότι μακριά από την ευμετάβλητη μορφή του και τις διαφορετικές λειτουργίες του που είναι γνωστές από τον έναν πολιτισμό στον άλλον, υπάρχουν ορισμένες εξακριβωμένες θεωρίες που εξηγούν τον ρόλο του» (Goulimaris et al., 2005, σ.109).

Ακόμη, για την πλαisiώση της κίνησης ως ενσώματη έκστατική έκφραση στις τελετουργίες πυροβολασίας, λαμβάνεται υπόψη η θεωρία του Csordas (1994), σύμφωνα με την οποία υπάρχει ένα σύνολο τριών σωμάτων: το ατομικό σώμα (το σώμα ως εαυτός), το κοινωνικό σώμα (οι αναπαραστατικές χρήσεις του σώματος ως σύμβολο της κοινωνίας και του πολιτισμού) και η πολιτική του σώματος (η ρύθμιση και ο έλεγχος των σωμάτων). Ένας τέτοιος θεωρητικός διαχωρισμός αναδεικνύει την πολλαπλότητα των παραγόμενων νοημάτων και τη συνθετότητα στην ερμηνεία αυτών πίσω από μια σωματική κίνηση (Μάρη, 2017). Αποτυπώνει έναν ενσώματο λόγο (embodied text), μια ενσώματη μνήμη (embodied memory), η οποία διαφοροποιείται κάθε φορά ανάλογα με το πολιτισμικό περιεχόμενο των τελετουργικών πρακτικών (Connerton, 1989 στο Μάρη, 2017).

1.2. Σκοπός της έρευνας

Ο Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας διαρθρώνεται γύρω από τρεις άξονες. Πρώτος στόχος είναι η διερεύνηση του τελετουργικού φαινομένου της πυροβολασίας, ως μια μορφή ακραίας τελετουργίας, στο γίνεσθαι των πολιτισμικών πρακτικών διαφόρων κουλτούρων ανά τον κόσμο. Ακόμη, από άποψη ανθρωπολογικής εξελικτικής διαδικασίας, επιχειρείται να δοθούν απαντήσεις στο γιατί οι άνθρωποι αναπαράγουν τέτοιου είδους τελετουργικές συμπεριφορές με υψηλό βαθμό επικινδυνότητας, στρες και ρίσκου και σε τι βαθμό η τελετουργική τους συμπεριφορά σχετίζεται με την βιωμένη συλλογική ταυτότητα και την κατασκευή της.

Σε δεύτερο επίπεδο, μελετάται η έννοια της έκστασης ως βασικό στοιχείο της μετασηματιστικής και συμβολικής διάστασης της τελετουργικής πυροβολασίας. Ειδικότερα, σε σχέση με την ανθρωπολογική οπτική του θεραπευτικού κλάδου της χοροθεραπείας, αναδεικνύεται πώς η βιωμένη έκσταση σ' ένα τελετουργικό υψηλής έντασης, όπως η πυροβολασία,

μπορεί να συσχετισθεί με το εκστατικό ή καθαρτικό επικείμενο αίσθημα μιας χοροθεραπείας, δεδομένου ότι και οι δύο μπορούν να εκληφθούν ως «καθοδηγούμενες ομαδικές εμπειρίες, που οδηγούν στη θεραπευτική αλλαγή», σύμφωνα με την Schmais (Παναγιωτοπούλου και συν., 2009, σ.4).

Σε τρίτο επίπεδο, εξετάζεται ο ρόλος των ένρυθμων κινήσεων στο τελετουργικό φαινόμενο. Ο ρυθμός, η μετρική οργάνωση των ήχων, ως βασικό στοιχείο της μουσικής αποτυπώνεται στην εγγενώς κινητική εργασία του ατόμου (Merker et al., 2009). Το στοιχείο αυτό επιτελεί μόνο ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμό και εναρμόνιση) ή και ομαδική κάθαρση (συγχρονισμό συναισθημάτων); Επίσης, επιδιώκεται να διαφανεί σε τι βαθμό σχετίζεται η ένρυθμη τελετουργική συμπεριφορά με το άγχος, δεδομένου ότι η έκθεση του ατόμου στην αβεβαιότητα και την μη προβλεψιμότητα δεσμεύει σε υψηλά προβλέψιμες επαναληπτικές κινητικές δράσεις που προωθούν μια αίσθηση ελέγχου της κατάστασης.

1.3. Ερευνητικά Ερωτήματα

Τα ερωτήματα γύρω από τους τρεις κεντρικούς άξονες που δύνανται να συναχθούν είναι τα εξής:

1.α. Η πυροβασία είναι ένα τελετουργικό φαινόμενο που αναπαράγεται ως πολιτισμική πρακτική σε διάφορες περιοχές του κόσμου, παρουσιάζοντας ομοιότητες ή διαφοροποιήσεις ως προς την τελετουργική συμπεριφορά, τον σκοπό και το πολιτισμικό περιεχόμενο;

1.β. Οι τελετουργίες μεταφέρουν κοινωνική νοσηματοδότηση; Οι άνθρωποι αναπαράγουν τέτοιου είδους συμπεριφορές με υψηλό βαθμό επικινδυνότητας, στρες και ρίσκου για ενσωμάτωση ή αναγνώριση στην κοινότητα και βίωση κοινών συναισθηματικών εμπειριών;

2.α. Η έκσταση βιώνεται ως αίσθημα διέγερσης με καθαρτικές συνέπειες και μακροπρόθεσμα οφέλη στην ψυχολογική υγεία, λαμβάνοντας χοροθεραπευτικές διαστάσεις;

3.α. Οι ένρυθμες κινήσεις που παρουσιάζονται στο εσωτερικό των τελετουργιών πυροβασίας σχετίζονται με τον ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμό και εναρμόνιση);

3.β. Οι ένρυθμες κινήσεις που παρουσιάζονται στο εσωτερικό των τελετουργιών πυροβασίας σχετίζονται και με την ομαδική κάθαρση (συγχρονισμό συναισθημάτων), αυξάνοντας μέσα από τον συντονισμό των κινήσεων και τους κοινωνικούς δεσμούς σε διαπροσωπικό επίπεδο;

3.γ. Οι ένρυθμες κινήσεις σχετίζονται με τη σύνδεση άγχους και τελετουργικής συμπεριφοράς; Η αβεβαιότητα και το στρες του ακραίου τελετουργικού ενισχύουν την (ανα)παραγωγή μοτίβων κίνησης παρέχοντας αισθητήρια ερεθίσματα που είναι εύκολα προβλέψιμα και, ως εκ τούτου, δίνουν μια αίσθηση ελέγχου της κατάστασης;

1.4. Πρακτική σημασία της έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα έρχεται να συγκεντρώσει τα δεδομένα που έχουν προκύψει σχετικά με το διερευνόν θέμα τα τελευταία χρόνια μέσα από συστηματική και 'εις βάθος' μελέτη. Είναι αλήθεια πως οι εξεταζόμενοι όροι έχουν προσεγγιστεί αρκετές φορές εθνογραφικά όσο και ανθρωπολογικά και κοινωνικά, κυρίως όμως στη σφαίρα του θεωρητικού (Whitehouse & Lanman, 2014). Ωστόσο, πειραματικές μέθοδοι και εμπειρικές εργασίες στο πεδίο μελέτης, υποθέσεις και ποσοτικές έρευνες ως προς τους αιτιακούς μηχανισμούς που φαίνεται να συνδέουν την τελετουργική συμπεριφορά με την κοινωνική συνοχή, τον εκστασιασμό και τη συντονισμένη κίνηση έχουν συστηματοποιηθεί προσφάτως (Fischer et al., 2014; Lang et al., 2016; Lang et al., 2020; Xygalatas, Konvalinka, Roepstorff & Bulbulia, 2011). Στόχος να συγκεραστεί αυτό το ερευνητικό 'κενό' στον τρόπο που προσεγγιζόταν το θέμα επί δεκαετίες, προσφέροντας μια συγκριτική και αναθεωρητική ματιά στη διαπολιτισμική διάχυση της τελετουργικής συμπεριφοράς στην πυροβασία.

1.5. Οριοθετήσεις της έρευνας

Η παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση υλοποιήθηκε κατά το διάστημα Σεπτέμβριος 2021-Ιανουάριος 2022. Το υπό μελέτη υλικό και οι επιλεγμένες βάσεις αναζήτησης αναφέρονται διεξοδικά στη Μεθοδολογία. Στο ερευνητικό πεδίο εντάσσονται χωροχρονικά πρακτικές που διασώζονται και (ανα)βιώνονται στο σήμερα από τις εκάστοτε πολιτισμικές ομάδες και κουλτούρες τόσο στον ελλαδικό όσο και στον διεθνή χώρο, ικανοποιώντας το τριφυές 'πυροβασία-εκστασιασμός-κίνηση'. Δεν απορρίπτεται σαφώς η εγγενής σχέση των επιτελούμενων αυτών πρακτικών με αρχαίες τελετές και μυστήρια πρωτόγονων λαών, ωστόσο οι χρονικές αυτές περίοδοι της ανθρώπινης εξελικτικής διαδικασίας δεν συμπεριλαμβάνονται στη μελέτη. Ακόμη, τελετουργίες πυροβασίας που έχουν εξελιχθεί σε θέαμα εμπορευματικής εκμετάλλευσης και τουριστικής προσέλκυσης αναφέρονται, αλλά δεν αναλύονται περαιτέρω μιας και δεν πραγματώνουν τη συνθήκη της επιτέλεσης και βιωμένης συλλογικής εμπειρίας (from embodied experience of trance to performing trance).

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι το τελετουργικό έχει κεντρίσει κατά καιρούς το ενδιαφέρον διαφόρων επιστημονικών κλάδων, όπως της Λαογραφίας, της Ανθρωπολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Θρησκειολογίας, όσο και της Φυσιολογίας και της Ψυχολογίας. Η φυσική ερμηνεία του φαινομένου (το ζήτημα της ακαΐας), ιδωμένη κυρίως από θετικές επιστήμες δε σχετίζεται με τον σκοπό, γι' αυτό και δε συμπεριλαμβάνεται στην αναλυτική διαδικασία. Το θέμα προσεγγίζεται κυρίως από μια χορολογική ματιά με ανθρωπολογικές προεκτάσεις, λαμβάνοντας υπόψη ότι η διαπολιτισμική διάχυση της τελετουργικής συμπεριφοράς είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στο πλαίσιο των θρησκευτικών συστημάτων (Lang & Kundt, 2020).

Είναι σημαντικό να τεθούν οριοθετήσεις στην εννοιολογική προσέγγιση του όρου «πυροβασία». Το φαινόμενο αυτό μελετάται στην παρούσα εργασία ως τελετουργική διαδικασία διαφόρων κουλτούρων και πολιτισμικών ομάδων και όχι ως ατομική πρακτική, μέρος της Νέας Εποχής, που χρησιμοποιείται ως μια μέθοδος υπέρβασης των περιοριστικών πεποιθήσεων, φοβιών και φόβων από εκπαιδευτές. Ενδεικτικά, κάτι τέτοιο εισήχθη κυρίως στην Β.Αμερική από τον Tolly Burkan και το Ινστιτούτο 'Firewalking Institute for Research and Education' αντιμετωπίζοντας το περπάτημα στη φωτιά ως μια ατομική πρωτοβουλία για αυτό-ενδυνάμωση μέσω της κίνησης (Carroll, 1994).

Τέτοιου είδους περιορισμοί τίθενται και στον όρο «έκσταση». Δεν πλαισιώνεται με όρους φαρμακολογίας, αναφερόμενη στο ισχυρό φάρμακο που δρα ως διεγερτικό και μπορεί να προκαλέσει παραισθήσεις, ούτε ως εκείνη η κατάσταση απώλειας συνείδησης που σχετίζεται με σεξουαλικές πράξεις ή χρήση ναρκωτικών (Collins English Dictionary, 2014; Dictionary of the English Language, 2011).

1.6. Περιορισμοί της έρευνας

Η μελέτη του δημοσιευμένου υλικού, δεδομένου ότι το αντικείμενο της έρευνας πλαισιώνεται σε επίπεδο παγκόσμιας εμβέλειας, απαιτεί υψηλό βαθμό γλωσσομάθειας από τον ερευνητή. Ακόμη, στην παρούσα εργασία συμπεριλαμβάνονται μόνο βιβλία, επιστημονικά άρθρα και πρακτικά συνεδρίων, τα οποία: α) υπάρχουν σε ηλεκτρονική μορφή και είναι δυνατή η πρόσβασή τους μέσω του διαδικτύου, β) είναι γραμμένα στην ελληνική ή στην αγγλική γλώσσα και γ) υπάρχουν στο διαδίκτυο σε μορφή pdf ή word.

1.7. Λειτουργικοί ορισμοί της έρευνας

Η *πυροβασία* είναι τελετή πυρολατρική. Εκτελείται με γυμνό βήδισμα πάνω σε καυτές πέτρες (π.χ. Πολυνησία) ή πυρακτωμένα κάρβουνα επί αρκετή ώρα, χωρίς την αίσθηση του πόνου ή την πρόκληση εγκαυμάτων. Το τελευταίο συνήθως προκύπτει από την καύση συγκεκριμένου είδους ξύλου, που παράγει κόκκινη χόβολη. Το μέγεθος της καυτής χόβολης ποικίλει ανά τελετουργία, ενώ μπορεί είτε να απλώνεται στην επιφάνεια του εδάφους, είτε σε ανάχωμα, είτε να φτυαρίζεται σε όρυγμα. Ας αναφερθεί ότι δε συμπεριλαμβάνεται στον ορισμό το πήδημα πάνω από τη φωτιά (π.χ. έθιμο του Κλήδονα). Οι συμμετέχοντες έχουν προετοιμαστεί κατάλληλα για τον σκοπό αυτό.

Η πυροβασία θα μπορούσε να ενταχθεί στις ακραίες τελετουργίες (extreme rituals), όπως και το τρύπημα του σώματος με αιχμηρά αντικείμενα και το αυτομασίγωμα. Οι *ακραίες τελετουργίες* συνδέονται με αλλοιωμένες καταστάσεις συνείδησης και αλλαγές στη συνήθη ψυχική λειτουργία. Περιλαμβάνουν έντονο σωματικό κόπο ή ταλαιπωρία, δημιουργώντας ένα

αγχογόνο, δυσάρεστο ή και επικίνδυνο περιβάλλον. Στη βάση της επιτέλεσής τους πολλές φορές διακρίνονται για συνδυασμό προαναφερθέντων ακραίων πρακτικών.

Ο εκστασιασμός/έκσταση εκλαμβάνεται ως βασικό συμβολικό και μετασηματιστικό στοιχείο της τελετουργικής συμπεριφοράς. Ταυτίζεται εννοιολογικά με τον αγγλικό όρο 'trance', παρουσιάζοντας στοιχεία ανεξέλεγκτης κίνησης, συναισθηματικής υπερδιέγερσης, αλλαγής συνειδησιακής κατάστασης και συνύπαρξης πολλών ανθρώπων, σπασμωδών κινήσεων και στροβιλισμών, κλάματος και ρίγους, ενίοτε απώλειας αισθήσεων και πτώσης. Πρόκειται για οιστροπληξία, εμφανίζοντας ορισμένες φορές και 'στόνους', δηλαδή ήχους στεναγμού ή φωνές ή ιαχές.

Με τον όρο *ένρυθμη κίνηση/ρυθμική κίνηση* νοείται η πρόσληψη του ρυθμού μέσα από τον κινητικό συντονισμό του ανθρώπινου σώματος. Πραγματώνεται μέσα από δομικά στοιχεία που είναι παρόντα στον χορό και τη δυναμική του. Ενσωματώνει χρονισμό και αλληλουχία κινήσεων, χειρονομίες, μετακινήσεις, στροφές, μεταφορά βάρους, συνθήκη ηρεμίας. Λαμβάνει διάφορες διαστάσεις με βάση τη διάσταση του ρυθμού: επιτάχυνση, παρόρμηση, ανασήδηση ή σταθερό ρυθμό. Πρόκειται για μη λεκτική μορφή επικοινωνίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για τις ανάγκες πραγματοποίησης της παρούσας έρευνας ακολουθήθηκε η μέθοδος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης με στόχο την κριτική ανάλυση του σώματος του δημοσιευμένου υλικού μέσω σύνοψης, ταξινόμησης/ομαδοποίησης και σύγκρισης. Η φύση του αντικειμένου που επιλέχθηκε, καθόρισε και τη μεθοδολογική διερεύνηση. Η προσέγγιση είναι διεπιστημονική, όπως το απαιτεί η συγκριτική μεθοδολογία. Ειδικότερα, η ερευνητική προσπάθεια επικεντρώθηκε σε τρία στάδια: α) συγκέντρωση του υλικού β) σύγκριση του υλικού γ) εξαγωγή συμπερασμάτων της μελέτης βάσει των ερωτημάτων-υποθέσεων που τέθηκαν.

Η αναζήτηση των δεδομένων οριοθετήθηκε χρονικά στην τελευταία τριαντακονταετία τόσο της ελληνικής όσο και της ξενόγλωσσης αγγλικής βιβλιογραφίας. Ας σημειωθεί ότι οι βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις αποτελούν δευτερογενή δημοσιεύματα και σκοπό έχουν την παρουσίαση ήδη δημοσιευμένων δεδομένων συγκεντρωτικά, προκειμένου να διερευνηθεί ένα αντικείμενο από διαφορετικές οπτικές γωνίες, να γίνει σύγκριση και ομαδοποίηση των αποτελεσμάτων διαφορετικών ερευνών και να αναδειχθεί το συγκεκριμένο θέμα σε όλες του τις διαστάσεις, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία. Το υπό μελέτη υλικό βασίστηκε σε βιβλία, εκπαιδευτικά συγγράμματα (textbooks), δημοσιεύσεις σε έγκριτα επιστημονικά περιοδικά (papers), πρακτικά Συνεδρίων (proceedings), ερευνητικές εργασίες/ διδακτορικές ή μεταπτυχιακές διατριβές (research reports, PhD-MSc thesis and Diploma dissertations), και οπτικοακουστικό υλικό (audio-video archives, etc).

Για τη συλλογή πληροφοριών αξιοποιήθηκαν βάσεις δεδομένων και μηχανές αναζήτησης. Εφαρμόστηκε η συστηματική αξιολόγηση ως δομημένη διαδικασία έρευνας της βιβλιογραφίας με σκοπό τη συγκέντρωση, αξιολόγηση και σύνθεση/σύγκριση όλων των διαθέσιμων δεδομένων (evidence) που αφορούν τον σκοπό της εργασίας.

Αναλυτικότερα, ηλεκτρονικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες άμεσης πρόσβασης (Hellenic Academic Libraries μέσω της διαδικτυακής πύλης HEAL-link, Open University, Αποθετήριο «Κάλλιπος», Journal Storage-JSTOR κλπ), διεθνές δίκτυο περιαγωγής (Eduroam) για την ακαδημαϊκή και ερευνητική κοινότητα, διεθνείς ψηφιακές βάσεις ερευνητικού υλικού (Scopus), εκδοτικοί οίκοι που προσφέρουν μέσω του διαδικτύου ηλεκτρονική πρόσβαση σε επιστημονικές δημοσιεύσεις, όπως Elsevier, Science Direct, Multidisciplinary Digital Publishing Institute -MDPI, μηχανές αναζήτησης ερευνητικών εργασιών στο διαδίκτυο (Google Scholar, Research Gate) ΕΑΔΔ) και βιβλιοθήκες (Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Εθνικού Αρχείου Διδακτορικών Διατριβών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων) αποτέλεσαν τις βάσεις δεδομένων που αξιοποιήθηκαν. Η προεπιλογή των πηγών βασίστηκε όχι μόνο στη μελέτη των περιλήψεων και των βασικών σημείων του

κειμένου (Highlights, Συμπεράσματα, Συζήτηση), αλλά και στην εγκυρότητα/αναγνώριση της πηγής (Journal Impact Factor), καθώς και στην αναγνώριση της εργασίας (Paper Citations).

Από την αρχική αναζήτηση της βιβλιογραφίας προέκυψαν βάση τίτλου και λέξεων-κλειδιών-τελεστών 60 δημοσιεύματα, εκ των οποίων 20, ύστερα από ανάγνωση του τίτλου, της περίληψης και των βασικών σημείων -όπου υπήρχαν-, απορρίφθηκαν λόγω χαμηλής σχετικότητας με τα ερευνητικά ερωτήματα. Ακόμη, 10 δημοσιεύματα επιλέχθηκαν για περαιτέρω αξιολόγηση του πλήρους κειμένου αλλά απορρίφθηκαν, γιατί δεν πληρούσαν τα κριτήρια εισόδου, παραδείγματος χάριν είτε λόγω μελέτης άλλων ιστορικών περιόδων ή συνθηκών (π.χ. αρχαία Ελλάδα ή αρχαίο θέατρο) είτε λόγω συσχέτισης. Όσον αφορά το τελευταίο, ενδεικτικά να αναφερθούν δημοσιεύματα που μελετούν τις τελετές πυροβολίας υπό το πρίσμα της τουριστικής προβολής και εμπορευματοποίησης (*'Appropriating Social Energy: The Generation, Accumulation, and Conversion of Capital in the Performance of the Anastenária', 'Transformation of Vilavilairevo in Tourism'*, κ.ά.). Αρκετά δημοσιεύματα, επίσης, διερευνούσαν το φαινόμενο της ακαΐας κατά τις πυροβολικές τελετουργικές πρακτικές με όρους ιατρικής, υλικό ωστόσο που δεν πληροί τα κριτήρια εισόδου βάση των οριοθετήσεων της παρούσης εργασίας (*'Clinical experiences and prevention strategies', 'Ritual burns — the Buddhist tradition'*). Ορισμένα από τα δημοσιεύματα προέκυψαν μετά από τη μελέτη των βιβλιογραφικών παραπομπών των άρθρων που ανακτήθηκαν. Το τελικό σύνολο του υλικού ανέρχεται στα 40 δημοσιεύματα, εκ των οποίων ένα βιβλίο διαθέσιμο σε διαδικτυακή μορφή, 4 πανεπιστημιακές εργασίες μεταπτυχιακές ή διδακτορικές και 30 άρθρα δημοσιευμένα σε έγκριτα περιοδικά. Να αναφερθεί πως οι μελέτες στην ελληνική γλώσσα ήταν ελάχιστες σε σύγκριση με την ξενόγλωσση αγγλική βιβλιογραφία, στην οποία και βασίζεται το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας (35 από το σύνολο των 40). Για την αποτελεσματικότερη οργάνωση των πηγών, αξιοποιήθηκε το πρόγραμμα Mendeley Reference Manager.

Αναγκαία προϋπόθεση για την προαναφερθείσα αναζήτηση σχετικών και κατάλληλων δημοσιεύσεων είναι ο καθορισμός όρων ευρετηριασμού. Οι λέξεις-κλειδιά, τόσο στην ελληνική όσο και στην αγγλική, με την ενδιάμεση χρήση «και/and», «ή/or» ήταν «πυροβολασία/firewalking», «ακραία τελετουργικά/extreme rituals» «έκσταση, εκστασιασμός/trance», «χορευτική έκσταση» (dance ecstasy), «ένρρυθμη κίνηση/ rhythmic movement», δηλαδή στην ελληνική και αγγλική ως γλώσσες αναζήτησης. Ο τελευταίος όρος δεν απέδωσε επαρκή (έως μηδαμινά) αποτελέσματα στις γλώσσες αναζήτησης, γι' αυτό και διευρύνθηκε σε «ρυθμική κίνηση», «ενσώματα κίνηση/ embodied movement», «συγχρονική κίνηση/ synchronous movement». Αποσαφήνιση και επεξεργασία απαιτήθηκε και όσον αφορά τον όρο ευρετηριασμού «έκσταση». Αν και αρχικά είχε χρησιμοποιηθεί στην αγγλική απόδοση ως «ecstasy», γρήγορα ανέκυψε το θέμα της εννοιολογικής διαφοροποίησης στην αγγλική σε

«ecstasy» και «trance». Ο Rouget (1985) πρότεινε μια εννοιολογική διαφοροποίηση ανάμεσα στο φαινόμενο της trance και στο φαινόμενο της ecstasy. Αναλυτικότερα, θεωρεί ότι η 'ecstasy' συνδέεται με την ακινησία, τη σιωπή και τη μοναξιά, ενώ η trance με την κίνηση, τη φασαρία και την συνύπαρξη πολλών ανθρώπων (Γουσέτης, 2018; Μάρη, 2017; Παπαπαύλου, 2013). «Η εννοιολογική διαφοροποίηση που προτείνει ο Rouget μεταξύ των εννοιών 'trance' και 'ecstasy' μέχρι στιγμής δεν έχει επιλυθεί μεταφραστικά στην ελληνική γλώσσα» (Παπαπαύλου, 2013, σ.7). Στην παρούσα εργασία γίνεται αντιστοιχία της μετάφρασης του όρου 'έκσταση' με την έννοια της 'trance', η οποία συσχετίζεται με δύο εκφάνσεις της θρησκείας: τον σαμανισμό (shamanism) και την καταληψία (possession)(βλ.1.1.4. Εννοιολογικές οριοθετήσεις: Έκσταση/Εκστασιασμός).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

3.1. Η πυροβασία ως μορφή ακραίας τελετουργίας στο γίνεσθαι πολιτισμικών πρακτικών

Οι ακραίες τελετουργίες είναι μια αινιγματική πτυχή της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Είναι πανταχού παρούσες, ανθεκτικές και προκαλούν ισχυρό αίσθημα δέσμευσης (Χυγαλάτας et al., 2011). Παρατηρείται πως διάφορες κοινότητες σε όλο τον κόσμο εμπλέκονται σε τέτοιου είδους δαπανηρές και επικίνδυνες πρακτικές, όπως τρύπημα σώματος, αυτομαστίγωμα και περπάτημα στη φωτιά. Γι' αυτό τον λόγο έχουν αποτελέσει διαχρονικά θέμα μελέτης από την ερευνητική κοινότητα (Fischer et al., 2014).

Αν και τα τελετουργικά εμφανίζονται σε μια μεγάλη ποικιλία πλαισίων, είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα στο πλαίσιο των θρησκευτικών συστημάτων, καθ' ότι για τους ακολούθους τους βοηθούν στην εξασφάλιση βελτίωση της υγείας. Για παράδειγμα, στα Αναστενάρια η αντοχή στη φωτιά είναι απόδειξη της προστασίας του Αγίου και εχέγγυο για καλή υγεία και ψυχική κάθαρση (Κονταξή, 2016).

Ειδικότερα, όσον αφορά τη διάχυση της πολιτισμικής επιτέλεσης της πυροβασίας, η ανάγκη διατήρησης της φωτιάς κατά την προϊστορική περίοδο πέρασε στους αιώνες ως τελετουργικό έθιμο, με συνέπεια «η πυρολατρεία να είναι η θρησκεία που γνώρισαν σχεδόν όλοι οι λαοί στα πρωτόγονα βήματά τους» (Κωνσταντινίδης, 2004, σ.49). «Ό,τι νόημα βρήκαν οι άνθρωποι σ' αυτές τις τελετουργικές ενέργειες συνίστανται, σύμφωνα με τον Boyer (2005) σε ερμηνείες αυτών των ενεργειών και όχι σε περιεχόμενο, μεταδιδόμενο από αυτές τις ενέργειες» (Χυγαλάτας, 2008, σ.199). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρεί απαραίτητη την ακολουθία προκαθορισμένων ενεργειών για την εξασφάλιση επιτυχούς διενέργειας του τελετουργικού. Είναι πεπεισμένοι ότι δεν θα μπορούσαν να γίνουν αλλαγές στον τρόπο που το τελετουργικό εκτελείται. Όμως, κατά τον Χυγαλάτας (2008) όταν ρωτήθηκαν για τον σκοπό αυτών των ενεργειών, δεν ήταν σε θέση να απαντήσουν, αν και πρέσβευαν ότι πάντα υπάρχει ένα νόημα. Στην πραγματικότητα, βέβαια, το τελετουργικό αλλάζει συνεχώς, προσαρμόζεται σε κοινωνικοπολιτισμικές και περιβαλλοντικές συνθήκες, γεγονός που στα μάτια των συμμετεχόντων φαίνεται αρκετές φορές αμετάβλητο (Χυγαλάτας, 2008).

Είναι αλήθεια πως το επίκεντρο του μεγαλύτερου μέρους της τελετουργικής έρευνας τις τελευταίες δύο δεκαετίες στρέφεται στις διαδικασίες και τους αιτιακούς μηχανισμούς που εμπλέκονται στην επίτευξη κοινών τελετουργικών αποτελεσμάτων, όπως παρουσιάζεται στις επόμενες ενότητες (Merker et al., 2009). Το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζει στα νοηματικά συστήματα που είναι ενσωματωμένα στις πρακτικές αυτές για εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων ως προς την τελετουργική συμπεριφορά και πρακτική. Ωστόσο, θεωρήθηκε

ορθό και αναγκαίο να προϋπάρξει μια παρουσίαση και ανάλυση των ενεργειών (actions) των πρακτικών αυτών, όπως ανέκυψαν από το βιβλιογραφικό υλικό, κατανεμημένες στον γεωγραφικό χάρτη. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση δυσανάλογα προσέφερε περισσότερο εθνογραφικό υλικό ως προς τη μελέτη της περίπτωσης των Αναστεναριών, και του αντίστοιχου βουλγαρικού εθίμου Nestinari, σε σχέση με το αντίστοιχο ισπανικό και ινδουιστικό. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις έχουν πραγματοποιηθεί κυρίως πειραματικές μελέτες πεδίου, απ' το πλαίσιο των οποίων προκύπτει ένα ικανό πληροφοριακό υλικό για το περιεχόμενο των εθίμων, όχι όμως επαρκές.

3.1.1. Αναστενάρια, Ελλάδα Σύμφωνα με τον Schott-Billmann (1987) η λατρεία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης μέσω του εθίμου των Αναστεναριών αποτελεί εξέλιξη συνύπαρξης μεσογειακών θρησκειών, τα ίχνη των οποίων έχουν χαθεί στην προϊστορική εποχή (Goulimaris et al., 2005). Πρόκειται για πυρολατρικό και εκστατικό έθιμο της Ανατολικής Θράκης, παλαιότατη θρησκευτική εκδήλωση, η οποία μεταφέρθηκε από τους πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας με την ανταλλαγή των πληθυσμών στο πλαίσιο των προβλεπόμενων από τη συνθήκη της Λωζάνης 1923/1924, σε πολλές περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, όπως στην Αγία Ελένη Σερρών, στη Μαυρολεύκη Δράμας, στη Μελίκη Ημαθίας και στον Λαγκαδά (Κονταξή, 2016; Varvounis, 2020). Ο Χυγαλάτος, (2011) το χαρακτηρίζει ως ένα εκχριστιανισμένο πλέον τελετουργικό με παγανιστικά στοιχεία που έχει ενσωματωθεί στην εκκλησιαστική παράδοση.

Στην παλαιότερη μαρτυρημένη μορφή τους, τα τελετουργικά των Αναστεναριών πραγματοποιούνταν σε αρκετά χωριά με ελληνικούς, βουλγάρικους ή μεικτούς πληθυσμούς. «Πυροβασία πραγματοποιούνταν σε σημαντικές ημερομηνίες του Ορθόδοξου ημερολογίου, όπως η 8η Σεπτεμβρίου (η γέννηση του Παναγία), 18 Ιανουαρίου (Αγίου Αθανασίου), 21 Μαΐου (Άγιος Κωνσταντίνος και Ελένης), και 24 Ιουνίου (Αγίου Ιωάννη), σύμφωνα με τον Χουρμουζιάδη (1873)»(Χυγαλάτος, 2011, σ.58). Κάθε χωριό είχε τον αγαπημένο του Άγιο, για παράδειγμα τον Άγιο Παντελεήμονα ή τον Άγιο Ηλία, αλλά περισσότερο γνωστός ήταν ο Άγιος Κωνσταντίνος. Το πιο εύπορο και πολυπληθές χωριό της περιοχής ήταν το Κωστί, γι' αυτό και επικράτησε ως το 'σπίτι' των περισσότερων εορτών πυροβασίας (Danforth, 1995). Ο Arnaudoff (1917) θεωρεί ότι μετά το Κωστί ακολουθούσαν το γειτονικό Μπροντίβο και το βουλγαρικό Ούργκαρι, όπου, για πρώτη φορά, μεταδόθηκε το έθιμο και κατόπιν στερεώθηκε, με τακτικές επισκέψεις κατά την 21^η Μαΐου. Στα άλλα χωριά, τα Αναστενάρια εξαφανίζονταν, κατ' αυτόν, όχι τόσο από έλλειψη οπαδών, όσο από τους διωγμούς της εκκλησίας (Κονταξή, 2016). Αν και τα πανηγύρια αυτά είχαν διάρκεια οχτώ ημερών, πλέον διαρκούν τρεις μέρες και κυρίως κατά την εορτή του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης.

Ο Danforth (1995) με το έργο του «Τα Αναστενάρια της Αγίας Ελένης: πυροβασία και θρησκευτική θεραπεία», εισάγει για πρώτη φορά μια νέα μορφή εθνογραφίας, 'πειραματικής', η οποία ξεφεύγει από τους αυστηρούς κανόνες της ανθρωπολογικής θεωρίας και θέτει τα ερμηνευτικά μοντέλα ως προϊόν συνεχούς συνδιαλλαγής μεταξύ παρατηρητή-παρατηρούμενου. Στο δημοσίευσμά του ο Μάντζος (1995) πλαισιώνει κριτικά τα βασικότερα στοιχεία του έργου του Danforth. Παρουσιάζεται, αρχικά, μία ερμηνευτική προσέγγιση της θρησκευτικής θεραπείας, η οποία σε συνδυασμό με το θεωρητικό υπόβαθρο της σωματοποίησης, των αντιθετικών ζευγών και της κατασκευής ταυτοτήτων αναδεικνύει πώς δομείται η εκστασιακή εμπειρία των Αναστεναριών, αποκωδικοποιεί τις συμβολοποιήσεις των συντελεστών του εθίμου, ενώ παράλληλα αναλύει ιδιαίτερο τον ρόλο των Αναστεναρισμών.

Ο Danforth μεταξύ άλλων, αφορμώμενος από τη διάχυση της θεωρίας περί διονυσιακής προέλευσης των Αναστεναριών, εξέφρασε πως το ζήτημα της συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού έχει ιδεολογικό επίχρισμα (Xygalatas, 2011). Ο ανθρωπολόγος-ερευνητής Ξυγαλατάς (2011) στο άρθρο «Ethnography, Historiography, and the Making of History in the Tradition of the Anastenaria» καταρρίπτει βάσει εμπειριστατωμένων εθνογραφικών και ιστορικών στοιχείων, την κυρίαρχη άποψη περί συσχέτισης Αναστεναριών και αρχαίων οργιαστικών λατρευτικών τελετουργιών του Διονύσου, κυρίως όμως αναδεικνύει πώς η επικρατούσα αυτή άποψη για τα Αναστενάρια επηρέασε την εθνογραφική αναπαράσταση αυτής της παράδοσης και την αντιμετώπισή της από την Εκκλησία. Δίχως να είναι γνωστή η προέλευση ή η χρονολόγηση του εθίμου, η πλειοψηφία των μελετητών υιοθέτησε άκριτα τον ισχυρισμό αυτό, ο οποίος γεννήθηκε σε μία περίοδο εξυπηρέτησης συγκεκριμένων πολιτικών και ιδεολογικών σκοπιμοτήτων: το ζήτημα της συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού. Με ερευνητική οξυδέρκεια ασκεί κριτική στην ελλιπή ή ανακριβή τεκμηρίωση της επιχειρηματολογίας στο έργο Χουρμουζιάδη, Κατερίνας Κακούρη, Μαρίας Μιχαήλ-Δέδε και Γεώργιου Μέγα για να καταλήξει στο συμπέρασμα πως ανακριβείς συσχετίσεις και μεροληπτικές ερμηνείες επηρέασαν την ιστορία και τη φύση των Αναστεναριών, την κοινή γνώμη του ελληνικού λαού αλλά και θέση της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας (Xygalatas, 2011; Varvounis, 2020).

Η Κονταξή (2016) στη διδακτορική της διατριβή ασχολείται με τη μελέτη του βαλκανικού πολιτισμού μέσω οριζόντιας συγκριτικής μεθόδου. Υπάρχει η σύμφωνη γνώμη πως ο χώρος της Βαλκανικής Χερσονήσου είναι χώρος πολιτιστικά ενιαίος, γι' αυτό και εμφανίζονται εθμικές εκδηλώσεις, με όμοιες καταβολές ή περίπου όμοιες τελεστικές λειτουργίες, όπως για παράδειγμα, «η Περπερούνα» κ.ά. Συνεπώς, ένα σημαντικό κομμάτι αφιερώνεται στα Αναστενάρια, την τελετουργική έκσταση και ακαΐα, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας συνδυάζοντας το υλικό των επιτόπιων ερευνών των προκατόχων μελετητών του θέματος, κυρίως του Γ.Μέγα και του Arnaudoff. Επίσης, η διπλωματική εργασία του Γουσέτη (2018) προσεγγίζει

τα Αναστενάρια υπό το πρίσμα της επιστήμης της Ανθρωπολογίας της Μουσικής. Ειδικότερα, εξειδικεύεται σε λεπτομερή περιγραφή του εθίμου τον Μάιο στην Αγία Ελένη Σερρών, σε έννοιες και πρακτικές που αφορούν και συντελούν τα Αναστενάρια με γνώμονα τις ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, εστιάζοντας κυρίως στη μουσική πραγματικότητα του εθίμου. Η δημοσίευση του Sansom (1998) με συγκεκριμένη αναφορά στα Αναστενάρια προσανατολίζεται στις σχέσεις μεταξύ νου και σώματος, καθώς και στην ύπαρξή τους στον κοινωνικό κόσμο. Αποτελεί μια κριτική συζήτηση για τις έννοιες της έκστασης, της κατοχής και των αλλαγμένων καταστάσεων συνείδησης μέσα από τον ανθρωπολογικό λόγο.

Στην πληρέστερη εικόνα για τα Αναστενάρια, αναμφίβολα συμβάλλει και το έργο του Ξυγαλατά 'The burning saints: Cognition and culture in the fire-walking rituals of the Anastenaria'. Ειδικότερα, το πρώτο μισό του βιβλίου παρουσιάζει μια λεπτομερή ιστορική και εθνογραφική αφήγηση των Αναστεναρίων, με επίκεντρο την τελετουργία στο χωριό της Αγίας Ελένης κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Μέσα από επιτόπια έρευνα το θέμα προσεγγίζεται ιστορικά, εθνογραφικά, εμπειρικά και θεωρητικά (Lane, 2014). Το δεύτερο μισό του βιβλίου, δεν εμπίπτει άμεσα στον σκοπό της παρούσας έρευνας, μιας και προσεγγίζει το θέμα από πλευρά βιολογίας, νευροεπιστήμης και εξελικτικής ψυχολογίας (Danforth, 2016; Xygalatas, 2014). Επιπρόσθετα, η εθνογραφική μελέτη μέσω επιτόπιας έρευνας των Pateraki και Lantzos (2013), προσεγγίζει το έθιμο ως ένα πλέγμα περίπλοκων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ συμμετεχόντων που ξεφεύγει από την αμοιβαία ανταλλαγή μεταξύ προστάτιδων Αγίων και ακολούθων, βασιζόμενο στην ανθρωπολογική οπτική της Kaerpler. Παράλληλα, δίνονται αρκετές πληροφορίες για το χορευτικό ρεπερτόριο του εθίμου. Τέλος, οι Goulimaris και συν. (2005) μέσα από μια συγκριτική παρατήρηση της χορομανίας στην Ελλάδα στην αρχαία και σύγχρονη εποχή, διερευνούν την περίπτωση των θρησκευτικών ιαματικών διαδικασιών σε σχέση με την ένρρυθμη κίνηση και το επικείμενο αίσθημα ψυχικής κάθαρσης.

Τα Αναστενάρια είναι θρησκευτικές κοινότητες Ορθοδόξων Χριστιανών, γνωστές για την αφοσίωσή τους στους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη, καθώς και τις τελετουργίες πυροβασίας προς τιμήν τους. Αυτές οι τελετουργίες αποτελούν μέρος ενός περίτεχνου ετήσιου τελετουργικού κύκλου, που κορυφώνεται με το πανηγύρι των δύο Αγίων κάθε Μάιο (Xygalatas, 2011). Τα Αναστενάρια συνδυάζουν το φαινόμενο της έκστασης με την τελετουργική ακαΐα. Από καθαρά λατρευτική άποψη τα βασικά στάδια της όλης εθιμικής εκδήλωσης των Αναστεναρίων είναι συνοπτικά τα εξής: επίσκεψη σε αγιάσματα της περιοχής, λιτανεία εικόνων, ιδιαίτερα Κωνσταντίνου και Ελένης, εκστασιακός χορός, θυσία ζώου, και τέλος, πυροβασία (Γουσέτης, 2018; Κονταξή, 2016; Xygalatas, 2011). Κατά τον Λουκάτο (1992), όλα αυτά πραγματώνονται από μια κλειστή κοινότητα μνημένων, που εκτελούν το «θρησκευτικό» χρέος ή το ψυχικό

«εγκάλεσμα της πυροβασίας» ενώ τη χαρακτηρίζει ως γιορτή ‘διαβατήρια’, ηλικιακής πυρολατρίας και εποχικών τελετουργιών σε πλαίσια αγιολατρικά» (Κονταξή, 2016, σ.4).

Τα μέλη της ομάδας κρατούν στα χέρια ορισμένες λατρευτικές εικόνες των Αγίων, τις οποίες ονομάζουν «παππούδες» -όπως τον Άγιο Κωνσταντίνο που αποκαλείται συχνά και «Παππούς»- ενώ χορεύουν στα αναμμένα κάρβουνα σκοπούς με ευετηρικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα, για να εξασφαλιστεί προστασία από το κακό, κάθαρση, καθώς και πλούσια σοδιά, τόσο για τους ιδίους όσο και για όλη την κοινότητα (Varvounis, 2020, σ.10; Xygalatas, 2011). Οι Αναστενάρηδες θεωρούν ότι έχουν κλήση θεϊκή, προερχόμενη από τους Αγίους, η οποία όταν τους «πιάσει ο άγιος» σπεύδουν στην πρακτική της πυροβασίας, μαζί με τους υπόλοιπους τελεστές του δρώμενου. Το κάλεσμα αυτό μπορεί να προκύψει ως ανάγκη και στις άλλες πυροβασίες του ετήσιου ημερολογιακού κύκλου (Varvounis, 2020; Sansom, 1998). Τα πάντα αποτελούν σύμβολα διττής ερμηνείας στο τελετουργικό: ο Άγιος είναι ταυτόχρονα τιμωρός και λυτρωτής, η φωτιά καταστροφή και εξαγνισμός, ο χορός αγωνία και λύτρωση (Μάντζος, 1995).

Κυρίαρχη φιγούρα είναι ο Αναστενάρης, στο σπίτι του οποίου βρίσκονται σε εικονοστάσι τοποθετημένες οι λατρευτικές εικόνες και τα απαραίτητα σύνεργα για το τελετουργικό. Ο Αναστενάρης είναι, συγχρόνως, προφήτης, ιατρός και μάγος. Η τελετή ξεκινά με πομπή από το αγίασμα, πραγματοποιείται η θυσία του ζώου και ακολουθεί συμπόσιο, ολονύκτια προετοιμασία, αυτοσυγκέντρωση, εκστατικοί χοροί στο σπίτι του Αρχιστενάρη και πράξη της πυροβασίας με δημόσια έκθεση στους κατοίκους του χωριού και τους διάφορους επισκέπτες. Κατόπιν συγκροτούν πομπές και χορεύουν σε κυκλικό χορό, συνήθως στην είσοδο του χωριού ή πηγαίνουν τις εικόνες από σπίτι σε σπίτι για καλοτυχία (Κονταξή, 2016; Varvounis, 2020; Sansom, 1998; Xygalatas, 2011). Σε παλαιότερες αναφορές, μάλιστα, όπως του Χουρμουζιάδη (1873) αναφέρεται πως μετά την πυροβασία, μετέφεραν τις εικόνες τους στα κοντινά χωριά, επιτρέποντας έτσι στους εικονιζόμενους αγίους να επισκέπτονται τους «αδελφούς» και «αδελφούς τους αγίους» (Xygalatas, 2011, σ.59). Μέχρι σήμερα, πιστεύεται ότι οι εικόνες είναι θαυματουργές, ικανές να θεραπεύσουν τους αρρώστους, να παράγουν βροχή, να προστατεύσουν τις καλλιέργειες και τα ζώα από ασθένειες ή να αποτρέψουν κάποια φυσική καταστροφή.

Μελέτες περιπτώσεων των Αναστεναριών εστιάζουν και στον ρόλο της Αναστενάρισσας. Θεωρείται πως όταν μια γυναίκα γίνει Αναστενάρισσα, παντρεύεται συμβολικά τον Άγιο, ενώ ο ‘γάμος’ πραγματώνεται την πρώτη φορά της καταληψίας μέσω των κόκκινων μαντηλιών. Η συμβολοποίηση αυτή αναφέρεται, καθώς «η έμμεση αναφορά σε μια πιο σεξουαλική διάσταση χορών για επαφή με το θείο συναντάται γενικά σε τελετές και λατρευτικά συστήματα, που έχουν ως βάση την καταληψία» (Γουσέτης, 2018, σ.37). Η μορφή του Αγίου είναι το κατεξοχήν σύμβολο που δομεί την εκστασιακή εμπειρία, πόσο μάλλον στην περίπτωση των Αναστεναρισσών όπου

«οι πράξεις προικίζονται με την πολιτισμικά νόμιμη και νομοποιούσα κυριαρχία του Αγίου Κωνσταντίνου» (Danforth, 1995, σ.196). Πάντως, η Τερζοπούλου (2003) σημειώνει πως οι γυναίκες που τελούν πυροβασία υπερέχουν αριθμητικά από τους άντρες (Γουσέτης, 2018).

Αναφορικά με τον βαλκανικό χώρο, ας σημειωθεί ότι ανάλογοι εκστατικοί χοροί των Αναστεναριών, χωρίς όμως την τελετουργική πυροβασία συναντώνται σε περιοχές της Ρουμανίας, της Ανατολικής Σερβίας, ακόμη και της Ουγγαρίας (Κονταξή, 2016; Varvounis, 2020). «Κατά την επικρατέστερη άποψη πρόκειται για προχριστιανικά επιβιώματα, τα οποία μπορούν να αναχθούν στην αρχαία σαμανιστική παράδοση, η οποία υπόκειται συχνά στις παραδοσιακές θρησκευτικές αντιλήψεις και στις ανάλογες εθιμικές μορφές των βαλκανικών λαών» (Varvounis, 2020, σ.10).

3.1.2. Κινησιολογία και Χορευτικό ρεπερτόριο στα Αναστενάρια Κατά την εκτέλεση των Αναστεναριών, οι συμμετέχοντες με τη συνοδεία οργάνων χορεύουν εκστατικά υπό συνθήκες βαθιάς πίστης, σε ένα περιβάλλον γεμάτο έντονο συμβολισμό. Μετά την απαραίτητη θυσία ζώου και αφού ακολουθήσει μια συγκεκριμένη διαδικασία για την ψυχική τους προετοιμασία, οι συμμετέχοντες θα φτάσουν στην κορύφωση, τη στιγμή της πυροβασίας. Τα χορευτικά στιγμιότυπα καθ' όλη τη διάρκεια της επιτέλεσης, το μουσικό ρεπερτόριο, η εισπνοή θυμιάματος είναι μόνο μερικοί από τους 'δευκολυντές' στο εσωτερικό των προκαθορισμένων προπαρασκευαστικών σταδίων (Sansom, 1998). Το σύνολο των επαναλαμβανόμενων τελετουργικών διαδικασιών, όπως επισημαίνεται από την Παπαχριστοδούλου (1954) διευκολύνει την ανάπτυξη συγκεκριμένης ομαδικής ψυχολογίας και δυναμικής μεταξύ τους και ενισχύει την αίσθηση του μυστικισμού, της ανάτασης και έκστασης για όλα τα μέλη (Goulimaris et al., 2005).

Ο ρυθμός των Αναστεναριών διακρίνεται από στατικότητα (στατική μελωδία θρακιώτικης λύρας) και συνδυάζεται με χροιές φωνών και ήχους οργάνων. Ένα παράδειγμα εθνογραφικής παρατήρησης μας αποδίδει παραστατικά την περίσταση: «Αι γυναίκες, τα νεστενάρια, εισέρχονται εις τον ναόν, βάλλουσαι οξείς στεναγμούς αχ! οχ! λαμβάνουσι την εικόνα του Αγίου, τετράγωνον το σχήμα και περιβεβλημένην κατά τα άκρα δι' υφάσματος, όπως ευκόλως αναρτώσι τα αναθήματά των οι Χριστιανοί. Χορεύουσι, χορεύουσι τον άγιον. Εξέρχονται της εκκλησίας, χορεύουσαι περί μεγάλην πυράν, περιπατούσι γυμνόποδες επί των ανημμένων ανθράκων αναισθητούσαι προς τας αλγηδόνας, ένεκα της υστερικής των καταστάσεως» (Κονταξή, 2016, σ.37).

Ο μονότονος ήχος του σκοπού της λύρας συνδυάζεται με τον γρήγορο ρυθμό του νταουλίου και της επαναλαμβανόμενης μελωδίας του τραγουδιού 'Ο Κωνσταντίνος ο μικρός'. Η θέση τους στον χώρο αν και εκ πρώτης όψεως φαντάζει άτακτη και τυχαία, στην πραγματικότητα

δημιουργεί νοητά έναν σταυρό. Η κινησιολογία δε βασίζεται σε συγκεκριμένη χορογραφία, καθώς επιτελεί έναν ανώτερο σκοπό: αποτύπωση του βιώματος, του συναισθήματος και της μεταβαλλόμενης συνείδησης. Πολλές φορές παρατηρείται ετεροχρονισμένη έναρξη ή τελείωμα του χορού σε σχέση με τη μουσική, κάτι το οποίο καθορίζεται από τον μεσολαβητικό ρόλο της μουσικής για βίωση της έκστασης. Η χροιά των δύο οργάνων σε συνδυασμό με τις μελωδίες και τους στίχους (όπου υπάρχουν) συντελούν στην ατμοσφαιρικότητα του τελετουργικού. Κατά τον ντόπιο μουσικό Αρβανίτη Δ. «ένα μουσικό όργανο είναι βέβαιο ότι μπορεί να μιμηθεί την ένωση του ανθρώπου με το τραγούδι» (Γουσέτης, 2018, σ.71). Οι σκοποί είναι περισσότεροι, καθώς τα τραγούδια του τελετουργικού είναι μόνο τρία (Ο Κωνσταντίνος ο μικρός, Πα σε πράσινο λιβάδι: αργό, της τάβλας, μόνο με λύρες και φωνές μουσικών)(Γουσέτης, 2018). Όσα τραγούδια διαθέτουν στίχο, εκφράζουν έντονα τη σύνδεσή των ερμηνευτών με τους Αγίους επιτελώντας μία ακόμα από τις λειτουργίες της μουσικής που είναι «το να αφηγείται μία ιστορία» (storytelling), όπως έχουν διατυπωθεί από τον Baumann (1992)(Μάρη, 2017, σ.16).

Για να οδηγηθούν στην χορευτική πράξη Οι Αναστενάρηδες οι ίδιοι το εξηγούν: «Τους έπιανε ο άγιος κ' ύστερα πηγαίνανε στο κονάκ'. Μπροστά είχανε νταβούλια, γκάντες, λύρες και χορεύανε» (Κονταξή, 2016, σ.39). Παρατίθεται επίσης: «Μας σπρώχνει στον χορό ο Άγιός μας και λέγει: χορεύετε!». Και γιατί οι άλλοι δεν χορεύουν;» τους ερωτούσαν. Αν δεν συθρώνεται, δεν αναγκάζεται, δεν χορεύει κανείς. Δεν είναι θέληση δική μας, έλεγαν. Πώς μπορεί να χορέψει κανείς, αν κάτι δεν τον σπρώξει;» (Κονταξή, 2016, σ.47).

Στο τέλος, οι Αναστενάρηδες «χορεύουν τρεις γύρους ένα τελεστικό χορό, μοιράζουν ψωμί, πίνουν αγίασμα και εύχονται υπέρ της υγείας των», ενώ «αφού τελειώσει η τελετή πάνω στην ανθρακιά, οι αναστενάρηδες αποσύρονται στο εκκλησάκι τους, ενώ όλο το πλήθος χορεύει γύρω στη φωτιά» (Κονταξή, 2016, σ.51).

Οι χοροί που παίζονταν στο Κωστί και αποτελούν το ρεπερτόριο των αναστεναριών στην Αγία Ελένη Σερρών (Λάντζος, 2003) είναι ο Αγίτικος χορός (ο χορός των Αγίων), χορός Σουρβίκος (σουρβίκα σημαίνει ότι μιλάει κανείς τόσο γρήγορα που δεν μπορεί να τον καταλάβει κανείς), χορός στράτας, δρομικός χορός (χορός που παίζεται στο δρόμο γύρω από τα σπίτια του χωριού), χορός εν φωτιά και Αναστενάρικος ή Πανηγυριώτικος (γιορτή του χορού)»(Pateraki & Lantzou, 2013, σ.99). Ο χορός που λαμβάνει χώρα στο κονάκι προσιδιάζει σε θεία εναλλακτική χορευτική απόδοση του θρακιώτικου Μαντηλάτου (Danforth, 1995). Ο δρομικός χορός ακολουθεί τη διαδρομή για την παραλαβή των «Παππούδων» από τα κονάκια ή τη μεταφορά του κουρμπανιού στο κονάκι για τη θυσία. Η μουσική συνοδεύει τα Αναστενάρια σε οποιαδήποτε φάση κι αν βρίσκονται, παίζοντας καθοριστικό ρόλο στη διεξαγωγή τους.

Αυτοί οι χοροί εκτός από τον Αναστενάρικο ή τον Πανηγυριώτικο εκτελούνται «μεμονωμένα», είτε από έναν είτε από περισσότερα μέλη ή και ολόκληρη την ομάδα

ταυτόχρονα. Ο χορός της φωτιάς γίνεται πάντα νύχτα. Ο αγίτικος χορός είναι ο μοναδικός από τους αναστενάρικους χορούς που συνοδεύεται από τραγούδια που αναφέρονται στους Αγίους Κωνσταντίνο και Ελένη, με έντονη θρησκευτική προτροπή. Πρόκειται για τον εκφραστικό διάυλο ώστε να εκφραστεί το έντονο λατρευτικό αίσθημα και να αναζητηθεί η προστασία εκ των άνω (Pateraki & Lantzios, 2013). Μετά την πυροβολασία, τα Αναστενάρια χορεύουν τον Αναστενάρικο ή Πανηγυριώτικο γύρω από τη στάχτη των αναμμένων κάρβουνων, κρατώντας τις εικόνες και τα αμανέτια (τα μαντήλια). Πρόκειται για κυκλικό χορό. Σ' αυτόν τον χορό μπορεί να συμμετέχει όλη η κοινότητα των Κωσπηλίδων, ο οποίος θεωρείται ότι επιφέρει καλοτυχία.

Μέχρι τη δεκαετία του 1950 περίπου, τα μέλη της τοπικής κοινωνίας θεωρούσαν αναγκαιότητα και υποχρέωσή τους να προσκυνούν τις εικόνες και να χορεύουν σε κάθε σημαντική κοινωνική περίπτωση (π.χ. γάμος, ασθένεια). Επικρατούσε η αντίληψη ότι οι αναστενάρηδες μπορούσαν να κάνουν θαύματα μέσω του χορού, κρατώντας τα χορευτικά εικονίδια (Pateraki & Lantzios, 2013). Επιπλέον, οι εικόνες που «μπαίνουν στο χορό» φέρουν μικρές μεταλλικές καμπάνες, γιατί πίστευαν ότι ο θόρυβος που παράγεται από την κίνηση των αναστενάρηδων κατά τη διάρκεια του χορού, διώχνει το κακό.

3.1.3. *Nestinarstvo, Βουλγαρία* Στην καθομιλουμένη βουλγαρική, η λέξη *Nestinarstvo* αναφέρεται στην ικανότητα να χορεύεις σε αναμμένα κάρβουνα χωρίς να καίγεσαι, και *nestinaria* χαρακτηρίζονται τα άτομα που διαθέτουν την ικανότητα να το κάνουν αυτό (*nestinar*: αρσενικό, *nestinarka*: θηλυκό). Ο όρος παραπέμπει κυρίως στους πληθυσμούς των πέντε χωριών του όρους Στράντζα που ταυτίζονται στην παράδοσή τους με τελετουργικές πρακτικές πυροβολασίας.

Η διατριβή της Kourtova (2007), απ' όπου προκύπτει το ιστορικο-πολιτισμικό υλικό του εθίμου, είναι μια μελέτη της εμπειρίας του να είσαι 'rrihvanati' στο τελετουργικό πλαίσιο της πυροβολασίας. Εξετάζει το νόημα και τη βιωματική φύση του 'rrihvanti' μέσα από μελέτες περιπτώσεων δύο συγκεκριμένων πυροβατών, στις παραστάσεις τους κατά τη διάρκεια των ετήσιων εορτασμών του Αγίου Κωνσταντίνου και της Αγίας Ελένης στα χωριά Bulgari (περιοχή του όρους Στράντζα) και Στομάνοβο (Όρη Ροδόπης), αντίστοιχα. Εξετάζεται ως μια κατάσταση όχι μόνο υπερβατική, αλλά επίσης διαδικαστική και μετασχηματιστική, όπου η αλληλεξάρτηση και η αλληλεπίδραση φυσικών, μουσικών, και μεταφυσικών στοιχείων της εμπειρίας διατυπώνουν μια κατάσταση ολότητας. Επίσης, ένα σημαντικό κομμάτι αφιερώνεται στα Αναστενάρια, την τελετουργική έκσταση και ακαΐα, της Ελλάδας και της Βουλγαρίας συνδυάζοντας υλικό επιτόπιων ερευνών των προκατόχων μελετητών του θέματος, κυρίως του Γ.Μέγα και του Arnaudoff στη διδακτορική διατριβή της Κονταξή (2016).

Στα βουλγαρικά, βαθιές εμπειρίες διαταραγμένης ακουστικής και οπτικής αντίληψης συνοδευόμενες από ανεξέλεγκτες κινήσεις και συσπάσεις του σώματος περιγράφονται συχνά με τον όρο 'prihvanat', που σημαίνει, να «σηκωθείς», «να ανέβεις». Κυριολεκτικά, το βουλγαρικό ρήμα hvanat σημαίνει «πιάνομαι». Τα nestinaria γίνονται κατ' ουσία prihvanati στο πλαίσιο του τελετουργικού τους, κατά το εκστατικό βίωμα και την επίτευξη της ακαΐας. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την ετοιμότητά τους να αλληλεπιδράσουν με τη φωτιά και εξασφαλίζει την προστασία τους κατά τη διάρκεια του χορού.

Στην παλαιότερη μαρτυρημένη μορφή της, όπως προαναφέρθηκε, η πυροβασία τελούνταν από Έλληνες και Βούλγαρους στην περιοχή του χωριού Κωστί της Ανατολικής Ρωμυλίας, κοντά στα σημερινά σύνορα Βουλγαρίας και Τουρκίας, αλλά και στη Μαύρη Θάλασσα. «Ενώ, όμως, στη Βουλγαρία το εκστατικό αυτό δρώμενο εξαφανίσθηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, στην Ελλάδα συνεχίζει να τελείται μετά την αναβίωσή του, παρά την αντίθεση της Εκκλησίας» (Κονταξή, 2016, σ.204; Varvounis, 2020, σ.10-11). Παρόλ' αυτά, όπως αναφέρει και η Georgieva (1987) μετά τον πολιτικό μετασχηματισμό της Βουλγαρίας το 1989, αρκετές δημοσιεύσεις αναγνώρισαν την κοινότητα των Νεστινάρη ως αναπόσπαστη πτυχή των βουλγαρικών λαογραφικών παραδόσεων στο ευρύτερο πλαίσιο της ιστορικής κληρονομιάς της περιοχής των Βαλκανίων (Kourtova, 2007). Τα τελευταία τριάντα χρόνια είναι αλήθεια πως η αναβίωσή του έχει προσελκύσει αρκετά το τουριστικό ενδιαφέρον. Οι καταβολές και η εθνική καταγωγή του εθίμου δεν αποτελούν πεδίο ανάλυσης στην παρούσα εργασία, ωστόσο σύμφωνα με τον Arnaudoff (1917) και τον πληροφοριοδότη του στο Γραμματικόβο «Ήταν 8 η ώρα, Μάιος μήνας. Τους είδα να χορεύουν εκεί στο μύλο φωνάζοντας χου, χου. Οι άλλοι Έλληνες τους έβλεπαν σκεπτικοί, επρόσεχαν να μη τους ταραξούν κ' εκείνοι ήσαν χλωμοί σαν πεθαμένοι. Ο πληροφοριοδότης μου φρονεί ότι το έθιμον αυτό οι Βούλγαροι το επήραν από τους Έλληνας του Κωστί. Οι Ουργαριανοί οι ίδιοι το ωμολογούσαν [...]» (Κονταξή, 2016, σ.46).

Η πρακτική της πυροβασίας συνδέεται συχνότερα με το χωριό Bulgari, που βρίσκεται στην καρδιά της περιοχής του βουνού Στράντζα στη Νοτιοανατολική Βουλγαρία, λαμβάνοντας τον χαρακτηρισμό «σπίτι» του Nestinarstvo. Οι εορτασμοί πραγματοποιούνται 3 Ιουνίου προς τιμή του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης, και η πυροβασία εκτελείται κατά τη διάρκεια της νύχτας. Αναβίωση του τελετουργικού ξεκίνησε τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και στο Στομάνοβο. Η τελετουργική παράσταση συνοδεύεται από μουσική και χρήση δύο οργάνων: gaida (γκάιντα από δέρμα κατσίκας) και taran (μεγάλο, δικέφαλο τύμπανο που παίζεται με ξύλα). Τα μέλη της κοινότητας καθοδηγούνται από τον pitrop, έναν άνδρα ηθικής υπόστασης που είναι υπεύθυνος για τη διεύθυνση και τη συντήρηση της πομπής. Ακόμη, οι εικόνες θεωρούνται όχι

απλώς ως οπτική αναπαράσταση των αγίων, αλλά εκλαμβάνονται ως ενσαρκωμένη παρουσία τους.

Μόλις η φωτιά είναι έτοιμη, μοιράζεται το θυσιαστικό γεύμα που έχει προκύψει από την πρότερη ζωοθυσία και οι μουσικοί αρχίζουν να παίζουν τη μελωδία που συνοδεύει τον χορό. Οι πυροβάτες κατά την επιτέλεση του τελετουργικού μπαίνουν στη φωτιά κρατώντας την εικόνα του Αγίου Κωνσταντίνου και της Αγίας Ελένης και το πλήθος μαζεύεται γύρω από τα αναμμένα κάρβουνα. Πρόκειται για μια διαδικασία εξαγνισμού και θεραπείας. Η πυροβολασία δεν υπερβαίνει τη μισή ώρα. Οι συμμετέχοντες επανειλημμένα μπαينوβγαίνουν από τον κύκλο των αναμμένων κάρβουνων σε κυκλική κατεύθυνση και προς απάντηση στο ρυθμό της γκάιντα και του τάπαν. Ο χορός ολοκληρώνεται όταν ο πυροβάτης κάνει ένα σταυρό στο στήθος του ως οπτικό σύνθημα στους μουσικούς για παύση της μελωδίας. Όταν ολοκληρωθεί το γεγονός, κατά τον Arnaudoff (1917) «οι Αναστενάρηδες πηγαίνουν στο σπίτι του Αρχιαναστενάρη δια να δειπνήσουν, αλλά εις το τραπέζι προσφέρονται μόνο νησίσιμα φαγητά» (Κονταξή, 2016, σ.45). Στο κλείσιμο τα βραδιάς πραγματοποιούνταν περιφορά των εικόνων από σπίτι σε σπίτι για εξασφάλιση της καλής υγείας ή συνοδεία των καλεσμένων θεατών από γειτονικά μέρη στην είσοδο του χωριού υπό τους ήχους της μουσικής.

3.1.4. Κινησιολογία και Χορευτικό ρεπερτόριο στο Nestinarstvo Σχετικό με το χορευτικό και μουσικό ρεπερτόριο, αναφέρεται ένα σετ τεσσάρων ορχηστρικών κομματιών που εκτελούνται πάντα αυτή τη μέρα. Οι μελωδίες τους προκύπτουν άμεσα από το φωνητικό ύφος και το χαρακτηριστικό ηχόχρωμα της περιοχής: Της στράτας (Na Patyia), Θυσία (Kurban), Χορός στη φωτιά (V Oganya) και Γύρω από τη φωτιά (Okolo Oganya). Ένα χαρακτηριστικό στη μουσική δομή των κομματιών είναι ο τρόπος με τον οποίο εκτελούνται ως μια συνεχή 'Ιοορ', διευκολύνοντας την εναλλαγή της συνειδησιακής κατάστασης και προσαρμόζοντας το μήκος της απόδοσης της πυροβολασίας στον χρόνο.

Σε αντίθεση με τα άλλα τρία ορχηστρικά κομμάτια, το V Oganya βρίσκεται σε μέτρο (2/4). Στη δομή του συναντάται μια χρονική «δυναδικότητα», ιδιόμορφη ως προς το πλαίσιο της επικρατούσας άνισης ή πρόσθετης χρήσης μέτρων στη βουλγαρική λαϊκή μουσική και στο οργανικό ρεπερτόριο του τελετουργικού, αλλά και στον συσχετισμό του με τον χορό. Σε ανομοιόμορφη ρυθμική δομή χαρακτηριστική της βουλγαρικής φολκλόρ μουσικής, ο χορευτής ανταποκρίνεται σε επιμήκεις ρυθμούς μέσα στο ανομοιόμορφο μετρικό πλαίσιο μεταφέροντας βάρος από το ένα πόδι στο άλλο και κάνοντας παύση σε αυτή τη θέση. Στη μελωδία όμως του V Oganya, ο πυροβάτης δεν μετατοπίζει το σωματικό του βάρος από το ένα πόδι στο άλλο, ούτε κάνει παύση, ως απάντηση στη μετρική επιμήκυνση, αφού το μέτρο δεν προσφέρεται για τέτοια κίνηση. Ενώ διαμορφώνεται ως χορός, το V Oganya στην πραγματικότητα συνοδεύει μια

σωματική κίνηση που μοιάζει με περισσότερο γρήγορο περπάτημα σε σχέση με την εργασία των ποδιών.

Μόλις η γκάιντα και το τάπαν αρχίσουν να παίζουν, ο κάθε συμμετέχων κάνει κύκλους γύρω από τη φωτιά και ακολουθεί τον διπλό ρυθμό της μουσικής με μικρά αλλά επίμονα βήματα. Το πάνω μέρος του σώματος είναι όρθιο, ενώ τα χέρια ταλαντεύονται στραμμένα προς τα πάνω, προς τον ουρανό με εναλλαγή προς τα κάτω, προς τη γη. Η γενική κίνηση μέσα και έξω επαναλαμβάνεται τουλάχιστον δέκα φορές. Παρατηρείται, λοιπόν, επαναληπτικότητα και κυκλικότητα των κινήσεων η οποία επισφραγίζεται με τη μη λεκτική επικοινωνία πυροβάτη και μουσικού: ο πυροβάτης διαγράφει το σχήμα του σταυρού στο στήθος του με τα δάχτυλά του, ώστε να δοθεί το σήμα στου μουσικούς πως το τελετουργικό τελείωσε (Kourtova, 2007). Αυτού του είδους η τελετουργική χειρονομία εισάγει και την έννοια της κατευθυντικότητας στην κίνηση.

3.1.5. Paso del Fuego y Fiestas de las Móndidas, Ισπανία Το San Pedro Manrique είναι ένα μικρό ισπανικό χωριό που βρίσκεται περίπου 200 χλμ βορειοανατολικά της Μαδρίτης. Στις 23 Ιουνίου κάθε έτους, οι ντόπιοι κάτοικοι πραγματοποιούν ένα τελετουργικό πυροβασίας προς τιμήν του Αγίου Ιωάννη (παραμονή εορτής), που ενσωματώνει τόσο θρησκευτικά όσο και κοσμικά θέματα (San Baldomero Ucar, 1998 στο Xygalatas et al., 2013a). Άνδρες και γυναίκες επιλέγονται από την κοινότητα για να χορέψουν πάνω από αυτά τα κάρβουνα για να γιορτάσουν την αρχή του καλοκαιριού (Robbins, 2017). Πρόκειται για το φεστιβάλ Paso del Fuego και Las Móndidas. Η φωτιά καταναλώνει περισσότερους από δύο τόνους ξύλο βελανιδιάς και καίγεται τέσσερις ώρες πριν. Ο χώρος διεξαγωγής αυτής της εκδήλωσης είναι ένα αμφιθέατρο που έχει κατασκευαστεί ειδικά για να φιλοξενεί το τελετουργικό, με τη δυνατότητα να φιλοξενήσει έως και 3000 επισκέπτες, περίπου πέντε φορές τον πληθυσμό του χωριού. Το τελετουργικό ξεκινά με μια διαδικασία 15 λεπτών, κατά την οποία οι συμμετέχοντες σκαρφαλώνουν γρήγορα σε έναν απότομο λόφο που οδηγεί στον χώρο. Κατά την είσοδό τους, οι περιπατητές υποδέχονται ένα 'χαλί' με κάρβουνα, περίπου 7 μέτρα μήκος, ένα μέτρο πλάτος και περίπου 20 εκατοστά βάθος.

Το τελετουργικό πραγματοποιείται βράδυ και συγκεκριμένα τα μεσάνυχτα. Οι συμμετέχοντες σχηματίζουν έναν κύκλο και χορεύουν γύρω από τη φωτιά. Σε αντίθεση με τα Ανασπενάρια, το πέρασμα της φωτιάς δεν εκτελείται 'εν χορώ', αλλά με έντονο βηματισμό. Συνοδεύονται από την μπάντα του χωριού. Αναμένοντας τη σειρά τους, οι περιπατητές καλούνται να εκπληρώσουν την πυροβασία από τον ήχο μιας τρομπέτας. Καθώς διασχίζουν τη φωτιά, περπατούν και κουβαλούν ένα από τα αγαπημένα τους πρόσωπα στις πλάτες τους. Στο τέλος της φωτιάς, η οικογένειά τους και οι στενότεροι φίλοι τους σπεύδουν να τους αγκαλιάσουν και να τους συγχαρούν (Xygalatas et al., 2013a; Konvalinka et al., 2011). Ενώ γίνεται αναφορά για

την ύπαρξη χορού πριν το τελετουργικό, πουθενά δεν μελετάται στις πηγές. Ας σημειωθεί, επιλογικά, ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχει ανακηρυχθεί σε φεστιβάλ τουριστικού ενδιαφέροντος.

3.1.6. Theemithi Festival, Μαυρίκιος / Thairusam Kavadi, Ινδία Πρόκειται για θρησκευτικό τελετουργικό που γιορτάζεται κάθε χρόνο σε Ινδουιστική κοινότητα στο Μαυρίκιο, ένα μικρό νησιωτικό έθνος στο Αρχιπέλαγος Mascarene, στα ανοιχτά της ανατολικής ακτής της Μαδαγασκάρης. Οι Ινδουιστές του Μαυρικίου, που αποτελούν σχεδόν το ήμισυ του πληθυσμού, χωρίζονται σε πολλές εθνοθρησκευτικές οντότητες, η μεγαλύτερη από τις οποίες περιλαμβάνει Ινδουιστές που μιλούν χίντι με καταγωγή από τη Βόρεια Ινδία. Άλλες ομάδες περιλαμβάνουν Τελούγκους (από τη Νότια Ινδία), Μαράθις (από την ινδική πολιτεία της Maharashtra), και Ταμίλ (από την ινδική πολιτεία Tamil Nadu)(Χυγαλάτας et al., 2021, σ.2). Στο σύνολό της ως τελετουργία διαρκεί δυόμισι-τρεις μήνες, κατά τον Ιούλιο ή τον Αύγουστο, ανάλογα με το έτος.

Ο Μαυρίκιος αν και ήταν ένα από τα τελευταία μέρη στον κόσμο που κατοικήθηκαν από ανθρώπους, διαθέτει μια μεγάλη ποικιλία θρησκευτικών παραδόσεων (Χυγαλάτας et al., 2016). Η συμμετοχή είναι τεράστια και οι εορτασμοί παρακολουθούνται όχι μόνο από τους Ταμίλ αλλά από τις υπόλοιπες ινδουιστικές κοινότητες και μάλιστα κι από μέλη άλλων θρησκευτικών ομάδων. Η τελετή διοργανώνεται από εκατοντάδες ναούς σε όλο το νησί, μερικοί από τους οποίους προσελκύουν χιλιάδες συμμετέχοντες (Χυγαλάτας, 2019).

Το Theemithi φεστιβάλ γιορτάζεται ευρέως προς τιμήν της Μητέρας Θεάς, η οποία παίρνει τη μορφή διαφόρων θεοτήτων ανάλογα με τους τοπικούς ναούς και παραδόσεις. Το Theemithi (επίσης γράφεται Thimithi) είναι ουσιαστικά μια ινδουιστική θρησκευτική πρακτική πυροβασίας σε ένα λάκκο φωτιάς. Από την άλλη, κάθε χρόνο, τον δέκατο μήνα του ημερολογίου των Ταμίλ, Ινδουιστές Ταμίλ γιορτάζουν το φεστιβάλ Thairusam προς τιμήν του Murugan, του Ινδουιστή θεού του πολέμου, γνωστού και ως Kartikeya (Χυγαλάτας et al., 2021, σ.2). Το Thairusam Kavadi είναι μία από τις πιο ευρέως διαδεδομένες συλλογικές τελετουργίες, που εκτελούνται από εκατομμύρια Ταμίλ και άλλους Ινδουιστές στην Ινδία και τη Σρι Λάνκα, και από διασπορικές ινδουιστικές κοινότητες σε όλο τον κόσμο (Belle, 2017).

Στην μελέτη των Fischer και συν. (2014), το τελετουργικό είναι αφιερωμένο στην Κάλι και εμφανίζεται στο χωριό Pointe aux Piments. Το φεστιβάλ διαρκεί δέκα μέρες και κορυφώνεται με μακρά πομπή και ένα τελετουργικό πυροβασίας, ενώ έχει προηγηθεί νηστεία. Η ημέρα του Thairusam φεστιβάλ είναι επίσημη αργία στο Μαυρίκιο, λαμβάνοντας διαστάσεις εθνικής εορτής. Εκείνη την ημέρα, οι δρόμοι γεμίζουν με τεράστια πλήθη σχηματίζοντας πολυάριθμες πομπές, που η καθεμία οδηγεί σε διαφορετικό ναό (Χυγαλάτας et al., 2021).

Πριν από την τελετή οι συμμετέχοντες συγκεντρώνονται σε μια όχθη ποταμού στην άκρη της πόλης για μπάνιο και τελετουργίες εξαγνισμού (Xygalatas et al., 2021). Η τελετή Kavadī περιλαμβάνει τρύπημα στο σώμα με αιχμηρά μεταλλικά αντικείμενα. Συγκεκριμένα, μερικοί από τους άνδρες έχουν εκατοντάδες βελόνες κολλημένες σε όλο τον κορμό και τα άκρα τους, καθώς και γάντζους απ' όπου κρεμούν φρούτα ή κουδούνια. Επιπλέον, «πολλοί από τους άνδρες έχουν στα μάγουλά τους περασμένες ράβδους αλουμινίου ή χαλύβδινες και άλλες μακριές λόγχες. Μερικοί προσαρτούν, επίσης, γάντζους μέσω του δέρματος της πλάτης τους, με τους οποίους σέρνουν μεγάλα άρματα μέσα από αλυσίδες (Xygalatas et al., 2021, σ.525). Πέρα από το body piercing, αλλού αναφέρεται πως ο κόσμος μαζεύεται σε ένα γειτονικό χωριό φέρνοντας λουλούδια και προσφορές φαγητού στη θεά (Fischer et al., 2014). Οι γυναίκες δεν ασχολούνται με τις ακραίες μορφές αυτού του τελετουργικού, ενδέχεται απλώς να κάνουν κάποιο σωματικό piercing (Xygalatas, 2019; Xygalatas et al., 2021).

Μετά τις προπαρασκευαστικές προσευχές, η πομπή αναχωρεί για το ναό. Οι συμμετέχοντες περπατούν για αρκετές ώρες ξυπόλητοι στην καυτή άσφαλτο στον απογευματινό ήλιο χωρίς να καταναλώνουν νερό ή φαγητό κουβαλώντας δοχεία με θυσίες (καρύδες, γάλα, φαγητό, ζεστά κάρβουνα), σταματώντας σε κάθε σταυροδρόμι για να εκτελούν αποτροπαϊκά τελετουργικά για να διώξουν τα κακά πνεύματα. «Ο καθένας κουβαλάει το 'kavadī attam': μια μεγάλη κατασκευή από μπαμπού, ξύλο ή μέταλλο, που μπορεί να ζυγίζει πάνω από 40 κιλά και μεταφέρεται στους ώμους των προσκνητών σε όλη τη διάρκεια της πομπής (η λέξη kavadī στα Ταμίλ σημαίνει κυριολεκτικά βάρος)»(Xygalatas, 2019, σ.4; Xygalatas et al., 2021). Το Kavadī Attam (χορός kavadī) είναι μια τελετουργική πράξη λατρευτικής θυσίας μέσω χορού, προσφορών φαγητού και σωματικής αυτοθυσίας.

Πολλά άτομα βιώνουν έκσταση, κατά τη διάρκεια της πομπής. Παράλληλα, οι μουσικοί παίζουν ντραμς και το padaswaram (παραδοσιακό πνευστό Ταμίλ). Όσο ανεβαίνει ο ρυθμός, πολλοί θιασώτες φαίνεται να πέφτουν σε έκσταση, ενώ χορεύουν με στροβιλιστικό τρόπο με τον καβάδι τους ακόμα στους ώμους τους (Xygalatas et al., 2021).

Φτάνοντας στο ναό, οι συμμετέχοντες περπατούν στις άκρες των σπαθιών και πριν τελειώσουν την πομπή τους ολοκληρώνουν με πυροβολισμούς σε πυρακτομένα κάρβουνα. Οι παρευρισκόμενοι στέκονται στα πλαϊνά του λάκκου της φωτιάς. Το φεστιβάλ ολοκληρώνεται με ένα κοινό γεύμα για όλους τους παρευρισκόμενους (Fischer et al., 2014; Xygalatas, 2019). Στο πόνημα των Xygalatas και συν. (2021, σ.526) αναφέρεται ότι «όταν φτάνουν στο ναό Murugan ξαπλώνουν το καβάδι τους και αφαιρούν τα τρυπήματά τους, αφού πρώτα ανέβουν διακόσια σαράντα δύο σκαλιά για να μεταφέρουν το βάρος τους στην κορυφή Kovil Montagne».

Το φεστιβάλ αυτό τελείται και στη Σιγκαπούρη από την ινδουιστική κοινότητα, διάρκειας περίπου τριών μηνών, παρουσιάζοντας κοινά στοιχεία με την μαυρικιανή και ινδική επιτέλεση.

Είναι μια εκδήλωση προς τιμήν της θεάς Ντραουπάντι, της ηρωίδας από τις ιστορίες της Μαχαμπαράτα. Η διαδρομή οδηγεί από τον ναό Sri Mariamman στον ναό Sri Srinivasa Perumal και μετά πίσω. Μεταφέρουν ιερά αντικείμενα όπως το καρναγκάμ, ένα ασημένιο δοχείο γεμάτο με νερό, στολισμένο με φύλλα και λουλούδια μάνγκο. Μόλις επιστρέψουν στον ναό Sri Mariamman, η πομπή με τα πόδια ξεκινάει. Ο λόγος που περπατούν ξυπόλητοι σε αναμμένα ξύλα είναι για να δείξουν αφοσίωση στη θεά, προσευχόμενοι να απαλύνει τον πόνο στη ζωή τους (Tan, 2020). Πληροφοριακά προστίθεται πως η ετήσια ινδουιστική τελετή πυροβολασίας πραγματοποιείται και στο νησί Viti Levu στα Φίτζι (National Geographic, 1995).

Η πολιτισμική αυτή διάχυση προκύπτει από το γεγονός ότι η τελετουργική πρακτική της πυροβολασίας αναπαράγονταν ως παράδοση σε όλες τις παράκτιες περιοχές της Νότιας Ινδίας. Άνθρωποι με καταγωγή από την Ινδία εγκαταστάθηκαν σε όλη τη Νότια Ασία, κατοικώντας στη Μαλαισία, τον Μαυρίκιο, τη Ρεϋνιόν, τη Σιγκαπούρη και τη Σρι Λάνκα. Το παραδοσιακό φεστιβάλ Theemithi είναι γι' αυτούς ένα σημείο συγκέντρωσης χωροχρονικά, θεσμικά, θρησκευτικά.

3.1.7. Αποτίμηση: Ομοιότητες και διαφορές στις υπό μελέτη τελετουργίες πυροβολασίας

Σε όλα τα προαναφερθέντα πολιτισμικά πλαίσια αποτυπώνονται ομοιότητες ως προς τη διεξαγωγή, την επιτέλεση και τον σκοπό της πυροβολασίας. Αρχικά, όλες οι πρακτικές πυροβολασίας πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της θρησκείας, ενσωματώνοντας τη λατρεία σ' έναν Θεό, θεότητα ή Άγιο και εκλαμβάνόμενες ως μορφές θρησκευτικής θεραπευτικής τελετουργίας που ωστόσο ενσωματώνουν και στοιχεία της κοσμικής ζωής. Αυτό προκύπτει και από τη θέση που κατέχουν στον ημερολογιακό κύκλο. «Η θρησκεία, άλλωστε, είναι ο πιο προφανής τομέας, κατά τον Henrich (2009) στο οποίο η εκτέλεση των τελετουργιών χρησιμεύει για να εδραιώσει ένα σχετικό σύνολο πεποιθήσεων» (Χυγαλάτας, Μαΐνο & Pinto, 2021, σ.5). Η τελετουργία τόσο για τον Ανασενάρη και τον Nestinar, όσο και για τον San Pedrano και τον Ινδουιστή μπορεί να ερμηνευθεί ως πράξη ατομική αλλά και συλλογική: α) σε προσωπικό επίπεδο ο πυροβάτης εσωτερικεύει την ένταση μεταξύ της θείας δύναμης και του ανθρώπινου κόσμου μέσω του σώματος και την επιλύει μέσω του μετασχηματιστικού εκστασιασμού, β) σε συλλογικό επίπεδο το θεραπευτικό σύστημα εξυπηρετεί την κοινότητα στο να καθορίσει τα κοινωνικά της όρια και να επαναπροσδιορίσει, να αποκαταστήσει ή να βελτιώσει τις ατομικές και κοινωνικές σχέσεις, καθώς και την κοινωνική συνοχή της κοινότητας στο σύνολό της (Danforth, 1995; Kourtova, 2007).

Και στις τέσσερις περιπτώσεις μια πτυχή του τελετουργικού είναι το θυσιαστικό γεύμα, το οποίο προσφέρεται σε όλη την κοινότητα. Θυσίες ζώων (κουρμπάν) αναφέρονται στα Ανασενάρια της Ελλάδας και τα Nestinari της Βουλγαρίας, καθώς και προσφορές φαγητού ή λουλουδιών στη θεά στο Thairusam Kavadi. Ακόμη, αν η φωτιά μπορεί να μεταφραστεί ως

σύμβολο κάθαρσης και μεταμόρφωσης, προς αυτή την κατεύθυνση συντείνει και ένα ακόμη κοσμολογικό στοιχείο: το νερό. Τα Αναστενάρια έχουν σε κάθε χωριό ένα ιερό πηγάδι, απ' όπου αντλούν και πίνουν αγίασμα, ενώ οι συμμετέχοντες Ινδουιστές συγκεντρώνονται σε μια όχθη ποταμού στην άκρη της πόλης για μπάνιο και τελετουργίες εξαγνισμού (Xygalatas et al., 2021).

Κατά τη διάρκεια της πυροβασίας, οι ερμηνευτές πάντοτε κρατούν κάτι: οι Αναστενάρηδες και οι Nestinari τα ιερά εικονίσματα των Αγίων, οι Ινδουιστές το *cavadi* και οι Ισπανοί τα αγαπημένα τους πρόσωπα. Το φύλο των πυροβατών είναι μικτό στα Αναστενάρια Βουλγαρίας και Ελλάδας, ενώ στα άλλα δύο επικρατεί το αντρικό φύλο. Για τα γυναικείο φύλο, μάλιστα, στην περίπτωση των Αναστεναριών έχει αναπτυχθεί κατά καιρούς ερευνητικός διάλογος, επισημαίνοντας πως ένα διακριτό τους στοιχείο είναι η καταληψία των γυναικών από άντρα Άγιο, πράγμα που συμβολικά τις μετατρέπει σε αντρική δύναμη, μιας και «οι πράξεις προικίζονται με την πολιτισμικά νόμιμη και νομιμοποιούσα κυριαρχία του Αγίου Κωνσταντίνου» (Γουσέτης, 2018, σ.36-37; Danforth, 1995, σ.119-121). Στην περίπτωση του *Thairusam festival*, οι γυναίκες εκτελούν ορισμένες από τις τελετουργικές ενέργειες (*body piercing*), αλλά ίσως η ακραία φύση εν γένει του τελετουργικού να είναι αποτρεπτική για τη συμμετοχή τους. Πάντως, το *Thairusam Kavadi* φεστιβάλ είναι το μόνο που ενσωματώνει στη διεξαγωγή του κι άλλες μορφές ακραίας τελετουργίας.

Η πυροβασία αποτελεί πάντοτε την κορύφωση του τελετουργικού και βασίζεται στο πέρασμα πυρακτωμένων κάρβουνων ως πράξη μεμονωμένη από τον κάθε συμμετέχοντα. Τις περισσότερες φορές πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της νύχτας και σε κάποιον ιερό χώρο ή στο ευρύτερο περιβάλλον του, πάντοτε εξωτερικά. Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο (1995) ο τόπος που διαδραματίζεται το γεγονός διαθέτει πολύ σημαντικό ρόλο. «Είναι ένας τόπος φορτισμένος ιστορικά και πολιτιστικά και λειτουργεί ως σύμβολο μιας συγκεκριμένης ταυτότητας και πνεύματος κοινότητας, αίσθησης του 'κοινού' ανήκειν» (Paterakis & Lantzios, 2013, σ.98). Οι ινδικές τελετουργίες, μάλιστα, ως παραδοσιακές εκφράσεις της θρησκείας, που σχετίζονται με τον Σακτισμό, Σαϊβισμό, Βαϊσναβισμό, τα παν-ινδουιστικά έπη και τη βεδική λογοτεχνία, εκτελούνται πάντοτε είτε μέσα στο ιερό ενός ινδουιστικού ναού, είτε στο περιβάλλον του, σύμφωνα με τις υποκατηγορίες θρησκευτικότητας σε συνδιαλλαγή με τον χορό, όπως αναφέρονται από τους Gronck και συν. (2021).

Η μουσική ενυπάρχει σε όλες τις περιστάσεις και η αισθητική της ποιότητα έγκειται πρωτίστως στην ικανότητά της να προκαλεί τις αναγκαίες σωματικές και πνευματικές αντιδράσεις (McClellan, 1991 στο Ταντανόζης, 2008). Στις τρεις εκ των τεσσάρων περιπτώσεων που μελετήθηκαν, η χορευτική μουσική περιλαμβάνει έναν συνδυασμό διαφόρων ρυθμών στη βάση ύπαρξης έστω ενός κρουστού, ενώ συμπεριλαμβάνονται και κυκλικά χορευτικά γεγονότα. Η ρυθμική χρήση των κρουστών επιδρά στο κεντρικό νευρικό σύστημα και σύμφωνα με τον

McClellan (1991), «η διέγερση που προκαλούν επηρεάζει πολλές αισθητηριακές και κινητικές περιοχές του εγκεφάλου (Ταντανόζης, 2008, σ.16). Δυστυχώς, δεν προκύπτουν αρκετές πληροφορίες για το χορευτικό ρεπερτόριο, τη μουσική σύσταση και τις ένρυθμες κινήσεις του ισπανικού και του ινδουιστικού φεστιβάλ. Η κινησιολογία στο σύνολό της βασίζεται παρόλ' αυτά σε γνώριμα μοτίβα χορευτικών κινήσεων. Στην περίπτωση των Αναστεναριών και των δύο χωρών, όπου δεν είναι στην πραγματικότητα 'firewalking' αλλά 'firedancing', οι ερμηνευτές επιδίδονται σε σωματική κίνηση που μοιάζει περισσότερο με μικρά γρήγορα βήματα με νευρικό τρόπο. Επίσης χορεύουν στο κέντρο της φωτιάς και μάλιστα γονατίζουν σε αυτό. Η είσοδος και έξοδος στον χώρο των αναμμένων κάρβουνων γίνεται με επαναλήψεις, διαθέτοντας συμβολικές προεκτάσεις (νοητός σταυρός), ενώ στις δύο άλλες περιπτώσεις ο συμμετέχων ακολουθεί μια διαδρομή μονόδρομη, όπως έχει προκύψει από την τοποθέτηση των κάρβουνων (ως ένα 'κόκκινο χαλί' με αρχή και τέλος). Δεν παρατηρείται, λοιπόν, ομοιομορφία στον τρόπο κίνησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι αβίαστη και σκόπιμη, ενώ σε άλλες γίνεται με ξέφρενο τρόπο. Το σίγουρο είναι πως η κινησιολογία δε βασίζεται σε συγκεκριμένη χορογραφία, και σε κάθε περίπτωση επιτελεί έναν ανώτερο σκοπό: αποτύπωση του συλλογικού βιώματος και συναισθήματος, ενσώματη έκφραση της ιερότητας, διευκολυντή για τη μετάβαση στο στάδιο του εκστασιασμού.

3.2. Κίνητρα αναπαραγωγής τελετουργικών συμπεριφορών πυροβασίας

Σε όλους τους πολιτισμούς, οι άνθρωποι εμπλέκονται συχνά σε τελετουργικές συμπεριφορές. Με μια πρώτη ματιά, οι άνθρωποι συμμετέχουν σε τελετουργικές ενέργειες πυροβασίας για συγκεκριμένους σκοπούς, όπως λόγου χάρη, ηθική κάθαρση, εξαγνισμό και ευγνωμοσύνη (Bastian, Jetten & Fasoli, 2011 στο Fischer et al., 2014). Ένα ακόμη συνηθισμένο επιχείρημα των συμμετεχόντων είναι η παράδοση, αποδιδόμενη συχνά με τη φράση «γιατί έτσι μάθαμε». Στην πλειοψηφία, ωστόσο, των περιπτώσεων οι τελετουργικές ενέργειες θεωρούνται ότι έχουν αιτιολογική αποτελεσματικότητα από μόνες τους για τους ακολούθους τους.

Η έρευνα των Xygalatas και συν. (2021) καταδεικνύει ότι οι άνθρωποι γενικότερα κάνουν διαισθητικές κρίσεις σχετικά με την τελετουργική αποτελεσματικότητα και ότι αυτές οι κρίσεις είναι ευαίσθητες σε οικολογικούς παράγοντες. Ο Sørensen (2007) με τον όρο 'αιτιολογική αδιαφάνεια' (causal opacity) αποδίδει το βασικό χαρακτηριστικό της τελετουργίας, που αναφέρεται στην απουσία οποιασδήποτε φαινομενικής φυσικής αιτιώδους σχέσης μεταξύ μιας δράσης και του τελικού στόχου. Στις τελετές πυροβασίας οι άνθρωποι διαφορετικών πλαισίων και πολιτισμών εμπλέκονται συχνά σε αιτιώδεις αδιαφανείς συμπεριφορές. Επειδή, μάλιστα, πρόκειται για τελετουργίες θρησκευτικού περικειμένου -όπως προέκυψε παραπάνω- οι δράσεις εκτελούνται «ως συμβολικές πράξεις, δηλαδή η αντιληπτή αποτελεσματικότητα σχετίζεται με την εκπλήρωση αυτού του συμβολικού στόχου» (Xygalatas et al., 2021, σ.1).

Στη μελέτη των Xygalatas και συν. (2013a, σ.12), η ερμηνεία που δόθηκε στις λαθεμένες συσχετίσεις των υποκειμενικών αναφορών σε σχέση με την τελετουργία, ήταν πως «το πολιτισμικό πλαίσιο επιδρά στο πώς βιώνουν οι συμμετέχοντες την πυροβασία αλλά και πώς διαμορφώνουν και τις αναμνήσεις γι' αυτήν». Παρατηρείται μια επιθυμία να φανούν ήρεμοι κατά τη διάρκεια της ακραίας διέγερσης με προεκτάσεις κοινωνικής αναγνώρισης, ηρωισμού και γενναιότητας. Ωστόσο, το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ακραία διέγερση οδηγεί σε μειωμένη απόδοση γνωστικών διεργασιών και αντιληπτικής μνήμης, διευκολύνοντας την κατασκευή της συλλογικής μνήμης σχετικά με την επιτελούμενη πράξη.

Επίσης, με βάση εθνογραφικές παρατηρήσεις καθώς και συνεντεύξεις πυροβατών, η συναισθηματική φόρτιση μπορεί να είναι πιο έντονη, ειδικά αν η εμπειρία πλαισιώνεται από θρησκευτικούς όρους και τονίζει τη μεταμορφωτική φύση του τελετουργικού για όλους τους συμμετέχοντες και τους παρατηρητές (π.χ. αύξηση της ευλογίας για την κοινότητα)(Fischer et al., 2014). Ενδεικτικά, στην περιοχή Ταϊβέι της Ταϊβάν, όσοι συμμετείχαν στην πυροβασία δηλώνουν ότι απέκτησαν την ανδρεία τους, αλλά κέρδισαν και πνευματική αξία, η οποία μεταφράζεται σε καλή τύχη για τους ίδιους και τις οικογένειές τους (Jockim, 1992). Τα κίνητρα έτσι φέρουν το

πρόσημο των ευεργετικών επιδράσεων τόσο σε επίπεδο ατομικό, αλλά παράλληλα και συλλογικό.

Ορισμένα από τα κίνητρα συνδέονται και με τον χαρακτήρα της θεραπευτικής ιεροτελεστίας που λαμβάνουν οι τελετουργίες πυροβολασίας. Για παράδειγμα, όπως επισημαίνει ο Danforth (2016, σ. 217) μέσα από το παράδειγμα των Αναστενάρηδων, «οι ίδιοι έχουν μια σαφή εξήγηση για τη συνέχιση της συμμετοχής τους: αν σταματήσουν, μπορεί να τους συμβεί κάποια τρομερή συμφορά». Στη βάση σύναψης δεσίματος με τους Αγίους, προκύπτει η πίστη και ο σεβασμός, με ανταπόδοση/αντάλλαγμα την παροχή προστασίας (Sansom, 1998).

Επιπρόσθετα, έχει διαπιστωθεί πως όσο πιο διεγερτική ή δαπανηρή είναι η δράση, τόσο πιο σημαντική εκλαμβάνεται από τον ερμηνευτή της. Πρόκειται για τη γενική αρχή ότι το όφελος που αποκομίζει κάποιος από τη συμμετοχή σε μια ιεροτελεστία πυροβολασίας είναι ανάλογο με την επένδυσή του σ' αυτήν (Jockim, 1992). Το γεγονός αυτό έρχεται να υποστηριχθεί και από τις ψυχολογικές μελέτες, οι οποίες έχουν δείξει ότι όταν κάποιος αντέχει ουσιαστικές θυσίες για να συμμετέχει σε μια ομάδα, θεωρείται πιο σημαντικό μέλος αυτής της ομάδας, γεγονός που σχετίζεται και με τη βιωμένη συλλογική ταυτότητα (Ketola, 2013; Xygalatas, 2014).

Με βάση τη θεωρία της δαπανηρής σηματοδότησης (costly signaling theory) κατά τους Sosis και Ruffle (2003), η συμμετοχή σ' ένα υψηλότερο τελετουργικό κόστος θα αποφέρει μεγαλύτερη φήμη και δεσμούς συνεργασίας (Xygalatas, 2019). Η θεωρία δαπανηρής σηματοδότησης απαντά σε μεγάλο βαθμό στη σχέση ανθρώπινης συμπεριφοράς και πρακτικής θρησκευτικών τελετουργιών. Το κόστος για την εκτέλεση μιας τέτοιου είδους τελετουργίας μπορεί να μεταφραστεί από την ομάδα ως δέσμευση στις πεποιθήσεις, τους κανόνες και τις αξίες της κοινότητας, αποφέροντας για το άτομο αποτελεσματικότερη επικοινωνία (διευκόλυνση της συνεργασίας και αύξηση της αξιοπιστίας των πεποιθήσεων που σχετίζονται με αυτή την πρακτική) (Sosis & Alcorta, 2003; Henrich, 2009 στο Xygalatas et al., 2021).

Βέβαια τα κίνητρα αναδιαμορφώνονται σε σχέση με τη σύσταση της ομάδας και των κοινωνικοοικονομικών επιδράσεων. Για παράδειγμα, όπως αναφέρει ο ερευνητής Ξυγαλατάς (2008), για την πλειοψηφία των σημερινών Αναστενάρηδων φαίνεται να είναι ένας στόχος από μόνη της η πυροβολασία και όχι άμεσα η συμμετοχή στην ομάδα. Με άλλα λόγια, μαζεύονται για να εκτελέσουν το τελετουργικό κι αυτός είναι ο σκοπός της ύπαρξης της ομάδας προς διάσωση των παραδόσεων.

3.3. Τελετουργική συμπεριφορά και βιωμένη συλλογική ταυτότητα

Ορισμένες τελετουργίες μπορεί να περιλαμβάνουν υψηλά επίπεδα άγχους, προσπάθειας και πόνου, καθώς και σοβαρούς κινδύνους για τους συμμετέχοντές τους, γι' αυτό και η επικράτησή τους σε όλο τον κόσμο ακολουθείται από ερευνητική περιέργεια (Xygalatas, 2019). Κατά τον Durkeim (1995), η συλλογική συνείδηση (*conscience collective*) είναι που συνδέει τα μέλη, ενώ αναπαράγεται και ενισχύεται μέσω της εκτέλεσης αυτών των συλλογικών τελετουργιών εν γένει (Whitehouse & Lanman, 2014).

Οριοθετώντας σε πρώτη φάση, λοιπόν, την έννοια της συλλογικής ταυτότητας, πρέπει να γίνει κατανοητό, όπως επισημαίνουν και οι Beard και Gloag (2005) ότι «η ταυτότητα δεν είναι μια σταθερή έννοια, αλλά στοιχειοθετείται ως σχέση μεταξύ της προσωπικής εμπειρίας και του δημόσιου νοήματος, όπου μέσα από τα πολιτισμικά 'κείμενα' εκφράζεται, διαμορφώνεται και διατηρείται» (Γουσέτης, 2018, σ.86). Το άτομο ορίζεται πλέον ως ανώνυμο μέλος της κοινωνικής ομάδας που μοιράζεται πεποιθήσεις και αξίες και όχι ως μεμονωμένη προσωπικότητα υπό τη συνθήκη της ομαδικής ταύτισης. Ενδεικτικά, στο San Pedro Manrique της Ισπανίας, μερικοί συμμετέχοντες απέδωσαν θρησκευτική ερμηνεία στο γεγονός (προστασία από την Παναγία), άλλοι δεν απέδωσαν υπερφυσική σημασία, όλοι, όμως, το θεώρησαν θεμελιώδες για την ατομική και συλλογική τους ταυτότητα (Xygalatas et al., 2013a).

Οι ανθρωπολόγοι έχουν παρατηρήσει ότι τέτοιου είδους συλλογικές τελετουργίες ενθαρρύνουν την κοινωνική αφομοίωση και την προκοινωνικότητα, ενώ ενισχύουν την κοινωνική αλληλεγγύη και τη συνοχή της ομάδας, συμβάλλοντας ως αποτέλεσμα στη διαμόρφωση ισχυρών συναισθηματικών δεσμών μεταξύ των μελών της, δημιουργώντας ακόμη και συναισθηματική ευθυγράμμιση (Xygalatas, 2019; Konvalinka et al., 2011; Power, 2017). Δεύτερον, οι συλλογικές ακραίες τελετουργίες μπορούν να έχουν θετικό αντίκτυπο στη διάθεση των συμμετεχόντων για γενναιοδωρία (ενίσχυση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς), αποτέλεσμα που ενισχύεται από την τελετουργική ένταση και μπορεί να επεκταθεί σε ολόκληρη την κοινότητα (Xygalatas, 2019). Ακόμη, Ο Danforth (1989) μελετώντας τα Αναστενάρια ως σύστημα θρησκευτικής θεραπείας, υπογραμμίζει πως οι άνθρωποι, καθώς μετακινούνται μεταφορικά από την ασθένεια στην υγεία, καλλιεργούν την αλληλεγγύη και την ένωση με την κοινότητά τους, αποκαθιστώντας έτσι την κοινωνική συνοχή. Είναι ένας τρόπος να διαχειρίζονται τις κοινωνικές τους σχέσεις και να εστιάζουν στις εντάσεις της οικογένειας (Pateraki & Lantzou, 2013, σ.84).

Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με τους Bastian, Jetten και Ferris (2014), η ανταλλαγή δυσφορικών εμπειριών μπορεί να οδηγήσει σε αυξημένη συνεργασία (Xygalatas, 2019). Γι' αυτό τον λόγο, οι κοινότητες ή θρησκευτικές ομάδες που εμπερικλείουν δαπανηρά τελετουργικά στο

εσωτερικό τους, έχουν υψηλότερα ποσοστά επιβίωσης, δηλαδή είναι λιγότερο πιθανό να διαλυθούν (Sosis & Bressler, 2003 στο Xygalatas, 2019).

Τα ποσοστά αυτά επιβίωσης ενδυναμώνονται και από τον σχηματισμό κοινών αναμνήσεων και αφηγήσεων. Ενεργοποιούνται ισχυρές συλλογικές ταυτότητες που παράγονται από αυτή την κοινή εμπειρία (Whitehouse & Lanman, 2014). Γενικότερα, οι συλλογικές τελετουργίες μπορεί να προκαλέσουν έμφυτες ψυχολογίες που οικοδομούν μια αίσθηση συσχέτισης, συγχώνευσης και συγγένειας μεταξύ των συμμετεχόντων καθώς κινούνται σε συγχρονισμό και βιώνουν πόνο και ευφορία μαζί (Whitehouse & Lanman, 2014).

Πρόσφατη μελέτη των Konvalinka και συν. (2011) έδειξε καρδιακό ρυθμικό συγχρονισμό μεταξύ των πυροβατών και των θεατών-συγγενών σε τελετουργικό πυροβολασίας. Από την έρευνα των Konvalinka και συν. διαπιστώθηκε ότι η διέγερση υποδηλώνει κοινωνικά διαμεσολαβούμενες επιδράσεις στην ανθρώπινη φυσιολογία και πως ο παρατηρούμενος συγχρονισμός με την πάροδο του χρόνου της σωματικής διέγερσης μεταξύ πυροβατών και συγγενών-θεατών εμπερικλείει κοινωνικές διαμορφώσεις που ενισχύουν το ίδιο το τελετουργικό. Ευθυγράμμιση μεταξύ των καρδιακών παλμών των πυροβατών και των σχετικών θεατών απέδωσε και η ανάλυση των Xygalatas και συν. (2011), αναδεικνύοντας το στοιχείο της συνειρμικής ενσυναισθητικής απόκρισης.

Μάλιστα, η συναισθηματική εμπειρία της τελετουργίας διαμορφώνεται από τους ρόλους που εκτελούν τα άτομα (Fischer et al., 2014). Η έρευνα των Xygalatas και συν. (2021) προσέγγισε μια τελετουργία πυροβολασίας μελετώντας το τελετουργικό ως ένα προγνωστικό παράγοντα της ενδοομαδικής κοινωνικότητας. Προέκυψε, λοιπόν, ότι α) οι συμμετέχοντες χαμηλού επιπέδου είναι περισσότερο πιθανό να συμμετέχουν σε τρόπους σηματοδότησης που απαιτούν σωματικό κόστος και σωρευτική προσπάθεια, β) η σηματοδότηση αντιστοιχεί στη μακροπρόθεσμη δέσμευσή τους προς την κοινότητα, γ) οι κοινωνικές ιεραρχίες απαιτούν άνισες απαιτήσεις από τους συμμετέχοντες στο τελετουργικό, οι οποίοι με τη σειρά τους τροποποιούν τις στρατηγικές σηματοδότησης ανάλογα. Συνεπώς, συλλογικές εκδηλώσεις όπως η πυροβολασία είναι ένας χώρος όπου κοινωνικές ιεραρχίες καθιερώνονται, ανανεώνονται και διαπραγματεύονται συνεχώς, ενώ την ίδια στιγμή το κόστος και το όφελος μπορεί να διαφέρει για κάθε υποομάδα με βάση την τάξη, το φύλο, την κάστα (Xygalatas et al., 2021). Σαφώς και απαιτείται περισσότερη εμπειρική έρευνα για να επιβεβαιωθεί ότι το κόστος διαφοροποιείται για τον κάθε συμμετέχοντα, ωστόσο δεν μπορεί να αναιρεθεί η παραδοχή ότι τα ανθρώπινα 'σήματα' είναι ενσωματωμένα σε πολύπλοκα κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα.

Το επίπεδο της τελετουργικής εμπλοκής είναι σημαντικό για τη διαμόρφωση συναισθηματικών αντιδράσεων σε συλλογικές τελετουργίες. Η αντοχή σε μια τελετουργική δοκιμασία συνδέεται με μεγαλύτερη ευτυχία, ενώ η παρατήρηση ενός αγαπημένου προσώπου

να υπομένει μια τελετουργική δοκιμασία συνδέεται με μεγαλύτερη κούραση μετά το τελετουργικό. Ακόμη, σύμφωνα με τη θεωρία δαπανηρής σηματοδότησης (*costly signaling theory*), η εκτέλεση μιας επίπονης δοκιμασίας μπορεί να σηματοδοτήσει τη δέσμευση στους κανόνες και τις αξίες της κοινότητας, με το επιχείρημα ότι μόνο εκείνοι που διακρίνονται από αίσθημα ευθύνης σχετικά με τη συμμετοχή τους στην ομάδα, θα πλήρωναν τόσο υψηλό κόστος για να συμμετάσχουν στις παραδόσεις της κοινότητας με αφοσίωση και προθυμία (Henrich 2009; Sosis 2000 στο Xygalatas, 2019). Ως εκ τούτου, οι δαπανηρές πράξεις, ιδιαίτερα εντός θρησκευτικού πλαισίου, μπορούν να θεωρηθούν αξιόπιστες, ειλικρινείς ενδείξεις δέσμευσης που επιτρέπουν στις θρησκευτικές κοινότητες να δημιουργήσουν εμπιστοσύνη και σχέσεις συνεργασίας (Power, 2017; 2018). Βέβαια, στην παραπάνω συνθήκη εντάσσεται και η υποπερίπτωση όπου ακραία τελετουργικά, όπως οι μυήσεις, μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσο εγγύησης της δέσμευσης, προκαλώντας τα πιθανά μέλη να πληρώσουν ένα δαπανηρό τίμημα εκ των προτέρων, πριν την είσοδό τους στην ομάδα (Xygalatas, 2008).

Η θεωρία του Whitehouse (2000, 2004) προβλέπει ότι οι τελετουργίες υψηλής διέγερσης προκαλούν τον λεγόμενο «αυθόρμητο εκτελεστικό στοχασμό», δηλαδή, οι συμμετέχοντες θα πρέπει να παράγουν μια αφθονία ιδιοσυγκρασιακών συμβολικών ερμηνειών για διατήρηση της ενότητας και συνοχής. Για παράδειγμα, κατά τον συγγραφέα, τα Αναστενάρια δεν έχουν κανένα ιερό κείμενο ή οποιαδήποτε μορφή γραπτής παράδοσης ή ρητής διδασκαλίας και ως εκ τούτου οι γνώσεις τους πηγάζουν εξ ολοκλήρου από την προσωπική εμπειρία και την ατομική-συλλογική τους ερμηνεία. Έτσι, συγκαταλέγονται σ' ένα πρότυπο παράδειγμα «εικονιστικού» τρόπου θρησκευτικότητας (Ketola, 2013; Xygalatas, 2014).

Οι τελετουργικές πρακτικές μπορεί να αυξήσουν τη συνοχή μιας ομάδας και σε βάρος των έξω-ομάδων. Ωστόσο, έρευνα ανέδειξε και κάτι διαφορετικό: όσοι συμμετείχαν στην επώδυνη τελετουργία είδαν όχι μόνο τους εαυτούς τους αλλά και άλλες θρησκευτικές ομάδες, δηλαδή χριστιανούς και μουσουλμάνους, ως ενοποιημένο έθνος, δηλαδή διέυρυναν τα όρια της θρησκευτικής/κοινωνικής τους ομάδας με όρους εθνικής αναγνώρισης και ταύτισης και παράλληλη αναγνώριση των Άλλων (Xygalatas, 2019).

Πάντως είναι φανερό ότι ενώ οι διάφορες μελέτες έχουν εξετάσει το πώς τελετουργικές πρακτικές επηρεάζουν συνεργατικές διαθέσεις και κοινωνική συμπεριφορά, δεν έχει γίνει ακόμη συζήτηση για τις ψυχολογικές διαδικασίες μέσω των οποίων τα φαινόμενα αυτά επιτυγχάνουν τα αποτελέσματά τους (Whitehouse & Lanman, 2014). Το σίγουρο είναι ότι «η συμμετοχή σε συλλογικές τελετουργίες μπορεί να εξυπηρετεί σημαντικές επικοινωνιακές λειτουργίες σηματοδοτώντας τη δέσμευση των συμμετεχόντων στην κοινότητα και τις αξίες της (*ritual signaling*)»(Xygalatas et al., 2021, σ.524).

Συνοψίζοντας, ας σημειωθεί η εύστοχη τοποθέτηση του Μάντζου (1995, σ.197): «Το πέρασμα κάποιου από τη φωτιά χωρίς να καεί, ελάχιστα έχει να κάνει με το κλινικό φαινόμενο. Το κάψιμο είναι πολιτισμική κατασκευή. Αν κάποιος καίγεται ή δεν καίγεται αυτό εξαρτάται από την κοινωνική ομογονία». Έτσι το όριο της ταυτότητας δεν καθορίζεται έξω-κοινωνικά, αλλά συστήνεται μέσω της «δυναμικής απόδοσής της από τα μέλη της κοινότητας που συγκρούονται στις καθημερινές τους κοινωνικές σχέσεις. Οι κατηγορίες απόδοσης ταυτότητας είναι κατηγορίες δυναμικές που υπόκεινται στις αλλαγές του περιβάλλοντος».

3.4. Έκστασιασμός: βασικό στοιχείο της μετασηματιστικής και συμβολικής διάστασης της πυροβασίας

Οι ακραίες τελετουργίες (τρύπημα σώματος, περπάτημα στη φωτιά κ.λπ.), κατά τον Ward (1984), συνδέονται με αλλοιωμένες καταστάσεις συνείδησης και υποκειμενικές αλλοιώσεις της συνήθους ψυχικής λειτουργίας (Lee et al., 2016). Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τύποι αλλαγμένων καταστάσεων, όπως ο διαλογισμός, η ύπνωση, η διανοητική απορρόφηση, η πνευματική κατοχή και η θρησκευτική έκσταση. Ωστόσο, «η έννοια που αποδίδεται σε μια αλλοιωμένη κατάσταση είναι υποκειμενική και μπορεί να εξαρτάται από μια ποικιλία παραγόντων, όπως το πλαίσιο και τα προσωπικά χαρακτηριστικά» (Lee et al., 2016, σ.2). Κάτι τέτοιο αποδίδεται παραστατικά μέσα από το παρακάτω εθνογραφικό παράδειγμα: «Σε πολλές περιπτώσεις, κατά τη διάρκεια του χορού στο κονάκι, τα άτομα έβγαιναν από το χορό τους για να παρακολουθήσουν μια μη τελετουργική δραστηριότητα, όπως να αλλάξουν παπούτσια, να μιλήσουν σε κάποιον ή να πιουν ένα ποτό. Ειδικά μια Αναστενάρισσα, συνήθιζε να μπαίνει και να βγαίνει από τελετουργικούς τρόπους συμπεριφοράς, με φαινομενική ευκολία».

Σε μια κατάσταση έκστασης ο εαυτός παύει να είναι το επίκεντρο, η αυτοσυνείδηση μεταβάλλεται, μειώνεται και ενώ παραμένει ρευστός, εμφανίζεται μια μεταβαλλόμενη κατάσταση συνείδησης. Ωστόσο, δε σημαίνει ότι μ' αυτόν τον τρόπο οι πυροβάτες παύουν να είναι ένα πράγμα και γίνονται άλλο, αλλά μάλλον «ο εαυτός μετατοπίζεται, η συνείδηση μετατοπίζεται, όπως και τα σώματα σε ένωση με τη συνείδησή τους» (Sansom, 1998, σ.202). Ο χρόνος, μάλιστα, πραγμάτωσής του εξαρτάται κάθε φορά από την υποκειμενική επιλογή.

Αυτή την επιλογή ο Strathern (1995) την αποδίδει με τον όρο «ενσωματωμένη νοοτροπία» (embodied mentality). Υποστηρίζει ότι ανάλογα με το άτομο και τη συγκεκριμένη στιγμή, ο βαθμός στον οποίο ο εαυτός αρνείται, μπορεί να αυξηθεί και να μειωθεί και ότι η συνείδηση, το σώμα και η ενσάρκωση αντιπροσωπεύουν όλα μια περιοχή ιδεών όπου το ψυχογενές και το κοινωνιογενές συναντιούνται και επικαλύπτονται» (Sansom, 1998, σ.201). Συνεπώς, η έκσταση (possession trance) έχει τις δικές της διακριτές μορφές που μαθαίνονται και ενσωματώνονται (Sansom, 1998).

Η έκσταση σχετίζεται άμεσα με την πνευματικότητα, η οποία μπορεί να οριστεί ως «μια εγγενής πτυχή της ανθρωπότητας, μέσω της οποίας οι άνθρωποι αναζητούν το απόλυτο νόημα, σκοπό και υπέρβαση και βιώνουν μια σχέση με τον εαυτό τους [...] ή ιερό. Εκφράζεται μέσα από πεποιθήσεις, αξίες, παραδόσεις και πρακτικές, όπως στην παρούσα περίπτωση» (Puchalski et al. 2019 στο Gronek et al., 2021, σ.2). Πάντως, ο Danforth (1989) καταφεύγει σε μια διάκριση μεταξύ έκστασης και κατοχής. «Η έκσταση αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη φυσιολογική ή ψυχολογική κατάσταση, ενώ η κατοχή αναφέρεται σε ένα σύστημα πεποιθήσεων, επεξηγηματική

θεωρία ή πολιτισμική ερμηνεία που τίθεται σε διάφορες συνθήκες που μπορεί ή όχι να περιλαμβάνουν έκσταση» (Sansom, 1998, σ.201). Σε ευρύτερο πλαίσιο, όπως επισημαίνει ο Connerton (1989), «το φαινόμενο της έκστασης μπορεί να ιδωθεί ως μία μη-λεκτική, μη αφηγηματική έκφραση ενός ενσώματου λόγου (text) και ως μία μορφή ενσώματης μνήμης, που λαμβάνει νόημα ανάλογα με το συγκείμενο» (Μάρη, 2017, σ.6).

Μεταβαίνοντας στη σφαίρα των πειραματικών ανθρωπολογικών μελετών σε τελετές πυροβασίας, έρευνα σε άτομα που συμμετείχαν στην ιεροτελεστία του *Thaipusam* Kavadi φανέρωσε ότι αναδρομικά στην εμπειρία τους προέκυψαν συμπτώματα, συμπεριλαμβανομένης της αμνησίας (amnesia), της απορρόφησης (absorption), της αποπροσωποποίησης (depersonalization) και της αποπραγματοποίησης (derealization) (Jegindø, Vase, Jegindø & Geertz, 2013).

Σχετικά με το προαναφερόμενο στοιχείο της αμνησίας σε σχέση με την αυτοβιογραφική μνήμη, στο πόνημα 'Autobiographical Memory in a Fire-Walking Ritual', οι Xygalatas και συν. (2013) εξετάζουν με ποσοτικές μετρήσεις την ανάκληση επεισοδίων μεταξύ των συμμετεχόντων σε μια τελετουργική πρακτική πυροβασίας. Για την αξιολόγηση της διέγερσης, χρησιμοποιήθηκαν μετρήσεις καρδιακών παλμών και για τη δυναμική των επεισοδιακών αναμνήσεων αναφορές των περιπατητών. Σημαντικό να επισημανθεί ότι υπήρχε τεράστια απόκλιση μεταξύ των πραγματικών καρδιακών παλμών και της αυτοαναφερόμενης διέγερσης. Το είδος αυτό της εκφραστικής καταστολής απέδωσε συνδέσεις μεταξύ των ατομικών αναμνήσεων και της πολιτιστικής κατανόησης των τελετουργιών υψηλής διέγερσης.

Η πυροβασία στο ισπανικό χωριό San Pedro Manrique χρησιμοποιείται ως πεδίο έρευνας και στην ακόλουθη μελέτη, εξετάζοντας την εμφάνιση συγχρονισμένης διέγερσης (synchronized arousal) μεταξύ πυροβατών και θεατών, οι οποίοι σχετίζεται άμεσα με την τελετουργική πρακτική (Konvalinka et al., 2011). Το δείγμα αποτελούνταν από πυροβάτες, θεατές-συγγενείς των πυροβατών αλλά και θεατές-μη σχετικούς. Αξιοσημείωτα τα πορίσματα της έρευνας, καθώς δε φάνηκε απλώς ότι οι καρδιακοί παλμοί ανεβαίνουν τη στιγμή της πυροβασίας τόσο σε συμμετέχοντες όσο και σε θεατές-συγγενείς, αλλά ότι υπάρχουν κοινά μοτίβα διέγερσης που εκτείνονται καθ' όλη τη διάρκεια του τελετουργικού, κάτι το οποίο δεν εμφανίζεται καθόλου στους απλούς παρατηρητές.

Τα αποτελέσματα της προηγούμενης έρευνας επεκτάθηκαν για να συγκριθούν οι φυσιολογικές αποκρίσεις και το αυτοαναφερόμενο συναίσθημα μεταξύ ομάδων που διέφεραν ως προς την τελετουργική συμμετοχή (ενεργητική και παθητική εμπλοκή), αυτή τη φορά σ' ένα τελετουργικό πυροβασίας σε μια κοινότητα Ινδουιστών του Μαυρικίου (Fischer et al., 2014). Παρατηρούνται συγκεκριμένες αλλαγές στα επίπεδα της ευτυχίας, της κόπωσης και της αντιδραστικότητας του καρδιακού ρυθμού μεταξύ των συμμετεχόντων υψηλής δοκιμασίας

(πυροβάτες), χαμηλής δοκιμασίας συμμετέχοντες (συμμετέχοντες που δεν περπατούν στη φωτιά με οικογενειακούς δεσμούς με τους πυροβάτες) και θεατές (άσχετοι/άγνωστοι στους πυροβάτες) (Fischer et al., 2014).

Τέλος, μια από τις μελέτες που έχουν πλαισιώσει εμπειρικά τεκμηριωμένες αλλαγές συνείδησης του ατόμου σ' ένα ακραίο τελετουργικό είναι αυτή των Lee και συν. (2016). Οι αλλοιωμένες καταστάσεις δύνανται να βοηθήσουν να εξηγηθεί γιατί τα άτομα παρακινούνται να υπομείνουν αυτές τις τελετουργίες και γιατί αυτές οι τελετουργίες αντέχουν στον χρόνο. Στόχοι αυτής της μελέτης ήταν να ελεγχθεί εάν α) οι συμμετέχοντες θα έδειχναν σημάδια αλλοιωμένων καταστάσεων συνείδησης, με εξέταση των φυσιολογικών και συναισθηματικών επιδράσεων του τελετουργικού, και β) να καθοριστεί εάν αυτές οι επιδράσεις διέφεραν με βάση τον ρόλο που έπαιξε το άτομο στο πλαίσιο της τελετουργίας (μέτρηση ψυχολογικής αυτοαναφοράς, γνωστικής λειτουργίας, φυσιολογικού στρες). Συνολικά, το υπό μελέτη τελετουργικό φάνηκε να προκαλεί διαφορετικά φυσιολογικά αποτελέσματα, αλλά παρόμοιες ψυχολογικές επιδράσεις τόσο σε συμμετέχοντες όσο και σε συμμετέχοντες παρατηρητές που είχαν υιοθετήσει άλλους ρόλους.

3.5. Εκτασιασμός και χοροθεραπευτικό καθαρτικό αίσθημα

Οι ακραίες τελετουργίες εν γένει έχει διαπιστωθεί ότι μπορεί να έχουν ευεργετικά αποτελέσματα τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Πιστεύεται ότι έχουν θεραπευτικές δυνάμεις, οι οποίες σχετίζονται με οφέλη στην υγεία, είτε ως «εικονικά φάρμακα είτε είναι ως προϊόντα σωματικής δραστηριότητας, είτε ως δίαυλοι κοινωνικοποίησης» (Snodgrass, Most & Upadhyay 2017; Tewari et al., 2012 στο Xygalatas, 2019, σ.13).

Για να δοθεί διαχρονικά η αξία της χοροθεραπευτικής κίνησης, ως μια μορφή θεραπείας, αρκεί να ανατρέξει κανείς στις θέσεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, τις οποίες συμπυκνώνουν εύστοχα στη μελέτη τους οι Goulimaris και συν. (2005, σ.112): «Ο Πλάτωνας λέει ότι οι μητέρες και οι νταντάδες γνώριζαν την ομοιοπαθητική θεραπεία που δίνεται από την κίνηση (Νόμοι 790de)». «Η ευεργετική επίδραση των χορών στην ψυχολογία των μυημένων ήταν γνωστή στον Αριστοτέλη, ο οποίος ισχυρίζεται ότι με τους βακχικούς χορούς ξεπερνούσαν η κρίση της κατάθλιψης. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες πέτυχαν την ψυχική τους κάθαρση (Πολιτικά 1342 α5)». «Και ο Πλάτωνας παρατηρεί ότι με τους χορούς και τις βίαιες κινήσεις του σώματος τα άτομα ελευθερώνονται από τις εσωτερικές τους αντιθέσεις και πετυχαίνουν την ψυχική τους ισορροπία (Ν. 790-1 α-β)». Αρχαιολογικά ευρήματα, ακόμη, κατά τον Schott-Billmann (1987), επιβεβαιώνουν ότι νομαδικοί πολιτισμοί ζητούσαν τη βοήθεια των Σαμάνων, οι οποίοι θεωρούνταν ότι είχαν τις δυνάμεις γιατρών, καλλιτεχνών και ιερέων στις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες (Goulimaris et al., 2005).

Οι τελετές πυροβασίας αποτελούν μια μορφή θρησκευτικής λατρείας, η οποία συνδυάζει θρησκευτική τελετουργία και ψυχοθεραπεία (Danforth, 1995). Υπό την επίδραση του ρυθμού και των ρυθμικών κινήσεων, όπως αναλύεται παρακάτω, φτάνουν σε αλλαγή της συνείδησής τους, επιτυγχάνοντας την ψυχική τους ισορροπία και κάθαρση. Ο έντονος χορός ενισχύει τη διαδικασία αλλαγής στο σώμα και τη μετάβαση από τον πόνο στην ευχαρίστηση (Γουσέτης, 2018). Η ψυχική κάθαρση, που επέρχεται, οδηγεί στην αποκατάσταση της ψυχικής τάξης.

Όσον αφορά το αίσθημα διέγερσης που βιώνουν οι περιπατητές κατά την πυροβασία, ας αναφερθεί η μελέτη των Xygalatas και συν. (2013b), όπου ότι ενώ η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δήλωσε πως ο ρυθμός κατά τη διάρκεια της πυροβασίας ξεπέρασε τον μέγιστο καρδιακό παλμό σε σχέση με τα άλλα στάδια (ανέβασμα στον λόφο, χορός πριν την πυροβασία, πυροβασία, το μετά), οι μετρήσεις απέδειξαν λαθεμένη συσχέτιση των υποκειμενικών αναφορών με την πραγματικότητα, σημειώνοντας τα χαμηλότερα ποσοστά διέγερσης κατά τη διάρκεια της πυροβασίας και με την ολοκλήρωσή της.

Η θεραπευτική επίδραση του χορού στον ψυχισμό του ανθρώπου διαπιστώνεται και στη σύγχρονη εποχή. Στις δυτικές ανεπτυγμένες κοινωνίες, η ευεργετική επίδραση είναι παρούσα σε

διαφορετικές σύγχρονες τεχνικές χοροθεραπείας. Εν συντομία ας λεχθεί ότι η χοροθεραπεία είναι θεραπευτικός κλάδος και σχετικά πρόσφατος. Σαφώς έχουν αναπτυχθεί διάφορα μοντέλα χοροθεραπείας με διαφορές ως προς τους στόχους, τις μεθόδους και τις προσεγγίσεις, ωστόσο ακόμη και οι διαφοροποιήσεις των δύο επικρατέστερων μοντέλων θα λέγαμε ότι προέρχονται λόγω ιδεολογικού χαρακτήρα και σε σχέση με το πολιτισμικό πλαίσιο ανάπτυξής τους. Οι περισσότεροι ερευνητές, πάντως, συντείνουν στην ανθρωπολογική προσέγγιση πλέον της χοροθεραπείας (Παναγιωτοπούλου και συν., 2009). Στο εσωτερικό τους ενσωματώνονται ορισμένες τεχνικές που υιοθετούν κινήσεις και μορφές αναγόμενες σε παλαιούς πολιτισμούς. Η έκσταση ή κάθαρση μπορεί να επέλθει σε μια συνεδρία χοροθεραπείας (Παναγιωτοπούλου και συν., 2009), αλλά και το αντίθετο όπως προκύπτει.

Η ψυχοθεραπευτική θεραπεία ορίζεται από την Αμερικανική Ένωση Χοροθεραπείας (ADTA) ως «η ψυχοθεραπευτική χρήση της κίνησης για την προώθηση της συναισθηματικής, κοινωνικής, γνωστικής και σωματικής ένταξης του ατόμου, με σκοπό τη βελτίωση της υγείας και της ευεξίας» (ADTA, 2020 στο Gronck et al., 2021, σ.5). Έτσι, κοινή συνισταμένη μεταξύ πυροβολικής τελετουργίας και συνεδριών χοροθεραπείας είναι το γεγονός πως αποτελούν «καθοδηγούμενες ομαδικές εμπειρίες, οι οποίες οδηγούν στην θεραπευτική αλλαγή» (Schmais, 1985 στο Παναγιωτοπούλου και συν., 2009, σ.4). Η κίνηση, μάλιστα, μπορεί να μεταφραστεί ως πράξη ολοκληρωτικής παράδοσης στον ρυθμό ή σε εσωτερικές παρορμήσεις που γίνονται αισθητές ή ενισχύονται μέσα από τον ρυθμό. Αποτελεί το μέσο επικοινωνίας με βασικό «εργαλείο» το σώμα και συνδέεται με το ασυνείδητο. Η δημιουργία αυθόρμητων και ελεύθερων κινήσεων με την χρήση συμβόλων μπορεί να οδηγήσει στο ασυνείδητο, ενώ η κινητική συμπεριφορά σχετίζεται άμεσα με την ψυχική κατάσταση.

Προς την ίδια κατεύθυνση οδηγείται και η δημοσίευση των Παναγιωτοπούλου και συν. (2009) θέτει ως στόχο της να δειχθεί ότι οι χοροθεραπευτικές διαδικασίες που προτείνονται από τη Schmais (1985) ενέχονται σε μια εθιμική χορευτική πρακτική μέσω ενός εθνογραφικού παραδείγματος. Αναφορικά με το υποκεφάλαιο «Τελετουργικές πρακτικές και χοροθεραπευτικές διαδικασίες» και στη βάση ανάπτυξης του θεωρητικού πλαισίου, ανέκυψαν αλληλοσυσχετίσεις μεταξύ χοροθεραπευτικών συνεδριών και τελετουργικών πράξεων σε σχέση με το επακόλουθο βίωμα της έκστασης ή κάθαρσης.

Οι συμμετέχοντες συχνά αποδίδουν τη βιωμένη ξαφνική ανακούφιση στην υπερφυσική επέμβαση και μιλούν για θαυματουργή θεραπεία (Frecska & Kulcsar, 1989 στο Xygalatas, 2008). Πράγματι, έχει υποστηριχθεί πως κατά τη διάρκεια μιας σωματικά έντονης δυσφορικής δοκιμασίας και παρατεταμένου πόνου, προκαλείται απελευθέρωση ενδορφινών (ενδογενών οπιοειδών) μέσα από νευροχημικές επιδράσεις, η οποία γεννά αισθήματα ευφορίας, ανακούφισης από τον πόνο και ευδαιμονίας (Fischer et al., 2014; Xygalatas, 2008). Κινητική

υπερκινητικότητα, συναισθηματική υπερδιέγερση, άγχος, πόνος, αφυδάτωση, στέρηση ύπνου και έκθεση σε ακραίες θερμοκρασίες, είναι όλα στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν σε αυξημένη απελευθέρωση ενδορφινών (Henry, 1982; Prince, 1982 στο Xygalatas, 2008).

Η μελέτη των Fischer και συν. (2014) έδειξε πως η ανοχή σε μια τελετουργική δοκιμασία πυροβασίας συνδέεται με μεγαλύτερη ευτυχία. «Τόσο η απελευθέρωση οπιοειδών ως βιολογικός μηχανισμός (opioid release mechanism) όσο και οι μηχανισμοί αντιστάθμισης πόνου (pain-offset mechanisms), υποδηλώνουν αυξήσεις της ευτυχίας και μείωση της κόπωσης μετά την τελετουργία, ανάλογα με το επίπεδο της εμπλοκής» (Fischer et al., 2014, σ.3). Αν και η παρούσα εργασία δεν προσεγγίζει το φαινόμενο με ιατρικούς όρους, αξίζει να αναφερθεί πως, σύμφωνα με τους Fischer και συν. (2014, σ.5) «τα οπιοειδή απελευθερώνονται με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα μετά από επανειλημμένη έκθεση, γεγονός που μπορεί να σχετίζεται με πιο θετικές αντιδράσεις μετά την τελετουργία, αλλά και με πιο αυτόνομη αντιδραστικότητα του νευρικού συστήματος του πυροβάτη». Άλλοι ερευνητές, όπως η Margrave (1995), μεταφράζουν την αντι-εντροπική ουσία της ζωής ως 'ενέργεια' που βιώνεται, στη συνέχεια αλληλεπιδρά με το φυσικό μας σώμα, έτσι ώστε αυτό να μη ζημιώνεται (Sansom, 1998). Καθίσταται φανερό, συνεπώς, ότι οι ενδορφίνες μπορούν να επηρεάσουν το συναίσθημα και τα κίνητρα, και ακόμη και να παράγουν αναλγητικά αποτελέσματα, μείωση του άγχους, καθώς και αισθήματα ευφορίας.

Η σημαντικότητα του βιώματος της έκστασης (the emotional 'high') μπορεί να ιδωθεί και εκ του αντιθέτου. Η έρευνα των Fischer και συν. (2014) ανέδειξε πως οι συγγενείς-θεατές των πυροβατών βιώνουν πιο σύνθετες ψυχολογικές αντιδράσεις, μια διέγερση ενσυναισθηματικής φύσεως μιας και ανησυχούν για τους αγαπημένους (empathic arousal), αλλά λόγω έλλειψης βίωσης της έκστασης, αισθάνονται μετά το τελετουργικό πιο έντονες καταστάσεις δυσφορίας (κόπωση, ταλαιπωρία). Επομένως, η αντίληψη φαινομενικής ταλαιπωρίας για τους παρατηρητές προς τα προσφιλή τους άτομα, μπορεί να είναι πιο οδυνηρή και εξουθενωτική από το να υποφέρει κανείς το περπάτημα στη φωτιά.

Ανάμεσα στη σύνδεση έκστασης και χοροθεραπευτικής ιδιότητας, καίριο ρόλο διαδραματίζει η θρησκευτική θεραπεία, η οποία ενέχεται στο θρησκευτικό πλαίσιο των τελετών πυροβασίας. Ένα μοτίβο εκστατικής θρησκευτικότητας εκτείνεται από την Ινδία σε όλη τη Νοτιοανατολική Ασία μέχρι τα νησιά του Ειρηνικού, στη νότια παράκτια Κίνα και σε περιοχές που καταλαμβάνονται από μετανάστες από εκεί, συμπεριλαμβανομένης της Σιγκαπούρης, της Μαλαισίας και της Ταϊβάν (Pekala & Ersek, 1993). Σύμφωνα με τον ορισμό του Geertz (1973), η θρησκεία πέρα από συμβολικό σύστημα οικοδόμησης και συντήρησης των σημαντικών κόσμων των ανθρώπων, προσφέρει συστήματα περίθαλψης και θεραπείας ως ερμηνευτική διαδικασία

για την «οικοδόμηση πολιτισμικών πραγματικοτήτων της αρρώστιας», καθώς και «θεραπευτικών προσπαθειών προς μετάπλαση αυτών των προσωπικοτήτων» (Μάντζος, 1995, σ.195).

Ενδεικτικά, στο έθιμο των Αναστεναριών, οι συμμετέχοντες βιώνουν μια μορφή θρησκευτικής θεραπείας, η οποία επιτυγχάνει την ψυχική αναδιοργάνωση και την ηρεμία τους. Δύο παραδείγματα εθνογραφικής παρατήρησης μέσα από τη συγκεντρωτική έρευνα της Κονταξή (2016) αποτυπώνουν τη σημασία του επικείμενου καθαρτικού συναισθήματος, τι θα επέλθει δηλαδή αν κάποιος δεν υπακούσει στο 'κάλεσμα': «Εάν κανένα τον 'τιάσει ο Άγιος' και δεν χορέψει στη φωτιά την ώρα που τον έχει 'τιάσει', αρρωσταίνει επικινδύνως και ημπορεί να πεθάνει» (σ.45). «Ένας πλούσιος κάποτε είχε απαγορεύσει στη θυγατέρα του, που ήταν αναστενάρισα, να πάει στην πλατεία όπου οι άλλοι εχόρευαν, αλλά το κορίτσι το έπιασε πυρετός, εχλώμιασε και άρχισε να βλέπει φαντάσματα σαν τρελλή. Τότε η μητέρα της άναψε στο σπίτι φωτιά, το κορίτσι την διασταύρωσε δυο τρεις φορές και έτσι έγινε πάλιν καλά» (σ.99).

Η επερχόμενη θεραπεία δεν αποτελεί εξ ολοκλήρου ατομική υπόθεση. «Οι ίδιοι μάλιστα πιστεύουν ότι πατώντας τη φωτιά πατούν το κακό, την ασθένεια και την κακοτυχία, προσφέροντας μέγιστο έργο στην προστασία και την πρόοδο ολόκληρης της κοινότητας» (Varvounis, 2020, σ.12). Όπως υπογραμμίζει ο Μάντζος (1995, σ.190) τα άτομα μεταφέρονται ρητορικά από μια κατάσταση ασθένειας σε μια κατάσταση υγείας, ενώ «ολόκληρη η κοινότητα ενδυναμώνεται, μεταπλάθεται και θεραπεύεται».

Σύμφωνα με τον Weil (1983) η πυροβασία είναι πιθανή απόδειξη σωματικής ανοσίας που προκαλείται από το μυαλό ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων νοητικών διεργασιών ώστε ν' αλλάξει η ανταπόκριση του σώματος στη θερμότητα (Sansom, 1998). Ταυτόχρονα, κατά τους Pekala και Ersek (1993) προέκυψε ότι η πυροβασία χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα αυτενέργειας (βουλητικός έλεγχος), ένα πολύ απορροφημένο στυλ προσοχής, μονοσήμαντη σκέψη, απορρόφηση, ισχυρά αισθήματα χαράς και υψηλά επίπεδα εσωτερικού διαλόγου. Βρέθηκε να σχετίζεται με αυξημένο έλεγχο, πιο διεγερμένη κατάσταση και περισσότερο φόβο (Pekala & Ersek, 1993). Υψηλά επίπεδα μονοκεντρικότητας και απορρόφησης, δικαιολογήθηκαν από το γεγονός ότι ασυνείδητα υπάρχει πάντα η προσοχή για πυροπροστασία και μη τραυματισμό.

Συνοψίζοντας, ο μηχανισμός χοροθεραπείας στο σύνολο των τελετουργιών πυροβασίας θέτει ως βάση την έντονη πίστη στις υπερφυσικές δυνάμεις (Θεοί, άγιοι, πνεύματα, θεότητες), και οδηγεί στη διαμόρφωση των πιστεύω και στη δημιουργία φαντασιώσεων. Αυτόματα, καταλήγει σε βίωση τόσο σε επίπεδο συμβολικό όσο και εκστασιακό για να καταλήξει στην αναδιάρθρωση του ψυχισμού (κάθαρση και ισορροπία). Εντός του σταδίου της βίωσης είναι που εκδηλώνεται ο ρυθμός και οι ρυθμικές κινήσεις, όπως εκτίθενται στις επόμενες υποενότητες. Το

γεγονός ότι οι τελετουργίες πυροβολασίας θεωρούνται αποτελεσματικές στη θεραπεία ασθενειών, αποτελεί ένα φαινόμενο που με δυτικούς ψυχιατρικούς όρους θα θεωρούνταν ψυχογενές. Ο χορός τους συμβάλλει στη θεραπευτική αποτελεσματικότητα, διότι παρέχει την ευκαιρία να βιώσουν μια καθαρτική απελευθέρωση του άγχους, να δομήσουν αυτήν την καθαρτική εμπειρία και να μετατρέψουν μια κατάσταση άγχους, ταλαιπωρίας και ασθένειας σε μια κατάσταση χαράς, δύναμης και υγείας. Σύμφωνα με τον Danforth (1995), «η θρησκευτική θεραπεία εμπεριέχει τη δημιουργία μιας ιερής πραγματικότητας, η οποία είναι ταυτόχρονα και κλινική πραγματικότητα για τη θεραπεία». «Η κλινική πραγματικότητα ενός συγκεκριμένου πολιτισμού προσφέρει στα μέλη του πολιτισμού εξηγηματικά πρότυπα για να καταλάβουν την ασθένεια και τη θεραπεία» (Παπαπαύλου, 2013, σ.4).

3.6. Ο ρόλος της μουσικής μεταξύ έκστασης και ενσώματης κίνησης

Στο πλαίσιο εθνογραφικών ερευνών, ενώ μελετήθηκαν κατά καιρούς διάφορες συνισταμένες σε σχέση με την έκσταση, η σχέση της με τη μουσική δεν είχε απασχολήσει ιδιαίτερα την επιστημονική κοινότητα στο πλαίσιο μουσικών επιτελέσεων ιερού είτε κοσμικού χαρακτήρα. Περιοριζόταν στο επίπεδο του επιφανόμενου, χωρίς να αναδεικνύεται ο ουσιαστικός ρόλος που λαμβάνει σε μια θεραπευτική τελετουργία (Παπαπαύλου, 2013). Βέβαια, η μουσική προκαλεί την έκσταση, όπως όμως ισχυρίζεται και ο Rouget (1985) είναι μόνο ένας από τους πολλούς πολιτισμικούς παράγοντες που επιφέρουν την έκσταση (Μάρη, 2017, σ.12). Ωστόσο, μετά τη δεκαετία του '90 μια σειρά μελετημάτων ανέδειξαν τη φύση της μουσικής, την θεραπείας και της υπέρβασης, μέσα από τον χώρο της εθνομουσικολογίας και της ανθρωπολογίας (Kourtova, 2007).

Η μουσική δεν εκλαμβάνεται απλώς ως ένα σύστημα οργανωμένων ήχων, αντίθετα θεωρείται ένα σύστημα γνώσης και ένα σύστημα πεποιθήσεων στο οποίο το νόημα και η πνευματικότητα αρθρώνονται μέσω ισχυρών ηχητικών επαναλήψεων (Alter, 2008). Ο Friedson (1996) αναφέρει ότι μέσα στο πλαίσιο μια 'μουσικής κλινικής πραγματικότητας' μπορούν να ερμηνευτούν οι σχέσεις 'μουσικής-χορού-έκστασης' και μετ' έπειτα της θεραπείας. Ο Becker (1994) στρέφεται μέσα από το εθνογραφικό του έργο στην επεξεργασία της σχέσης μεταξύ μουσικής, τελετουργικού πλαισίου και γνωστικών διεργασιών μέσω χημικών και φυσιολογικών πτυχών της 'trance'. Η μουσική κατά τον Jankowsky (2010) παίζει ένα διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στον κόσμο των ενσώματων και ασώματων υπάρξεων στο βαθμό που στη συγκεκριμένη κουλτούρα ο φυσικός και μεταφυσικός κόσμος αποτελούν ένα συνεχές (Παπαπαύλου, 2013, σ.5).

Με τα μέχρι τώρα δεδομένα η μουσική σε ευρύτερο πλαίσιο επηρεάζει «τον καρδιακό ρυθμό και το σφυγμό, το ρυθμό της αναπνοής, την αρτηριακή πίεση, τη μυϊκή ένταση και το μυϊκό τόνο, τον όγκο του αίματος, τη δερματική θερμοκρασία, τα ανακλαστικά της κόρης του ματιού, την οξυγόνωση του αίματος και τις ορμονικές εκκρίσεις» (Σακαλάκ, 2004 στο Ταντανόζης, 2008, σ.8).

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως τόσο η σωματική όσο και η πνευματική δράση αποζητούν υποστήριξη από τη μουσική. Η κίνηση, ιδιαίτερα, μπορεί να μεταφραστεί ως πράξη ολοκληρωτικής παράδοσης στη μουσική και στις εσωτερικές παρορμήσεις που γίνονται αισθητές μέσα από τη μουσική (Gronek et al., 2021). Τελετουργική συμπεριφορά και βιωμένο συναίσθημα, συλλογική δράση και μουσική (όργανα, τραγούδι, χορός) βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση (Μάρη, 2017). Συνεπώς, η μουσική στις τελετές πυροβολασίας έχει διττή λειτουργία: από τη μία συντελεί στη διαμόρφωση της ατμόσφαιρας για τις δράσεις που

λαμβάνουν χώρα, ενώ παράλληλα παρέχει μια μορφή διεξόδου για τα αισθήματα που προκαλούν οι δράσεις αυτές.

Κατά την άποψη του Rouget (1985), η σημαντικότητα της μουσικής στην πρόκληση καταστάσεων έκστασης (trance states) έγκειται κυρίως στην πολιτισμική σημασία της και όχι τόσο τα ενδογενή χαρακτηριστικά της (Μάρη, 2017, σ.12). Η αξίωση αυτή δεν απορρίπτεται, ωστόσο θεωρείται καταλυτική και η λειτουργία των ενδογενών χαρακτηριστικών. Ένα τέτοιο γνώρισμα αποτελεί ο ρυθμός. Η έκσταση μπορεί να προκληθεί όταν παίζονται ταυτόχρονα πολλά επαναλαμβανόμενα ρυθμικά μοτίβα για μεγάλο χρονικό διάστημα (Ταντανόζης, 2008). Στοιχεία της μουσικής σε σχέση με τον ρυθμό και την ενσώματη απόδοσή του είναι το άπλωμα ή η επιτάχυνση του τέμπο, η αλλαγή του όγκου του ήχου, της ποιότητας του ήχου και της άρθρωσης (δηλαδή της επιμήκυνσης ή συντόμευσης ορισμένων νοτών). Αρκετές φορές -κάτι τέτοιο δεν ισχύει στα Αναστενάρια- η τελική ταυτόχρονη κλιμάκωση στην ταχύτητα και την ένταση (accelerando και crescendo) του κομματιού είναι που υποστηρίζει την οριακή κατάσταση της έκστασης (Μάρη, 2017, σ.14). Το γεγονός ότι το φαντασιακό επηρεάζεται από την ταχύτητα του ρυθμού υποστηρίζεται και από τον Szabo (2006). Σε συνέχεια των θέσεών του, «η ακρόαση ενός βασικού ρυθμικού μοτίβου, μιας συνεχόμενης ρυθμικής μουσικής (monotonous drumming) επηρεάζει την αίσθηση του χρόνου αλλά και την αίσθηση του σώματος (body-image), κάνοντας ασαφή τα όρια μεταξύ του εαυτού και του έξω κόσμου. Η μουσική φαίνεται να βρίσκεται τόσο μέσα όσο και έξω από τον κόσμο. Η κυκλική μορφή και η αέναη επανάληψη δημιουργεί μία ιδιόζουσα αίσθηση χρονικότητας και χωρικότητας» (Μάρη, 2017, σ.15-16).

Επιπροσθέτως, το σύνολο των τελετουργικών πρακτικών πυροβασίας συνοδεύεται από τη χρήση οργάνων, τα οποία προσφέρουν αισθητικό πλούτο στη διαδικασία αλλά και ενισχύουν το αίσθημα της ιερότητας. Η υπόκρουση των οργάνων και των στερεοτυπικών μελωδιών ενισχύει τη σωματική δόνηση, και δύσκολα μπορεί κάποιος να μην παρασυρθεί κατά την επιτέλεση της εμπειρίας. Για παράδειγμα, «οι χοροί και η μουσική που συνοδεύουν το δρώμενο των Αναστεναριών οδηγούν στον εκστασιασμό και στην οίστροπληξία, που έκδηλώνονται συχνά με σπασμούς, λιποθυμίες και καταπληξίες, έκτελοῦνται δὲ ἀπὸ λύρα καὶ τύμπανο» (Varvounis, 2020, σ.11). Όπως στους Αναστενάρηδες συναντάται το νταούλι, η γκάιντα και η λύρα, στους Βούλγαρους χρησιμοποιούνται η γκάιντα και το ταπάν (τύμπανο που παίζεται με ξύλα), τα οποία κατά την Kourtova (2007) πέρα από λειτουργική σκοπιμότητα λαμβάνουν και μυθικές προεκτάσεις. Σύμφωνα με τον καθηγητή Arnaudoff (1933) για το χωριό Vulgarı «αφού συναθροισθή το πλήθος και προσκυνήσας τις εικόνες, ο «γκάϊτατζής» αρχίζει να παίζει μια ειδική νεστενάρικη μελωδία, η οποία με την συνοδείαν του ιερού τυμπάνου (το οποίον δεν χρησιμοποιείται παρά μόνον αυτήν την ημέραν, άλλως μένει κρεμασμένο μέσα στην εκκλησούλα) φέρει εις τρομώδη κατάστασιν τους αναστενάρηδες, οι οποίοι αρχίζουν τώρα να

χορεύουν με τα χέρια υψωμένα και τα μάτια μισοκλεισμένα. Χορεύουν ένα είδος 'ratcehuitza' με αρκετά γρήγορα βήματα και μέσα εις ένα νευρικό περιβάλλον, γεννάται μίαν εκστατικήν κατάστασιν» (Κονταξή, 2016, σ.50). Και στις δύο περιπτώσεις οι συμμετέχοντες ακολουθούν ένα σύνολο επαναλαμβανόμενων τελετουργικών διαδικασιών για ψυχοσωματική προετοιμασία, στις οποίες ο ρόλος της μουσικής είναι πανταχού παρόν (Goulimaris et al., 2005). Οι San Pedranos της Ισπανίας περπατούν με τη συνοδεία της μπάντας του χωριού, χωρίς ωστόσο να ανακλύπουν περισσότερες πληροφορίες από τις πηγές. Στα νησιά Φίτζι, ο χορός που προηγείται της πυροβολίας συνοδεύεται από τρία τύμπανα, τα οποία αντιπροσωπεύουν τον Σίβα, τον Μπράχμα και τον Βισνού, την ινδουιστική τριάδα (Brewster, 1977). Στο φεστιβάλ της κοινότητας των Ταμίλ Ινδουιστών, κατά τη διάρκεια της πομπής προς τον ναό, οι μουσικοί παίζουν ντραμς και το *nadaswaram* (παραδοσιακό πνευστό Ταμίλ). Όσο ανεβαίνει ο ρυθμός, πολλοί θιασώτες φαίνεται να πέφτουν σε έκσταση, ενώ χορεύουν με στροβιλιστικό τρόπο με τον καβάδι ακόμα στους ώμους (Xygalatas et al., 2021).

Όπως παρατηρείται, όλες οι τελετουργικές πρακτικές πυροβολίας που μελετήθηκαν περιλαμβάνουν τη χρήση κρουστών. Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο, καθώς αυτού του είδους οι επιλογές φανερώνουν την ανάγκη 'διευκολυντών' για τις αναγκαίες σωματικές και πνευματικές αντιδράσεις. Η ρυθμική χρήση των κρουστών επιδρά στο κεντρικό νευρικό σύστημα. Σύμφωνα με τον McClellan (1991), «η διέγερση που προκαλούν επηρεάζει πολλές αισθητηριακές και κινητικές περιοχές του εγκεφάλου (οι οποίες μένουν ανεπηρέαστες υπό φυσιολογικές συνθήκες) και επιφέρει τις παρακάτω αλλαγές στη συμπεριφορά: α) οπτικές και ακουστικές εντυπώσεις χρωμάτων, κίνησης και ήχου, β) σωματική κίνηση όπως λίκνισμα, περιδίηση, αναπηδήσεις, τρεμούλιασμα και συσπάσεις, γ) ασυνήθεις ενοράσεις ή παραισθήσεις, δ) αύξηση του ρυθμού της αναπνοής, γρήγορο καρδιακό ρυθμό, έντονη εφίδρωση» (Ταντανόζης, 2008, σ.16).

Ισχυρή παρουσία της μουσικής διαφαίνεται κι μέσα από τον αποτροπαϊκό ρόλο του ήχου. Δεν είναι τυχαίο ότι οι εικόνες που «μπαίνουν στο χορό» στους Αναστενάρηδες φέρουν μικρές μεταλλικές καμπάνες, με βάση την πεποίθηση ότι ο θόρυβος που παράγεται από την κίνηση των αναστενάρηδων διώχνει το κακό (Pateraki & Lantzios, 2013).

Ακόμη στη μελέτη του βουλγάρικου τελετουργικού Nestinari αναδεικνύεται και μια εγκαθιδρυόμενη σχέση μεταξύ πυροβόλη και μουσική, στο πλαίσιο της μη λεκτικής επικοινωνίας. Αφού ο συμμετέχων ολοκληρώσει την 'εν χορώ' πυροβολία διαγράφει το σχήμα του σταυρού στο στήθος του με τα δάχτυλά του. Αυτή η τελετουργική χειρονομία χρησιμεύει ως ένα μουσικό σινιάλο ότι ο χορός τελείωσε και η μουσική πρέπει να σταματήσει (Kourtova, 2007).

Τέλος, καταλυτικός είναι και ο ρόλος της μουσικής στη μεταμορφωτική διαδικασία. Τα όργανα δεν αποτελούν μόνο αναπόσπαστο μέρος της επιτελούμενης πράξης, αλλά

εκλαμβάνονται και ως το ηχητικό κανάλι για τη «φωνή» του Αγίου (Kourtova, 2007). Θεωρούνται υλικές αναπαραστάσεις του αγίου, και ως εκ τούτου ότι είναι θεϊκής προέλευσης. Όλες αυτές οι τοποθετήσεις ενισχύονται από τη θέση του Bauman (1992) πως «η ακοή είναι η αίσθηση που συνδέει την πολυπλοκότητα της αντίληψης (perception) με την ενότητα της πραγματικότητας (unity of the reality concept)» (Μάρη, 2017, σ.14). Οι Grof (2000) και Csordas (2002) θεωρούν τη μουσική μέρος της εσωτερικευμένης διαδικασίας, όπου τα ηχητικά φαινόμενα, σε συνδυασμό με τις ρυθμικές σωματικές κινήσεις και τους τελετουργικούς συμβολισμούς φέρνουν τη συνείδηση πιο κοντά σε μια ανώτερη, μεταφυσική πραγματικότητα μέσω μιας εμπειρίας ενός μουσικοφυσικού σώματος (musicophysical body)(Kourtova, 2007, σ.8).

Κλείνοντας, όπως εύστοχα επισημαίνει η Μάρη (2017, σ.13) η μουσική εντός των τελετουργικών πρακτικών πυροβολίας «συμβάλλει στη διαμόρφωση της αίσθησης του χώρου, των ορίων του σώματος και, συνεπώς, στην εμπειρία μίας νέας κατάστασης διαφοροποιημένης συνειδητότητας μέσα από επαναπροσδιορισμό (ή και την υπέρβαση) των ορίων αυτών». Στο τελετουργικό πλαίσιο της πυροβολίας που είναι αμιγώς λατρευτικού χαρακτήρα, κατά την Koen (2004), η «αισθητική ποιότητα της μουσικής εξαρτάται από την ικανότητά της να δημιουργεί την αλλοιωμένη κατάσταση συνείδησης στους ερμηνευτές της» (Kourtova, 2007, σ.7). Η διαδικαστική όσο και η μετασηματιστική εμπειρία της έκστασης πέρα από την αλληλεξάρτηση με φυσικά και υπερφυσικά στοιχεία, αλληλεπιδρά σαφώς και με μουσικά. Για όλους αυτούς τους λόγους, θεωρήθηκε αναγκαίο να μελετηθεί ως υποενότητα ανάμεσα στις έννοιες 'έκσταση' και 'κίνηση' για να δειχθεί πως δεν πρόκειται απλώς για μια εξωτερική δύναμη που πυροδοτεί την υπερβατική εμπειρία ως αίτιο-αποτέλεσμα. Αποτελεί μέρος της επιτελεστικής διαδικασίας, προσδίδοντάς της και ιδιότητες μουσικής εμπειρίας. Είναι παρούσα στην αλληλεπίδραση μεταξύ φωτιάς και πυροβάτη, ατόμου και κοινότητας, καθημερινής ζωής και μεταμορφωτικής/ιερής εμπειρίας. «Η μουσική εμπειρία, κατά τον Friedson (1996), είναι κάτι περισσότερο από ένα απλό ακουστικό φαινόμενο, εκεί όπου οι κόσμοι διαμεσολαβούνται, αποκαλύπτονται και θα συσταθούν» (Kourtova, 2007, σ.31).

3.7. Ένρυθμη κίνηση: Αποκωδικοποίηση της ενσώματης έκφρασης

Στις θεραπευτικές τελετουργίες, τόσο η μουσική όσο και ο χορός δεν έχουν απλώς ένα ρόλο συνεπικουρικό, αλλά είναι η κινητήριος δύναμη της εκστατικής συμπεριφοράς. Συνδέονται με την παραδοχή, όπως έχει λεχθεί και από τον Halprin (2003) ότι το σώμα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κανάλι, μέσω του οποίου κατακτώνται «υψηλά επίπεδα συνείδησης» (Gronek, 2021, σ.6). Στόχος μέσω του χορού ήταν η επίκληση βοήθειας των ανώτερων δυνάμεων και η απομάκρυνση των κακών πνευμάτων. Πολλές τοιχογραφίες που βρέθηκαν σε αρχαία σπήλαια μαρτυρούν τη χρήση του χορού ως τρόπου υψώματος κατά τη διάρκεια σαμανικών θεραπευτικών τελετών (Bourcier, 1989 στο Goulimaris et al., 2005, σ.107).

Η ένρυθμη κίνηση χρησιμοποιείται ως θεραπευτικό μέσο. Η παρουσία του ρυθμού και των ρυθμικών κινήσεων είναι απαραίτητη σε διαδικασίες προτροπής ή προστασίας από το κακό, το οποίο μπορεί να λάβει διάφορες μορφές: ασθένεια, καταστροφή, κακές καλλιέργειες και γενική κακοτυχία σε προσωπικό αλλά και συλλογικό επίπεδο (Goulimaris et al., 2005). Έτσι, πιστεύεται ότι ως εξωτερίκευση της εκστατικής σωρευμένης ψυχοσύνθεσης έχει μια ευεργετική δυνατότητα, χοροθεραπευτική, με σκοπό την επίτευξη ισορροπίας και ανακούφισης.

Οι τελετουργίες δίνουν εν γένει τη δυνατότητα σε ανθρώπους να συγχρονίζουν φωνές, σωματικές κινήσεις, σε ένα κοινό επαναλαμβανόμενο χρονικό διάστημα, μουσικό παλμό και ρυθμό, να «συμπαρασύρονται» (Merker et al., 2009). Η δημοσίευση των Merker και συν. (2009) προσεγγίζει την ικανότητα για ρυθμικό παρασυρμό με βάση τους παλμούς (pulse-based rhythmic entrainment), η οποία συναντάται στην ανθρώπινη συμπεριφορά. «Ο ισόχρονος παλμός παρέχει τη δομική βάση όλων των ρυθμών της ‘μετρημένης’ μουσικής, της δημιουργίας ανθρώπινης μουσικής και συναφών τεχνών. Αυτή η ικανότητα ασκείται πιο συχνά σε διαπολιτισμικά καθολικές συμπεριφορές τραγουδιού και χορού σε ομαδικό περιβάλλον» (Merker et al., 2009, σ.5).

Τα ανθρώπινα όντα τείνουν να συντονίζουν τις κινήσεις μεταξύ τους: βάδισμα, χορός, τραγούδι, αναπαραγωγή μουσικής. Τα χορευτικά μοτίβα που εκτελούνται προέρχονται από τη βάση κοινών χορευτικών κινήσεων, αφήνοντας στην άκρη την ικανότητα των χορευτών. Ακόμη, αρκετοί ρυθμοί των κρουστών οργάνων αντικατοπτρίζονται στις κινήσεις των χορευτών. «Η μουσική επιλέγεται με βάση την ικανότητά της να προκαλεί τις αναγκαίες σωματικές και πνευματικές αντιδράσεις, ώστε από την αισθητηριακή διέγερση να οδηγήσει σταδιακά στην έκσταση» (McClellan, 1991 στο Ταντανόζης, 2008, σ.15-16).

Το βασικό στοιχείο της μουσικής που διευκολύνει τον χρονικό συντονισμό της κίνησης είναι ο ρυθμός, η μετρική οργάνωση των ήχων. Η θρησκευτική θεραπεία που βιώνουν οι συμμετέχοντες ενισχύεται από την παρουσία ρυθμού και ρυθμικών κινήσεων. Ο ρυθμός δίνει τη

δυνατότητα σε ομάδες ατόμων να συμπαρασύρονται σε μια κοινή κίνηση (Merker et al., 2009) και να διατηρούν σταθερά κινητικά μοτίβα (McNeill, 1995). Είναι ενδιαφέρον ότι ο ρυθμικός παρασυρμός φαίνεται να είναι μια εγγενής ανθρώπινη ικανότητα, που παρατηρήθηκε ακόμη και σε βρέφη (Phillips-Silver & Trainor, 2005 στο Martin et al., 2015, σ.2).

Σε μια προσπάθεια προσέγγισης του φαινομένου, διατυπώθηκαν και δύο ακόμη θεωρίες, του συγχρονισμού και των νευροδιαβιβαστών, οι οποίες αξίζει να παρουσιαστούν χωρίς αυτό να σημαίνει πως έγιναν κοινά αποδεκτές από το σύνολο της ερευνητικής κοινότητας. Βάση της θεωρίας του συγχρονισμού, τα προαναφερόμενα αποτέλεσμα επέρχονται λόγω της ικανότητας των ρυθμών να δημιουργούν εγκεφαλικές ώσεις. Ο συγχρονισμός των μουσικών, μιϊκών και εγκεφαλικών ρυθμών-ώσεων, οδηγεί το άτομο να «ενωθεί» με το ρυθμό ώστε να διακατέχεται από αυτόν. Η λειτουργία των νευρώνων του εγκεφάλου στηρίζεται στην ηλεκτρική ενέργεια, η οποία είναι αποτέλεσμα ρυθμικών παλμών και επιτρέπει τη μετάδοση των πληροφοριών του εξωτερικού περιβάλλοντος. Από την άλλη, οι εγκεφαλίνες είναι ένα είδος νευροδιαβιβαστών που παράγονται κατά τις αερόβιες επαναλαμβανόμενες φυσικές δραστηριότητες, προκαλώντας αίσθημα ευφορίας και συμβάλλοντας στη βίωση μιας ιδιαίτερης συνειδησιακής κατάστασης.

Πέρα από τον ρυθμό, ωστόσο, για την ανάλυση της κίνησης, πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένα δομικά στοιχεία που είναι παρόντα στον χορό και τη δυναμική του, όπως σημειώνουν οι Laland και συν. (2016): «κλείσιμο, άνοιγμα, επέκταση, χειρονομίες, άλμα, μετακίνηση, στροφή, μεταφορά βάρους και ηρεμία. Επιπλέον, η διάσταση του ρυθμού περιλαμβάνει την κρουστική (επιτάχυνση, έμφαση στο τέλος της κίνησης), παρορμητική (επιβράδυνση, έμφαση στην αρχή της κίνησης), ανασήδηση και σταθερό ρυθμό (χωρίς τόνο, σταθερό επίπεδο στην ενέργεια) (Gronek et al., 2021, σ.2). Απαραίτητοι παράγοντες, επίσης κατά τους Dhamala et al. (2003), είναι η προετοιμασία, ο χρονισμός, η αλληλουχία και ο συντονισμός της κίνησης, καθώς και η παραγωγή ρυθμού (Martin et al., 2015, σ.12).

Μέσα στις ενσώματες κινήσεις εμπερικλείονται και χοροθεραπευτικές διαδικασίες, Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο της Schmais (1985) υπάρχουν οκτώ χοροθεραπευτικές διαδικασίες: συγχρονισμός, έκφραση, ρυθμός, αναζωογόνηση, ενοποίηση, συνοχή, παιδεία και συμβολισμός» (Παναγιωτοπούλου και συν., 2009, σ.4). Σχετικά με την έννοια της αναζωογόνησης ως τέταρτη αναφερόμενη θεραπευτική διαδικασία, «αυτή επιτυγχάνεται με την κινητική επανάληψη μιας ρυθμικής φράσης και με τη συνεχή διατήρηση της ομάδας σε κίνηση» (Παναγιωτοπούλου και συν., 2009, σ.10). Αρχές που τη διέπουν είναι η αρχή της κινητικότητας της ομάδας και της επαναληπτικότητας, ακόμη και με τη μορφή της περιοδικότητας στον εθιμικό κύκλο, στοιχεία που ενυπάρχουν στις πυροβατικές τελετουργίες.

Η χρήση του ρυθμού και των χορευτικών κινήσεων λειτουργούν ως μέσο για να φτάσει ο χορευτής στο σημείο να αποχωριστεί τον εαυτό του ή να εισέλθει σε μια νέα φάση στη συνείδησή του, προκειμένου να έρθει σε επαφή με την υπέρτατη δύναμη (Goulimaris, Serbezis & Taxildaris στο Goulimaris et al., 2005). Επειδή, όμως η βίωση αυτή δεν είναι μόνο ατομική υπόθεση κι επειδή, κατά τον Durkheim, ένα συλλογικό συναίσθημα δεν μπορεί να εκφραστεί συλλογικά χωρίς αρμονία και ενοποίηση της κίνησης, οι χειρονομίες και οι κραυγές τείνουν να πέφτουν σε ρυθμό και κανονικότητα (Konvalinka et al., 2011). Γίνεται προσπάθεια ένας συγκεκριμένος σχεδιασμός κινήσεων να παράγει 'τρόπους' για διανοητικές και συναισθηματικές δομές. Αυτές υποβοηθούν τις εσωτερικές καταστάσεις και ταυτόχρονα βοηθούν στην αποστασιοποίηση από εξωτερικούς περισπασμούς. Αν, μάλιστα, συμπεριλαμβάνουν θρησκευτικά σύμβολα σε συνδυασμό με τις χειρονομίες και τις κινήσεις, προάγουν τη βαθύτερη εσωτερική πνευματικότητα (Gronek et al., 2021). Οι τελετουργικές κινήσεις μπορούν να μεταφραστούν και ως μεταφορά ενός ιερού κειμένου (Paterakis & Lantzios, 2013).

Πρόσφατες πειραματικές μελέτες έχουν υποστηρίξει πως η συγχρονισμένη κινητική δραστηριότητα οδηγεί σε αυξημένη σχέση τους ανθρώπους και ενισχύει την προκοινωνική τους συμπεριφορά. Βέβαια, η έρευνα των Konvalinka και συν. (2011) βασίστηκε στην υπόθεση πως ο συγχρονισμός μπορεί να είναι διεγερτικός ακόμη και με απουσία συγχρονισμένης κίνησης, ως ένας μηχανισμός που διαμεσολαβείται από την εξοικείωση, πραγματώνεται από τη βίωση κοινών συναισθημάτων (mirroring) και αντικατοπτρίζεται στη δυναμική του καρδιακού ρυθμού. Καρδιακός ρυθμικός συγχρονισμός μεταξύ των πυροβατών και των θεατών-συγγενών ανέδειξε ότι ο συναισθηματικός παράγοντας και οι προσωπικές συνδέσεις λειτούργησαν ως ο κρίσιμος μηχανισμός που ενεργοποιεί τον συγχρονισμό. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν καταρρίπτει τη θέση πως πράγματι μπορεί να επέλθει και με κινητική δραστηριότητα.

Η έρευνα των Martin και συν. (2015) βασίστηκε σε ζευγάρια συμμετεχόντων, που εκτέθηκαν σε ένα από τα τρία είδη ακουστικά ερεθίσματα (ρυθμικά, αρρυθμικά ή λευκού θορύβου)(rhythmic, arrhythmic and control condition) και στη συνέχεια συμμετείχαν σε πέντε δοκιμές κοινής δράσης που απαιτούσαν διαπροσωπικό συντονισμό. Παρενθετικά, να αναφερθεί ότι ο λευκός θόρυβος είναι ένας συνεχής ήχος που περιλαμβάνει κάθε συχνότητα, την οποία μπορεί να εντοπίσει το ανθρώπινο αυτί, σε υψηλούς και χαμηλούς τόνους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ο ρυθμός έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει τη διαπροσωπική κινητική σύζευξη, η οποία δύναται να χρησιμεύσει ως μηχανισμός διευκόλυνσης θετικών κοινωνικών στάσεων. Με άλλα λόγια, ο διαπροσωπικός συντονισμός μέσω κοινής αισθητηριακής κίνησης μπορεί να ενισχύσει τον κοινωνικό δεσμό (Martin et al., 2015; Fischer & Bulbulia, 2013). Διαπιστώθηκε, όμως, ακόμη πως η έκθεση σε έναν ακουστικό ρυθμό δύναται να επηρεάσει τον διαπροσωπικό συντονισμό και σε ρυθμικά άσχετες εργασίες, οι οποίες απαιτούν δυναμικό συντονισμό και όχι

ομαδική κινητική απόδοση, όπως στους Konvalinka και συν. (2011). Επομένως, πέρα από το αναμφίβολο γεγονός πως η επίδραση ενός ακουστικού ρυθμικού ερεθίσματος μετράται σε μια εγγενώς ρυθμική κινητική εργασία, αφενός δύναται να επεκταθεί πέρα από την περίοδο ακρόασης, συμβάλλοντας θετικά στην κοινωνική συμπεριφορά.

Επιπρόσθετα, η ανάλυση των Xygalatas και συν. (2011) επιβεβαίωσε την υπόθεση πως η εναρμόνιση κινήσεων σ' ένα τελετουργικό πυροβασίας ευθυγραμμίζει τη γνωστική και συναισθηματική κατάσταση των συμμετεχόντων, ευνοώντας το αίσθημα της αλληλεγγύης. Ο ρυθμός συμβάλλει στη διευκόλυνση της συνεργασίας και του διαπροσωπικού συντονισμού (Cross & Morley, 2008; Kirschner & Tomasello, 2010), αλλά ο τρόπος που η μουσική ασκεί αυτό το αποτέλεσμα παραμένει άγνωστη, σύμφωνα με τους Martin και συν. (2015, σ.2). Ενισχύοντας τη θέση, σύμφωνα με τους Schmidt και Richardson (2008) και Kugler, Kelso και Turvey (1980), «η δυναμική θεωρία του διαπροσωπικού συντονισμού (interpersonal coordination) παρέχει ένα γενικό πλαίσιο για την κατανόηση τέτοιων ανθρώπινων δράσεων, από την άποψη των αυτοοργανωμένων δυναμικών συστημάτων, ως ελεύθερη αλληλεπίδραση δυνάμεων και αμοιβαίων επιρροών μεταξύ των συστατικών, τείνοντας προς την ισορροπία ή τις σταθερές καταστάσεις» (Codrons, Bernardi, Vandoni & Bernardi, 2014, σ.1).

Η μελέτη των Codrons και συν. (2014) διερευνά τον βαθμό διαπροσωπικής επικοινωνίας και συγχρονισμού στο αυτόνομο νευρικό σύστημα κατά την αυθόρμητη κινητική συμπεριφορά μέσα σε μια ομάδα. Πραγματοποιήθηκε δοκιμή για το εάν οι προκαθορισμένες κινήσεις των χεριών που εκτελούνται σε μια ομάδα είναι αυθόρμητα συγχρονισμένες και εάν ο συγχρονισμός επεκτείνεται στους καρδιακούς και αναπνευστικούς ρυθμούς. Τα πορίσματα φανέρωσαν ότι τόσο ο κινητικός όσο και ο αναπνευστικός συγχρονισμός είναι υψηλότεροι σε συλλογικές διαδικασίες, ενώ μετά από επανάληψη έδειξε να επεκτείνεται και σε αυθόρμητες καταστάσεις. Ακόμη, ανέκυψε ότι η εκτέλεση μιας κυκλικής δράσης μέσα σε μια ομάδα έχει ως αποτέλεσμα τον αυθόρμητο κινητικό συγχρονισμό μεταξύ των συμμετεχόντων και πως ο συλλογικός συγχρονισμός δεν περιορίζεται στην κίνηση, αλλά περιλαμβάνει και τους αναπνευστικούς ρυθμούς. Μάλιστα, ο κινητικός συγχρονισμός κορυφώθηκε σε κατάσταση που σχετίζεται με τον μετρονόμο, επομένως τον ρυθμό, ενώ ο αναπνευστικός συγχρονισμός κορυφώθηκε στην κατάσταση που σχετίζεται με τη μουσική.

Καθίσταται φανερό πως ο διαπροσωπικός συγχρονισμός εμφανίζεται ως σημαντικός παράγοντας, καθώς προωθεί τη διαπροσωπική συνεργασία και μέσα από την συγχρονισμένη κίνηση αυξάνει την ποιότητα των σχέσεων και της προκοινωνικής συμπεριφοράς.

Το σώμα και η κίνηση γεννούν κοινωνικό νόημα. Σε επίπεδο συλλογικό, η αφήγηση της εμπειρίας μίας τελετουργίας, της μουσικής ή μίας εκστατικής εμπειρίας, έχει τη δύναμη να κατασκευάσει στο συλλογικό υποσυνείδητο μια πραγματικότητα, μία ταυτότητα με την οποία τα

άτομα μπορούν να ταυτίζονται ή να διαφοροποιούνται. Εκεί μέσα έγκειται και η συμβολική σημασία και ερμηνεία της ενσώματης έκφρασης (Karchan, 2007 στο Μάρη, 2017). Σε επίπεδο ατομικό, η συνείδηση, ως διαδικασία είναι ριζωμένη στο σώμα, ενσωματώνεται και βιώνεται ως «κίνηση» (Karferer, 1995). Η σωματική συμπεριφορά των πυροβατών δύναται να χαρακτηριστεί ως εγγενώς συνδεδεμένη με τη συνείδησή τους. Κατά τη διάρκεια της τελετουργίας, τα σώματά τους, ή οι σωματικές τους ενέργειες και εμπειρίες, αλλάζουν όπως η συνείδησή τους. «Καθώς η θέση και η εστίαση του Εαυτού μετατοπίζεται, το σώμα ανταποκρίνεται» (Sansom, 1998, σ.204). Κατά την κοινωνιολογική προσέγγιση του Bourdieu (1982), καθώς το σώμα είναι ενεργό, αντίληψη και κίνηση δε μπορούν να διαχωριστούν. «Το σώμα βρίσκεται στον κοινωνικό κόσμο, αλλά ο κοινωνικός κόσμος είναι στο σώμα» (Sansom, 1998, σ.203).

Τα δύο επίπεδο αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται., διότι καθώς είναι μια απόλυτη οικειότητα, μια πράξη ενώ είσαι με τον εαυτό σου (Sklar, 2014), αυτό που ενσωματώνεται στον εαυτό, μεταφέρεται στη συνέχεια «μέσα στις σχέσεις με τους άλλους και μέσα στον κόσμο» (Halprin, 2003 στο Gronck et al., 2021, σ.5). Σύμφωνα με τον Sansom (1998, σ.200) «οι κινήσεις του σώματος των ατόμων, αποκαλύπτουν πολλά για τον κοινωνικοποιημένο εαυτό τους, ο σωματοποιημένος εαυτός τους δεν χάνεται και ο αντικειμενικός εαυτός τους αποκαλύπτεται μέσω του σωματικού εξάγωνου, το βαθύτερο επίπεδο ενσάρκωσης».

Η λειτουργία της ένρυθμης κίνησης λαμβάνει, λοιπόν, τέσσερις πιθανές διαδρομές: α) αποτυπώνει την ταυτότητα ομάδας και του τελετουργικού, β) βασίζεται σε ομαδική γνώση (φέρει κοινωνικό νόημα, κοινωνεί ιδέες του αξιακού συστήματος), γ) συμβάλλει στον ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμός, ρυθμικός παρασυρμός) με προεκτάσεις διαπροσωπικής συνεργασίας, δ) διευκολύνει την ομαδική κάθαρση (συγχρονισμός συναισθημάτων) με ορισμένες περιπτώσεις, όπου ο συναισθηματικός συγχρονισμός επιτυγχάνεται και χωρίς την κοινή κινητική απόδοση βάση εξοικείωσης και καθρεφτισμού, ε) αποτυπώνει ενσώματα τις μεταβαλλόμενες καταστάσεις της συνείδησης.

3.8. Ένρρυθμη τελετουργική συμπεριφορά και άγχος

Η εμφάνιση τελετουργιών σε αγχόγωνα πλαίσια έχει σημειωθεί και υποστηριχθεί ανέκαθεν από την ερευνητική ανθρωπολογική κοινότητα. Ωστόσο, μόλις πρόσφατα ο ανθρωπολόγος ερευνητής Ξυγαλατάς (2017) με το δημοσίευμα 'Causal Pathways for the Anxiolytic Effects of Ritual' έθιξε την αναγκαιότητα πειραματικής προσέγγισης της τελετουργικής συμπεριφοράς και του άγχους ως μετρήσιμες μεταβλητές, δεδομένου ότι μέχρι πρότινος ήταν μια ιδέα ασπαζόμενη μεν από τους ανθρωπολόγους, στη σφαίρα όμως του θεωρητικού.

Το άγχος είναι ένα συναίσθημα που προκαλείται από αναμενόμενες μελλοντικές απειλές και καταστροφές, και σχετίζεται με σωματικά συμπτώματα που κινητοποιούν ένα άτομο για δράση (Blanchard, 2017 στο Lang et al., 2020). Κατά τον Sternfield (1992) ένα υγιές άγχος είναι απαραίτητο και κατάλληλο, σε συνδυασμό με μια ισχυρή πίστη σε ισχυρές εξωτερικές δυνάμεις» (Sansom, 1998, σ.198).

Βάση για την εξέταση των δύο αυτών όρων αποτέλεσε η παραδοχή πως αν οι προσωπικές τελετουργίες δύνανται να παρέχουν έναν αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης του στρες (Lang et al., 2020), τότε τα πολιτισμικά συστήματα με τα τελετουργικά τους, όπως η πυροβολία, όχι απλώς ενισχύουν αυτά τα αποτελέσματα, αλλά προσθέτουν και το βάρος της παράδοσης και των υπερφυσικών προσδοκιών (Xygalatas et al., 2021).

Η μελέτη των Lang και συν. (2020) ασχολείται με την κοινότητα των Μαραθών Ινδουιστών στον Μαυρίκιο διερευνώντας τις αγχολυτικές επιδράσεις θρησκευτικών πρακτικών κι ελέγχοντας εάν αυτά τα αποτελέσματα διευκολύνονται από τον βαθμό της τελετουργικής συμπεριφοράς (ritualization). Τα αποτελέσματα αποκάλυψαν ότι οι συμμετέχοντες στην τελετουργική κατάσταση ανέφεραν χαμηλότερο αντιληπτό άγχος μετά την τελετουργική θεραπεία και παρουσίασαν χαμηλότερο φυσιολογικό άγχος, το οποίο αξιολογήθηκε ως μεταβλητότητα του καρδιακού ρυθμού. Λήφθηκαν δεδομένα καταγραφής κίνησης σε τελετουργικές πρακτικές που πραγματοποιούν οι συμμετέχοντες και ποσοτικοποίηση της επαναληπτικότητας των κινήσεων και της ακαμψίας. Για την εξήγηση του φαινομένου αξιοποιήθηκε η θεωρία της εσωτερικής ψυχολογικής εντροπίας (psychological entropy) και πώς αυτή επιδρά στο νευρο-γνωστικό σύστημα (Lang et al., 2020).

Στην παρούσα έρευνα στηρίχθηκε η προηγούμενη, ωστόσο η ειδιοποιός διαφορά είναι πως η προηγούμενη αποτελεί μελέτη πεδίου, ενώ η παρούσα πραγματοποιήθηκε με εργαστηριακό έλεγχο με προσομοίωση. Η βασική πρόβλεψη ήταν κοινή: οι άνθρωποι όταν βιώνουν άγχος, εμφανίζουν συχνότερα τελετουργικές συμπεριφορές, που χαρακτηρίζονται από ακαμψία, επαναληπτικότητα και πλεονασμό (Lang, Krátky, Shaver, Jerotijevic & Xygalatas, 2019). Τα αποτελέσματα συντείνουν σε κοινά ευρήματα μιας και αποδείχθηκε πως οι συμμετέχοντες

στο τελετουργικό δίνουν έμφαση στον σωστό, προδιαγεγραμμένο τρόπο εκτέλεσης τελετουργικών ενεργειών, οι οποίες συχνά επαναλαμβάνονται πολλές φορές, κάνοντας την τελετουργία να φαίνεται χρήσιμη σε αβέβαιες καταστάσεις μέσω διαισθητικής αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας.

Η έρευνα των Lang, Krátký, Shaver, Jerotijević και Xygalatas (2015) προσφέρει μια νέα εικόνα για τη σχέση μεταξύ άγχους και τελετουργικής συμπεριφοράς, η οποία μπορεί να ρίξει φως στην επιμονή της τελετουργικής συμπεριφοράς, ακόμη και στην περίπτωση των πρακτικών ακραίου βαθμού. Συνεπαγόμενα αποτελέσματα είναι πως α) το άγχος μπορεί να οδηγήσει σε τελετουργική συμπεριφορά, β) η πρόκληση άγχους οδηγεί σε πιο περιττές, επαναλαμβανόμενες και άκαμπτες κινήσεις των χεριών, γ) η τελετουργία μπορεί να είναι μια στρατηγική αντιμετώπισης που μειώνει το άγχος. Καθίσταται φανερό, λοιπόν, ότι ανθρωπολογικές παρατηρήσεις και ελεγχόμενα πειράματα έχουν τεκμηριώσει έναν σύνδεσμο μεταξύ άγχους και τελετουργίας, υποδηλώνοντας ότι η τελετουργία μπορεί να είναι η φυσική απόκριση στις οικολογικές πιέσεις που προκαλούνται από αβέβαιες συνθήκες (Xygalatas et al., 2021).

Υποστηρίχθηκε ότι ανεξέλεγκτες απειλές αναγκάζουν τους ανθρώπους να αναπαράγουν οποιαδήποτε ενέργεια προς ανάκτηση του αισθήματος ελέγχου. Η πιθανότητα απειλής, λοιπόν, παρακινεί προληπτικές, αμυντικές και αποτρεπτικές συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Malinowski (1948), τα μαγικά-θρησκευτικά τελετουργικά είναι συναισθηματικά καθοδηγούμενες εκφράσεις του επιθυμητού στόχου, που πηγάζουν από τον εξαναγκασμό να ασκηθεί έλεγχος σε ανεξέλεγκτες απειλές και να καταπραυνθεί το άγχος (Lang et al., 2019; 2020). Με άλλα λόγια, ο Malinowski θεώρησε ότι οι τελετουργίες εγγενώς συνδέονται με καταστάσεις που προκαλούν άγχος, επειδή συμβάλλουν στη μείωση αυτού, χωρίς να εμποδιστεί η κανονική λειτουργία. Όταν οι άνθρωποι βρίσκονται σε αβέβαιες καταστάσεις που δεν τους επιτρέπουν να επηρεάσουν άμεσα την έκβαση των μελλοντικών γεγονότων μέσα από συνδεδεμένες ενέργειες, θα εμπλακούν σε τελετουργική συμπεριφορά σε μια προσπάθεια να επηρεάσουν τα μελλοντικά αποτελέσματα (Lang et al., 2019).

Η τελετουργική συμπεριφορά είναι εξαιρετικά προβλέψιμη λόγω της επαναληψιμότητάς της και της ακαμψίας της. Η τελετουργία κινήσεων σε αβέβαιες καταστάσεις μπορεί να μειώσει το ποσοστό των ανεπιτυχών προβλέψεων παρέχοντας αισθητηριακά ερεθίσματα που είναι εύκολα προβλέψιμα. Ακόμη και ατομική τελετουργία που εκτελείται και περιλαμβάνει επαναλαμβανόμενες κινήσεις ή εκφράσεις, όπως η προσευχή είναι συχνά μια αυθόρμητη απάντηση στο άγχος (Lang et al., 2015), και η συχνή της εκτέλεση σχετίζεται με χαμηλότερα ποσοστά άγχους (Sosis & Handwerker, 2011 στο Xygalatas, 2017).

Ακαμψία και επαναληψιμότητα προσεγγίζονται ως πολιτιστικά τελετουργικά στοιχεία (Lang et al., 2019). «Ο ανθρωπολόγος Roy Rappaport (1999), τόνισε το αμετάβλητο, το 'τυπικό' στις

πτυχές της τελετουργικής συμπεριφοράς ως μία από τις πιο σημαντικές πτυχές της τελετουργίας, υποδηλώνοντας ότι η ακαμψία αυτής της συμπεριφοράς επιτρέπει σε ορισμένους τύπους δράσεων να σταθεροποιηθούν και να διαιωνιστούν, δίνοντάς τους μια αύρα αιώνιας αποτελεσματικότητας («πάντα γινόταν έτσι»)» (Lang et al., 2019, σ.10).

Αξίζει να επισημανθεί πως η σχέση τελετουργικής συμπεριφοράς και άγχους αποδίδεται στην εντροπία (entropy), όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Με τον όρο αποδίδεται η μειωμένη ικανότητα πρόβλεψης διαδοχικών καταστάσεων. Σύμφωνα με τον Clark (2013), «η αρχή της ελαχιστοποίησης της εντροπίας θεωρεί ότι ο στόχος ενός γνωστικού-συμπεριφορικού συστήματος είναι να ελαχιστοποιήσει την εσωτερική εντροπία και αυξήσει την επιτυχία της πρόβλεψης» (Lang et al., 2015, σ.3).

Πώς, λοιπόν, αποτυπώνεται αυτό έμπρακτα; Με μείωση των συμπεριφορικών εκφράσεων σε προβλέψιμα στερεότυπα και επαναλαμβανόμενα κινητικά μοτίβα. Αυτές οι αντιδράσεις χρησιμεύουν για την ανάκτηση αίσθησης ελέγχου σε μια αβέβαιη κατάσταση με την εμπλοκή σε πρότυπα συμπεριφοράς που χαρακτηρίζονται από πλεονασμό (περιττές ενέργειες που υπερβαίνουν τις λειτουργικές απαιτήσεις ενός στόχου), επαναληπτικότητα (επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές ή κινήσεις) και ακαμψία (έμφαση στην πιστή και αναλλοίωτη αποτύπωση). Στην αγγλική ορολογία αποδίδεται με τα τρία 'r': redundance, repetitiveness and rigidity (Lang et al., 2015).

Επαναληπτικές επιτελέσεις τελετουργιών οικειοποιούν το σώμα σε συγκεκριμένα συστήματα. Κατά τον Goffman (1996), η εκτέλεση αυτοματοποιημένων σωματικών κινήσεων αποσκοπεί σε δημόσιες διαδράσεις και αποτρέπει και γι' αυτόν από το άγχος απέναντι στο δυσερμήνευτο και το ανοίκειο. Οι επαναλαμβανόμενες ρυθμικές κινήσεις πέρα από μέρος της μετασηματιστικής εκστατικής διαδικασίας, μπορούν να ιδωθούν ως πολιτισμικές τεχνικές του σώματος, οι οποίες δημιουργούν ουσιαστικά κοινωνικές ρουτίνες, δομούν γνώριμα επικοινωνιακά πλέγματα και διασυνδέουν τους συμμετέχοντες.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η τελευταία δεκαετία έχει εντείνει την προσπάθεια απαντήσεων σχετικά με την αιτιότητα γύρω από την τελετουργική συμπεριφορά και τα συστατικά της. Θέσεις που υιοθετήθηκαν σε επίπεδο εθνογραφίας και ανθρωπολογίας επανεξετάζονται μέσα από πειραματικούς χειρισμούς λαμβάνοντας υπόψη πως η πυροβασία αποτελεί ένα φαινόμενο βαθιά ενσωματωμένο στο πολιτισμικό του πλαίσιο. Έμπρακτα, ο ανθρωπολόγος Ξυγαλατάς και η ερευνητική του ομάδα έχουν συμβάλει σημαντικά στη μελέτη των τελετουργικών πυροβασίας, γιατί μέσα από τα ανθρωπολογικά τους πειράματα θεωρητικές ιδέες ή ευρήματα ελεγχόμενου περιβάλλοντος μετατέθηκαν στην πραγματική δυναμική του πεδίου. Έτσι, η παρούσα έρευνα ενσωμάτωσε τόσο θεωρητικές εργασίες και εθνογραφικές καταγραφές, όσο και πειραματικές μελέτες.

Στόχος της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης ήταν η ανάδειξη της τελετουργικής συμπεριφοράς της πυροβασίας σε σχέση με τους λόγους αναπαραγωγής και τη βιωμένη συλλογική ταυτότητα, καθώς και ο ρόλος του εκστασιασμού και της ένρυθμης κίνησης. Τα ερευνητικά ερωτήματα επιβεβαιώθηκαν από τα ευρήματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Από τα αποτελέσματα διαπιστώθηκε πως α) οι τελετουργίες πυροβασίας μεταφέρουν κοινωνική νοηματοδότηση και οι άνθρωποι τις αναπαράγουν για ενσωμάτωση ή αναγνώριση στην κοινότητα και βίωση κοινών συναισθηματικών εμπειριών, β) η έκσταση βιώνεται ως αίσθημα διέγερσης με καθαρικές συνέπειες και μακροπρόθεσμα οφέλη στην ψυχική υγεία, λαμβάνοντας χοροθεραπευτικές διαστάσεις, γ) οι ένρυθμες κινήσεις στο εσωτερικό των τελετουργιών πυροβασίας σχετίζονται και με τον ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμός κι εναρμόνιση), την ομαδική κάθαρση (συγχρονισμός συναισθημάτων) και μπορούν να εκληφθούν ως αισθητήρια ερεθίσματα διαχείρισης του αγχώγονου τελετουργικού πλαισίου.

Ωστόσο, η πρώτιστη δυσκολία από άποψη θεματικής, μεθοδολογίας και διατύπωσης συμπερασμάτων είναι το γεγονός πως η τελετουργική πυροβασία είναι ένα γεγονός ενταγμένο σε αυστηρές κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες αλληλεπίδρασης. Αποτελεί πολύπλοκο πολιτισμικό φαινόμενο και δεν μπορεί βεβιασμένα να περιοριστεί σε μονοαιτιώδεις εξηγήσεις. Γι' αυτόν τον λόγο έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν όλες οι πλευρές του επιστημονικού διαλόγου που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία τριάντα χρόνια. Η προσέγγιση που ακολουθήθηκε φέρει στοιχεία διεπιστημονικότητας κι ερμηνευτικής ανθρωπολογίας, σε σύζευξη με συγγενείς επιστήμες.

Μεθοδολογικά, ελάχιστο ερευνητικό υλικό προέκυψε στην ελληνική γλώσσα σε σχέση με την αγγλική. Σχετικά με τους όρους ευρητηριασμού, έπρεπε επίσης να ληφθεί υπόψη η εννοιολογική διαφοροποίηση ανάμεσα στο φαινόμενο της 'trance' και της 'ecstasy', το οποίο μεταφραστικά δεν έχει επιλυθεί ακόμη στην ελληνική. Το πρώτο μέρος της εργασίας

εμπερικλείει πληροφορίες για την ερευνητική προσέγγιση του θέματος, καθώς και τις απαιτούμενες εννοιολογικές οριοθετήσεις των βασικών όρων. Το δεύτερο μέρος καταλαμβάνει η ανάπτυξη της μεθοδολογίας, ενώ το κύριο μέρος συνίσταται σε υποκεφάλαια και υποενότητες βάση της ταξινόμησης και ομαδοποίησης του υλικού. Σε πρώτη φάση, γίνεται μια χαρτογράφηση τελετουργιών πυροβασίας, ως μια μορφή ακραίας τελετουργίας στο γίνεσθαι των πολιτισμικών πρακτικών διαφόρων κουλτούρων ανά τον κόσμο. Θεωρήθηκε ορθό και αναγκαίο να προϋπάρξει μια παρουσίαση και ανάλυση των ενεργειών των πρακτικών (δράση), όπως ανέκυψαν από το βιβλιογραφικό υλικό, δεδομένου ότι μετ' έπειτα ακολουθεί η διερεύνηση των νοηματικών συστημάτων και των αιτιωδών σχέσεων που είναι ενσωματωμένες σ' αυτές τις πρακτικές (μηχανισμοί δράσης). Η βιβλιογραφική ανασκόπηση δυσανάλογα προσέφερε περισσότερο εθνογραφικό υλικό ως προς τη μελέτη της περίπτωσης των Αναστεναριών, και του αντίστοιχου βουλγαρικού εθίμου Nertinarstvo, σε σχέση με το αντίστοιχο ισπανικό και ινδουιστικό. Στα δύο πρώτα έθιμα αφιερώθηκε υποενότητα με τίτλο 'Κινησιολογία και Χορευτικό Ρεπερτόριο', εμβαθύνοντας σε πτυχές μουσικές και χορολογικές. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις έχουν πραγματοποιηθεί κυρίως πειραματικές μελέτες πεδίου, απ' το πλαίσιο των οποίων προκύπτει ένα ικανό πληροφοριακό υλικό για το περιεχόμενο των εθίμων, όχι όμως επαρκές. Γενικότερα, δεν ανέκυψαν αρκετές έρευνες που να μελετούν περιπτωσιολογικά αυτό καθ' εαυτό ένα τελετουργικό πυροβασίας, δυσχεραίνοντας ως ένα βαθμό την ολική εικόνα και συγκριτική μελέτη, προσφέροντας όμως βήμα για μελλοντική έρευνα. Μια τελική αποτίμηση των τεσσάρων τελετουργιών μέσω συγκριτικής μελέτης αναδεικνύει ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους.

Στη συνέχεια, στα επόμενα δύο υποκεφάλαια διερευνώνται τα κίνητρα αναπαραγωγής τέτοιου είδους τελετουργικών συμπεριφορών από τους ανθρώπους και συσχετίζονται άμεσα με τη βιωμένη συλλογική ταυτότητα και την κατασκευή της. Τα επόμενα δύο κεφάλαια μελετούν την έννοια της έκστασης αφενός ως βασικό στοιχείο της μετασηματιστικής και συμβολικής διάστασης της τελετουργικής πυροβασίας, κι αφετέρου σε σχέση με τις χοροθεραπευτικές ιδιότητες και το καθαρτικό αίσθημα. Μια ενδιαμέση υποενότητα μεταξύ εκστασιασμού και ένρυθμης κίνησης θεωρήθηκε ορθό να αφιερωθεί στον ρόλο της μουσικής, που πραγματώνεται στη βάση αυτών των δύο αλληλοεξαρτώμενων όρων. Οι τελευταίες δύο υποενότητες του κυρίου μέρους επικεντρώθηκαν στην εξέταση του ρόλου της ένρυθμης κίνησης και της σχέσης της με το άγχος στο πλαίσιο της τελετουργικής συμπεριφοράς. Η κατανομή του υλικού, λοιπόν, ακολούθησε τους κεντρικούς θεματικούς άξονες, καθώς και τη διάθρωση του διατυπωμένου σκοπού.

Εν κατακλείδι, αποδείχθηκε πως στον πυρήνα της τελετουργικής πυροβασίας συγκαταλέγονται γνωστικά και συμπεριφορικά παγκόσμια μοτίβα, ενώ αισθήματα διέγερσης και συγχρονική κίνηση συντελούν καθοριστικά στον συμβολικό, μετασηματιστικό και καθαρτικό χαρακτήρα

επιτέλεσής της. Στο ερώτημα γιατί αυτές οι τελετουργίες αντέχουν στον χρόνο, είναι εμφανές πως οι απαντήσεις στο ερώτημα θα μπορούσαν να είναι δυνητικά όσες και τα υποκείμενα που τις διατύπωσαν. Το να επιχειρήσει κανείς μία μονοδιάστατη ερμηνεία των νοημάτων που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη πολιτισμική πρακτική και το δίπολο 'εκστασιασμός-ένρυθμη κίνηση', θα ήταν αναμφίβολα υπεραπλουστευτικό, χωρίς να γίνεται αντιληπτό το πολυδιάστατο δίκτυο νοηματοδότησης της πυροβολισίας ως τελετουργικής πρακτικής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Πρόοδος έχει γίνει για την κατανόηση της τελετουργικής συμπεριφοράς σε σχέση με την προκοινωνικότητα και το αίσθημα αλληλεγγύης, τη δέσμευση σε συγκεκριμένα συστήματα πεποιθήσεων κατεξοχήν θρησκευτικά, το υψηλό αίσθημα διέγερσης και τον αντιληπτό πόνο, την ένρυθμη κίνηση και τον διαπροσωπικό συντονισμό, εστιάζοντας στα αποτελέσματα της δαπανηρής σηματοδότησης (οι άνθρωποι συχνά επιβαρύνονται με βαρύ κόστος όσον αφορά τον χρόνο, τη σωματική προσπάθεια ή την ταλαιπωρία), της αιτιολογικής αδιαφάνειας (οι άνθρωποι οδηγούνται σε διαισθητικές κρίσεις για την τελετουργική αποτελεσματικότητα), της συγχρονισμένης κίνησης και του ρυθμικού 'παρασυρμού' (ένα κοινό χαρακτηριστικό των διαπολιτισμικών τελετουργικών συμπεριφορών), της ψυχολογικής εσωτερικής εντροπίας (οι άνθρωποι δομούν προβλέψιμα στερεοτυπικά κινητικά μοτίβα για αντιμετώπιση του δυσερμήνευτου), του μηχανισμού απελευθέρωσης ενδορφινών (μια κατάσταση δυσφορίας ή πόνου επιφέρει αισθήματα ευφορίας και ευτυχίας).

Κατέστη φανερό ότι η πυροβασία είναι ένα τελετουργικό φαινόμενο που αναπαράγεται ως πολιτισμική πρακτική σε διάφορες περιοχές του κόσμου, αν και ερευνητικά δεν έχουν μελετηθεί όλες αυτές οι περιπτώσεις. Στα πολιτισμικά πλαίσια, που ανέκυψαν, αποτυπώνονται ομοιότητες ως προς τη διεξαγωγή, την επιτέλεση και τον σκοπό της πυροβασίας. Αυτές συμπυκνώνονται στο θρησκευτικό πλαίσιο που τις οριοθετεί, στην ερμηνεία του τελετουργικού ως θεραπευτικού συστήματος, στη συμβολική διάσταση αντικειμένων (π.χ. εικονίσματα, *kanadi*) και κοσμολογικών στοιχείων (π.χ. υγρό στοιχείο), στα στάδια της τελετουργικής επιτέλεσης (π.χ. συμποσιασμός), στον ρόλο των κρουστών οργάνων, και στη συμβολή της έκστασης και της κίνησης στη μετασηματιστική και συμβολική διαδικασία.

Οι άνθρωποι οδηγούνται στην αναπαραγωγή τέτοιου είδους τελετουργιών για την εξασφάλιση ευεργετικών επιδράσεων σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Με βάση τη θεραπευτική πτυχή της τελετουργικής πυροβασίας, η εξασφάλιση της παροχής προστασίας εκ της θείας δύναμης ως πράξη ανταπόδοσης αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα κίνητρα μέθεξης. Η ανθρώπινη συμπεριφορά συσχετίζεται ερευνητικά με την έννοια της 'αιτιολογικής αδιαφάνειας', και κατ' επέκταση τις διαισθητικές κρίσεις των ανθρώπων για την τελετουργική αποτελεσματικότητα (Lang et al., 2019; Whitehouse, & Lanman, 2014; Xygalatas et al., 2021). Η συμμετοχή στη συλλογική δυσφορική τελετουργία σηματοδοτεί τη δέσμευση στην κοινότητα (ritual signaling), διαμορφώνει ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς, ακόμη και συναισθηματική ευθυγράμμιση, ενώ ενισχύει την κοινωνική αφομοίωση και συνοχή, τη συνεργασία και την φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Σε συναφείς έρευνες, τα αποτελέσματα αυτά σχετίζονται με τη θεωρία της δαπανηρής σηματοδότησης και του αυθόρμητου εκτελεστικού στοχασμού (Power,

2017; Whitehouse & Lanman, 2014; Xygalatas, 2008, 2014, 2019; Xygalatas et al., 2021). Η πυροβασία εκλαμβάνεται ως ένα πολιτισμικό σύμβολο που διατηρεί και διαμορφώνει τη συλλογική ταυτότητα. Βέβαια, περαιτέρω ερευνητική κατεύθυνση στο πώς ψυχολογικές διαδικασίες υποβοηθούν τα φαινόμενα αυτά να επιτυγχάνουν τα αποτελέσματά τους κρίνεται αναγκαία.

Η έκσταση βιώνεται ως αίσθημα διέγερσης με καθαρικές συνέπειες και μακροπρόθεσμα οφέλη στην ψυχολογική υγεία, λαμβάνοντας χοροθεραπευτικές διαστάσεις. Το γεγονός ερευνητικά αποδίδεται πρωτίστως στον βιολογικό μηχανισμό απελευθέρωσης ενδορφινών (ενδογενών οπιοειδών) και στους μηχανισμούς αντιστάθμισης πόνου (pain-offset mechanisms)(Fischer et al., 2014; Xygalatas, 2008; 2017). Η συμμετοχή σε μια έντονα δυσφορική διαδικασία, που ενσωματώνει κινητική υπερκινητικότητα, συναισθηματική υπερδιέγερση και άγχος, υποδηλώνουν αύξηση της ευτυχίας και μείωση της κόπωσης μετά την τελετουργία. Η κίνηση συμβάλλει στη θεραπευτική αποτελεσματικότητα, διότι παρέχει την ευκαιρία να βιώσουν μια καθαρική απελευθέρωση του άγχους και να αναδιαρθρώσουν τον ψυχισμό τους.

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα 3α και 3β, η λειτουργία της ένρυθμης κίνησης αποτυπώνει την ταυτότητα ομάδας και του τελετουργικού, βασίζεται σε ομαδική γνώση (φέρει κοινωνικό νόημα, κοινωνεί ιδέες του αξιακού συστήματος), συμβάλλει στον ομαδικό συντονισμό (συγχρονισμός, ρυθμικός παρασυρμός) με προεκτάσεις διαπροσωπικής συνεργασίας, διευκολύνει την ομαδική κάθαρση (συγχρονισμός συναισθημάτων) και αποτυπώνει ενσώματα τις μεταβαλλόμενες καταστάσεις της συνείδησης. Παρόλ' αυτά, όσον αφορά το δεύτερο υποερώτημα, έρευνες σε πρώιμο ακόμη στάδιο ανέδειξαν πως οι κοινωνικοί δεσμοί σε διαπροσωπικό επίπεδο δύνανται να ισχυροποιηθούν και χωρίς κινητικό συντονισμό (Konvalinka et al., 2011; Martin et al., 2015). Σ' αυτές τις περιπτώσεις ο συναισθηματικός συγχρονισμός επιτυγχάνεται ενσυναισθητικά βάση εξοικείωσης (διαμεσολαβείται κοινωνική σχέση ή σχέση συγγενείας).

Τέλος, σχετικά με τον ρόλο της ένρυθμης κίνησης στο δίπολο 'άγχος-τελετουργική συμπεριφορά', τα αποτελέσματα συντείνουν σε κοινά ευρήματα μιας και αποδείχθηκε πως οι συμμετέχοντες στο τελετουργικό δίνουν έμφαση στον σωστό, προδιαγεγραμμένο τρόπο εκτέλεσης τελετουργικών ενεργειών. Η επαναλαμβανόμενη ρυθμική κίνηση, ως αυτοματοποιημένη σωματική ανταπόκριση, διακρίνεται από επαναληπτικότητα, πλεονασμό και ακαμψία και λειτουργεί ως αντίδραση για την ανάκτηση ελέγχου απέναντι στο δυσερμήνευτο. Οι έρευνες στην πλειοψηφία τους αποδίδουν τη συσχέτιση των δύο όρων στη θεωρία της ψυχολογικής εσωτερικής εντροπίας (Lang et al., 2015; Lang et al., 2020; Sansom, 1998). Ωστόσο, υπάρχει η αναγκαιότητα μεγαλύτερης πειραματικής προσέγγισης των δύο εννοιών ώστε να

εξαχθούν καθολικά συμπεράσματα συγκεκριμένα για την τελετουργική πυροβολική συμπεριφορά.

Κατά τη διάρκεια μελέτης του ερευνητικού υλικού, προέκυψε η ανάγκη ένα μέρος της εργασίας να αφιερωθεί στον ρόλο της μουσικής, πόσο μάλλον όταν ο ρυθμός ως δομικό συστατικό της ενυπάρχει στη μελέτη της κίνησης. Το συμπέρασμα είναι πως η μουσική επιλέγεται με βάση την ικανότητά της να προκαλεί τις αναγκαίες σωματικές και πνευματικές αντιδράσεις, ώστε από την αισθητηριακή διέγερση να οδηγήσει σταδιακά στην έκσταση. Ωστόσο, ο τρόπος που η μουσική ασκεί αυτό το αποτέλεσμα παραμένει άγνωστος στην ερευνητική κοινότητα. Είναι μάλιστα κοινός τόπος πως ελάχιστα έχει προσεγγιστεί η μουσική πρακτική στο πλαίσιο τελετουργικών εκδηλώσεων πυροβολίας. Μέχρι πρότινος, προσεγγίζεται ως ένα αυταπόδεικτο στοιχείο στους κόλπους του τελετουργικού, με ρόλο συνεπικουρικό. Γι' αυτόν τον λόγο, προτείνεται να διερευνηθούν μελλοντικά οι σχέσεις μουσικών ήχων και γεγονότων τελετουργίας, συμβάλλοντας σημαντικά στον κλάδο της εθνομουσικολογίας (επιτέλεση, φωνητικές τεχνικές, ρεπερτόριο, όργανα, σύνολα, ρόλος των μουσικών).

Επιπρόσθετα, οι τελετές πυροβολίας είναι ενδιαφέρον να μελετηθούν περαιτέρω υπό το πρίσμα της πολιτισμικής διαχείρισης. Η πολιτισμική πολιτική επαναπροσδιορίζει τη σχέση με τις εκάστοτε κουλτούρες. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να μελετηθεί πως οι πρακτικές πυροβολίας κάθε θρησκευτικής ή εθνοτικής ομάδας κατασκευάζονται ως ταυτότητα, προβάλλονται στον έξω κόσμο, επηρεάζονται από την πολιτισμική διαχείριση του τόπου αλλά και από τους νόμους της παγκόσμιας αγοράς. Για παράδειγμα, αρκετές τελετουργίες πυροβολίας έχουν μεταβεί στον χώρο του θεάματος προς τουριστική προσέλκυση. Δημιουργούνται ερωτήματα, λοιπόν, για το αν αναδεικνύονται και σε τι βαθμό σε ισχυρά πολιτισμικά σύμβολα μιας χώρας και τι αντίκτυπο έχει αυτό στην αυτο-εικόνα των υποκειμένων.

Όπως καθίσταται φανερό, παρά τον σημαντικό όγκο βιβλιογραφίας για την πυροβολία, το θέμα δεν έχει ακόμη μελετηθεί επαρκώς από επιστημονική άποψη και εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση για τον σοβαρό ερευνητή. Η αναζήτηση έδειξε πως τα τελευταία χρόνια έχουν προκύψει πολυάριθμες μελέτες στους κύκλους τελετουργικής έρευνας, οι οποίες δεν περιορίζονται σε περιπτωσιολογικές μελέτες, αλλά γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ θετικών και ανθρωπιστικών επιστημών, ώστε να παρέχουν κάθετα ολοκληρωμένες αναφορές για την ανθρώπινη πολιτιστική συμπεριφορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο προσφέρονται κοινά τελετουργικά αποτελέσματα. Το ερευνητικό ενδιαφέρον μεταβαίνει από τις ενέργειες που εμπλέκονται στις τελετουργίες, στα νοηματικά συστήματα που είναι ενσωματωμένα σε αυτά. Ωστόσο, το γεγονός αυτό βρίσκεται ακόμα σε πρώιμα στάδια και υπάρχουν πολλά ακόμα να ανακύψουν τόσο διαπολιτισμικά όσο και διεπιστημονικά.

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση αναδείχθηκε πως στον τομέα της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, ποσοτικά πειράματα πεδίου προτείνουν την προοπτική για πρωτοφανή δύναμη στην ανίχνευση κοινωνικοπολιτισμικών σημάτων, ξεφεύγοντας από κλασικές μεθοδολογίες. Όμως, υπάρχει μια δυσκολία που πρέπει να ληφθεί υπόψη: τα στοιχεία που διαπλέκονται κάτω από την έννοια της τελετουργίας είναι εξαιρετικά υποκειμενικά και είναι δύσκολο να συστηματοποιηθούν και να ποσοτικοποιηθούν (π.χ. πώς προσδιορίζονται δείκτες συμπεριφοράς ή έννοιες, όπως κοινωνική συνοχή). Γι' αυτόν τον λόγο η ασφαλέστερη δίοδος για εξαγωγή συμπερασμάτων είναι να συνδυάζονται δύο προσεγγίσεις: εργαστηριακές προσομοιώσεις που αντιπροσωπεύουν τον πραγματικό κόσμο και μελέτες στον πραγματικό κόσμο που δεν συγχέονται από απαραίτητους παράγοντες.

Κλείνοντας με επίκληση στην αυθεντία, η μελέτη γενικότερα του πολιτισμού δεν είναι μία «πειραματική επιστήμη που αναζητά τον νόμο» αλλά μία «ερμηνευτική επιστήμη που αναζητά το νόημα» (Erickson, 2002, σ.187), ενώ ειδικότερα στην οπτική γωνία μελέτης των τελετουργικών πρακτικών πυροβασίας ας ληφθεί υπόψη ότι «ακόμη και η κοινή λογική αποτελεί ένα πολιτισμικό σύστημα» (Danforth, 2016, σ.218).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alter, Andrew. 2008. *Dancing with Devas: Drums, Power, and Possession in the Music of Garhwal, North India*. London and New York: Ashgate.
- Brewster, G. P. (1977). The Strange Practice of Firewalking. *Expedition Magazine* 19(3), 43-47. Penn Museum. January, 04 2022. <http://www.penn.museum/sites/expedition/?p=3936>
- Brown, S. (2000). Evolutionary models of music: From sexual selection to group selection. In F. Tonneau & N. S. Thompson (Eds.), *Perspectives in ethology*, Volume 13: Evolution, culture, and behavior (p. 231–281). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Γουσέτης, Α. (2018). *Μουσική και Έκσταση: Η περίπτωση των Αναστεναριών*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο. Αθήνα, Ελλάδα.
- Carrol, T. R. (1994). The sceptic's Dictionary. Firewalking. Ημερομηνία ανάκτησης: 04/03/2021. <http://www.skepdic.com/firewalk.html>
- Codrons E, Bernardi NF, Vandoni M, Bernardi L (2014) Spontaneous Group Synchronization of Movements and Respiratory Rhythms. *PLoS ONE*, 9(9), e107538. doi:10.1371/journal.pone.0107538
- Danforth, L. (1995). *Τα αναστενάρια της Αγίας Ελένης*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Danforth, L.M. (2016). [Review of the book *The Burning Saints: Cognition and Culture in the Fire-Walking Rituals of the Anastenaria*, by Dimitris Xygalatas]. *Journal of Modern Greek Studies*, 34(1), 217-219. doi:10.1353/mgs.2016.0017
- Ecstasy, (n.d.). American Heritage. Dictionary of the English Language, Fifth Edition 2011. Ημερομηνία ανάκτησης: 04/03/2021. <https://www.thefreedictionary.com/ecstasy>
- Ecstasy, (n.d.) Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014. Retrieved Ημερομηνία ανάκτησης: 04/03/2021. <https://www.thefreedictionary.com/ecstasy>
- Erickson, P. A. (2002). *Ιστορία της ανθρωπολογικής σκέψης*. Αθήνα, εκδ.Κριτική
- Fischer, R., & Xygalatas, D. (2014). Extreme Rituals as Social Technologies, *Journal of Cognition and Culture*, 14(5), 345-355. doi: <https://doi.org/10.1163/15685373-12342130>

- Fischer, R., Xygalatas, D., Mitkidis, P., Reddish, P., Tok P., Konvalinka, I., Bulbulia, J. (2014). The fire-walker's high: affect and physiological responses in an extreme collective ritual. *PLoS ONE*, 9(2): e88355. doi:10.1371/journal.pone.0088355
- Goffman, E. (1996). *Συναντήσεις. Δύο μελέτες στην κοινωνιολογία της αλληλεπίδρασης*. μτφρ. Δ. Μακρυνιώτη. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 102 - 105.
- Goulimaris, D., Serbezis, V., & Albanidis, E. (2005). Dancing mania as healing proceedings in the context of religious worship in ancient and contemporary Greece. *Aethlon*, 22(2), 107-117.
- Gronek, P., Gronek, J., Karpińska, A., Dobrzyńska, M., & Wycichowska, P. (2021). Is Dance Closer to Physical Activity or Spirituality? A Philosophical Exploration. *Journal of religion and health*, 10.1007/s10943-021-01354-y. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01354-y>
- Jegindø, E., Vase L., Jegindø J., Geertz, A. (2013). Pain and sacrifice: Experience and modulation of pain in a religious piercing ritual. *Int J Psychol Relig*, 23. 171–187.
- Jochim, C. (1992). Firewalking and other Rites on the Birthday of Bao-sheng Da-di in Taiwan, Retrieved: 5-1-2022. <https://www2.kenyon.edu/Depts/Religion/Fac/Adler/ReIn270/firewalk.html>
- Κονταξή, Λ. (2016). *Εθνικές εκδηλώσεις στο χώρο της Βαλκανικής: το λαϊκό δρώμενο του Λαζάρου*. Διδακτορική Διατριβή. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών. Μακεδονία, Ελλάδα.
- Κωνσταντινίδης, Β. (2004). *Ο ρόλος της χρήσης της φωτιάς στην κοινωνική εξέλιξη της ελληνικής φυλής (Από τους προϊστορικούς μέχρι τους κλασσικούς χρόνους)*. Πτυχιακή Διατριβή. Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Μυτιλήνη, Ελλάδα.
- Kavanagh, Ch. (2016). Extreme Rituals Promote More Exclusive Social Identification A Quasi-Experimental Study of Japanese Firewalking Rituals. *23rd Congress International Association for Cross Cultural Psychology*. Nagoya, Japan.
- Ken, J. T. (2020). Singapore: Where cultures come together: a multiracial, multicultural, multireligious heritage forms the backbone of the city's character. National Geographic. Ημερομηνία ανάκτησης: 04/03/2021.

<https://www.nationalgeographic.com/travel/article/partner-content-cultures-come-together-in-singapore>

Ketola, K. (2013). The Burning Saints: Cognition and Culture in the Fire-Walking Rituals of the Anastenaria, by Dimitris Xygalatas. Equinox Publishing, 2012. ISBN-13: 9781845539764. *Journal for the Cognitive Science of Religion*, 1(2), 233-236.

Konvalinka, I., Xygalatas, D., Bulbulia, J., Schjødt, U., Jegindø, E.-M., Wallot, S., Van Orden, G. and Roepstorff, A. (2011). Synchronized arousal between performers and related spectators in a firewalking ritual. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 108, 8514-8519.

Kourtova, P. (2007). *Lifted Up by the Power of the Saints: Prihvanati, Music, and Embodied Experience in the Firewalking Rituals of Two Bulgarian Nestinari*. Master Thesis. College of Music, Florida State University. Tallahassee, Florida, USA. Retrieved from http://purl.flvc.org/fsu/fd/FSU_migr_etd-2851

Lane, J. E. (2014). Dimitris Xygalatas, The Burning Saints: Cognition and Culture in the Fire-Walking Rituals of the Anastenaria. *Journal of Cognitive Historiography*, 1(2), 213-216.

Lang, M., & Kundt, R. (2020). Evolutionary, cognitive, and contextual approaches to the study of religious systems: a proposition of synthesis. *Method Theory Study Relig*, 32, 1–47. doi:10.1163/15700682-12341466

Lang, M., Krátký J., Xygalatas, D. (2020). The role of ritual behaviour in anxiety reduction: an investigation of Marathi religious practices in Mauritius. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 375: 20190431. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2019.0431>

Lang, M., Krátký J., Shaver, J., Jerotijevic, D. & Xygalatas, D. (2019). Is ritual behavior a response to anxiety? In D. Jason Slone & W. McCorkle Jr, *The Cognitive Science of Religion: A Methodological Introduction to Key Empirical Studies*. London: Bloomsbury Publishing.

Lang, M., Shaw, D. J., Reddish, P., Wallot, S., Mitkidis, P., & Xygalatas, D. (2016). Lost in the rhythm: effects of rhythm on subsequent interpersonal coordination. *Cognitive Science*, 40(7), 1797-1815.

Lang, M., Krátký, J., Shaver, J. H., Jerotijević, D., & Xygalatas, D. (2015). Effects of anxiety on spontaneous ritualized behavior. *Current Biology*, 25(14). <http://dx.doi.org/10.1016/j.cub.2015.05.049>

- Lee, E. M., Klement, K. R., Ambler, J. K., Loewald, T., Comber, E. M., Hanson, S. A., Pruitt, B., & Sagarin, B. J. (2016). Altered States of Consciousness during an Extreme Ritual. *PloS one*, 11(5), 1-22. e0153126. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0153126>
- Lonsdale, St (1993). *Dance and Ritual Play in Greek Religion (Ancient Society and History)*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Μάντζος, Κ. (1995). Loring M. Danforth, Τα Αναστενάρια της Αγίας Ελένης: πυροβολία και θρησκευτική θεραπεία. *Άνοιξη*, 3, 193-199.
- Μάρη, Μ. (2017). *Μουσική και έκσταση στους Γκνάουα του Μαρόκο και η μεταφορά τους στην παγκόσμια σκηνή: Θέματα και μετασχηματισμοί της ταυτότητας*. Πτυχιακή Εργασία. Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο. Αθήνα, Ελλάδα.
- Malinowski, B. (1948/1992). Magic, Science and Religion and Other Essays. *Long Grove, IL: Waveland Press Inc*. <http://doi.org/10.2307/2104095>
- Martin, L., Shaw, D., Reddish, P., Wallot, S., Mitkidis, P., & Xygalatas, D. (2015). Lost in the Rhythm: Effects of Rhythm on Subsequent Interpersonal Coordination. *Cognitive Science*, 1-19. <https://doi.org/10.1111/cogs.12302>
- McNeill, W. H. (1995). *Keeping together in time: Dance and drill in human history*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Merker, B. H., Madison, G. S., & Eckerdal, P. (2009). On the role and origin of isochrony in human rhythmic entrainment. *Cortex: A Journal Devoted to the Study of the Nervous System and Behavior*, 45(1), 4–17.
- Παπαπαύλου, Μ. (2013). Μουσική και Έκσταση στον Μαρόκο: Μια κριτική βιβλιογραφική επισκόπηση. *Εθνομολογία*, 15, 227-242.
- Παναγιωτοπούλου, Ε., Ζωγράφου, Μ., Μπουρνέλλη, Π., Λυδάκη, Α. (2009). Χοροθεραπεία και Παραδοσιακές Χορευτικές Πρακτικές. *Επιστήμη του Χορού* (3), ISSN: 1790-7527
- Pateraki, M., & Lantzou, V. (2013). Dance as a dedicative practice in Anastenaria ritual. *Ethnology and Anthropology, Serbian Ethnological and Anthropological Society*, 22(11), 81-108.
- Patrons, Devotees and Goddesses: Ritual and Power Among the Tamil Fishermen of Sri Lanka. (n.d.)>The Free Library. (2014). Retrieved Jan 08 2022 from

<https://www.thefreelibrary.com/Patrons%2c+Devotees+and+Goddesses%3a+Ritual+and+Power+Among+the+Tamil...-a016979291>

Pekala, R.J., & Ersek, B. (1993). Firewalking versus Hypnosis: A Preliminary Study concerning Consciousness, Attention, and Fire Immunity. *Imagination, Cognition and Personality*, 12, 207 - 229.

Power E.A. (2018) Collective ritual and social support networks in rural South India. *Proceedings Royal Society B*, 285. 20180023. <http://dx.doi.org/10.1098/rspb.2018.0023>

Power, E.A. (2017). Discerning devotion: Testing the signaling theory of religion. *Evolution and Human Behavior*, 38, 82-91.

Robbins, T. (2017). *Firewalking around the world*. Ημερομηνία ανάκτησης: 04/03/2021. <https://tonyrobbinsfirewalk.com/firewalking-around-world/>

Sansom, J. (1998). Firewalking: Explanation and the mind-body relationship. *The Australian Journal of Anthropology*, 9(2), 194-208. Retrieved from <https://www.proquest.com/scholarly-journals/firewalking-explanation-mind-body-relationship/docview/1299124256/se-2?accountid=197513>

Stymeist, D.H. (1996). Transformation of Vilavilairevo in tourism. *Annals of Tourism Research*, 23, 1-18.

Ταντανόζης, Γ. (2008). *Η μουσική ως συστατικό του πολιτισμού του «εθισμού»*. Πτυχιακή Εργασία. Τμήμα Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.

Varvounis, Γ. E. (2020). *Ο Μέγας Κωνσταντίνος στην Ελληνική Λαϊκή και Λατρευτική Παράδοση*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/341233677_MEGAS_KONSTANTINOS#fullTextFileContent [accessed Jan 03 2022].

Versnal, H., S. (n.d.). Ecstasy. *The Oxford Classical Dictionary* (3rd revised ed.). 505.

Whitehouse, H. (1996). Rites of terror: emotion, metaphor, and memory in Melanesian initiation cults. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4, 703–715.

Whitehouse, H., & Lanman, J. A. (2014). The ties that bind us: Ritual, fusion, and identification. *Current Anthropology*, 55(6), 674-695.

- Williams, D. (1991). *Ten lectures on the theories of the dance*. Metuchen, N.J., & London: The Scarecrow Press.
- Xygalatas, D. (2019). Do rituals promote social cohesion?: A Methodological Introduction to Key Empirical Studies. In *The Cognitive Science of Religion*. doi: 10.5040/9781350033726.ch-016.
- Xygalatas, D. (2017). Causal Pathways for the Anxiolytic Effects of Ritual. *Current Anthropology*, 58.
- Xygalatas, D. (2014). *Cognition and culture in the firewalking rituals of the Anastenaria* (Religion, cognition and culture). New York: Routledge.
- Xygalatas, D. (2011). Ethnography, Historiography, and the Making of History in the Tradition of the Anastenaria. *History and Anthropology*, 22(1), 57-74, doi: 10.1080/02757206.2011.546855
- Xygalatas, D. (2008). Fire-walking and the brain: The physiology of high-arousal rituals. *Evolution of religion: Studies, theories, and critiques*, 189-195.
- Xygalatas, D., Maño, P., & Pinto, G. B. (2021). Ritualization increases the perceived efficacy of instrumental actions. *Cognition*, 215, 104823. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2021.104823>
- Xygalatas, D., Maño, P., Bahna, V., Klocová, E. K., Kundt, R., Lang, M., & Shaver, J. H. (2021). Social inequality and signaling in a costly ritual. *Evolution and Human Behavior*, 42(6), 524-533.
- Xygalatas, D., Schjoedt, U., Bulbulia, J., Konvalinka, I., Jegindø, E. M., Reddish, P., & Roepstorff, A. (2013). Autobiographical memory in a fire-walking ritual. *Journal of Cognition and Culture*, 13(1-2), 1-16.
- Xygalatas, D., Mitkidis, P., Fischer, R., Reddish, P., Skewes, J., Geertz, A. W., & Bulbulia, J. (2013). Extreme rituals promote prosociality. *Psychological science*, 24(8), 1602-1605.
- Xygalatas, D., Konvalinka, I., Roepstorff, A., & Bulbulia, J. (2011). Quantifying collective effervescence: Heart-rate dynamics at a fire-walking ritual. *Communicative & Integrative Biology*, 4(6), 735–738.